

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 88^ο | ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2025 | ΑΡΙΘ. 814

$(a+b) = a+ja$ $tg \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}$
 $y = kx + m$
 $x \in [3; +\infty)$ $(x^n)' = nx^{n-1}$
 $\sin hx = -i \sin(ix)$ $(\sqrt{x})' = \frac{1}{2\sqrt{x}}$
 $(-\frac{(x-y)^2}{2\sigma^2})$ $V = \int_a^b \pi f^2(x)$
 $\exists N \in \mathbb{N} | \forall n > N | x_n - a | < \epsilon$
 $h(x) = \frac{e^x - e^{-x}}{2}$
 $\frac{n+1}{n+1} + C$
 $\sin C \cos \alpha$
 $\log 6$ $S = 4\pi R^2$ $V = \frac{4}{3}\pi R^3$ \iiint
 $(e^x)' = e^x$ $\pi = 3,14$
 $\int_a^b f(x)$
 $\ln(a-b)$ $\sum_{k=0}^{\infty}$
 $\cos x = \text{Re} \{ e^{ix} \}$ $x! = 1$ $\sum_{k=0}^{\infty}$

«Η «παράλογη» αποτελεσματικότητα
των Μαθηματικών στη Φυσική»
«Oh my God»
«π. Ιωάννης Άλεξίου, 25 έτη από την έκδημία του»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΙ ΕΠΙ ΓΗΣ ΕΙΡΗΝΗ Κ.Ε.Τ.	251
Η «ΠΑΡΑΛΟΓΗ» ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΦΥΣΙΚΗ ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ	254
ΟΗ ΜΥ GOD, Δ' ΜΕΡΟΣ ΣΩΤΗΡΗΣ ΚΟΥΒΕΛΑΣ	264
Ο ΘΕΙΟΣ ΜΟΥ Π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ ΑΓΑΘΗ ΛΕΪΜΟΝΗ	276
Ο Π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ ΩΣ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΟΣ ΤΩΝ ΑΚΤΙΝΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΗΛΙΑΣ	279
ΟΙ «ΕΞΤΡΕΜΙΣΤΕΣ» ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	290
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ 2025 ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ	295
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ 2025 ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ	301

254

264

279

290

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2,5€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 15€
Έξωτερικού 30€
Κύπρου 20€

Έκδοτής

«Χριστιανική Ένωση Άκτινες»

Καρότισσα 14, 105 61 Άθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος

Θεηφιόνος 1, 166 74 Γλυφάδα, e-mail: tsentosg@gmail.com

Η Έπιτροπή επιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει
ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδύποτε χειρόγραφο. Χει-
ρόγραφα, δημοσιεύόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Print & Packaging House

Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967

www.lyhnia.com, info@lyhnia.com

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Νοέμβριος - Δεκέμβριος 2025

ΚΑΙ ΕΠΙ ΓΗΣ ΕΙΡΗΝΗ

Χριστούγεννα! Πολύς κόσμος θά γιορτάσει πάλι τὸ μεγάλο γεγονός τῆς καθόδου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ. «*Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη*», θὰ ψάλλουν καὶ πάλι στὶς ἐκκλησίες μας. Ἡ γιορτὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ πιὸ μεγάλο μυστήριο, τὸ πιὸ μεγάλο θαῦμα τῶν αἰῶνων. Ἄς μὴ τὸ γιορτάσουμε ἐπιπόλαια, μὲ τὸν ὑλιστικὸ καὶ εἰδωλολατρικὸ τρόπο πὸν πολλοὶ ἀπὸ μας συνηθίζαμε. Ἄς ἐμβαθύνουμε πιὸ πολὺ, ἄς τὸ ζήσουμε πιὸ συνειδητά. Ἄς ἀναζητήσουμε τίς ρίζες του, πὸν ἀνέρχονται σὲ χρόνια πολὺ παλιά, στὴν ἀρχὴ τῶν Πρωτοπλάστων, τότε πὸν οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν σὲ «*κοινωνία*» μὲ τὸν Θεό.

Πραγματικά, ἀνατρέχοντας στὴν παλαιὰ ἐκείνη ἐποχὴ, βλέπουμε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν Εὐὰ νὰ ζοῦν εὐτυχισμένα καὶ

εἰρηνικὰ μέσα στὸν παράδεισο, ἀπολαμβάνοντας πλοῦσια τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Προορισμὸς τους ἦταν νὰ φθάσουν, μὲ τὴ Χάρη πάντα τοῦ Θεοῦ, στὸ «*καθ' ὁμοίωσιν*», στὴ θέωση. Ἦρθε ὅμως ἡ παρακοή, ἡ πτώση καὶ ἡ ἔξωση ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Ἡ ἁμαρτία διέκοψε τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τὸν Θεό, δημιουργώντας ἀγεφύρωτο χάσμα μεταξύ τους. Ὁ ἄνθρωπος κατάντησε ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ, δούλος στὸ σατανᾶ καὶ τὴν ἁμαρτία, ὑποταγμένος στὴ φθορὰ καὶ στὸ θάνατο. Αἰῶνες καὶ αἰῶνες περιέφερε πάνω στὴ γῆ τὴ δυστυχία του, κυνηγημένος ἀπὸ τίς τύψεις τῆς ἐνοχῆς του, ἐνὸς αἰσθήματος τυραννικοῦ πὸν ὑπῆρξε πανανθρώπινο, γι' αὐτὸ καὶ ὄλοι οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος προσπαθοῦσαν νὰ «*ἐξιλεώσουν*» τὸ θεῖο μὲ διάφορες θυσίες καὶ θρησκευτικὲς τελετές, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ νιώθουν λυτρωμένοι. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἦρθε «*τὸ πλήρωμα τοῦ*

χρόνου», ὁ Θεός, κινούμενος ἀπὸ ἀπειρη ἀγάπη γιὰ τὰ «ἐκπεσόντα» πλάσματά Του, «ἐξαπέστειλεν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ», ὁ Ὅποιος, χωρὶς νὰ παύσει νὰ εἶναι Θεὸς ἀληθινός, ἔγινε καὶ ἄνθρωπος (Γαλ., δ' 4), καὶ ὡς Θεάνθρωπος μας εἰρήνευσε μὲ τὸν Θεό (Ρωμ., ε' 1), ἐξαγιαζοντας τὴ διεφθαρμένη μας φύση καὶ ἐλευθερώνοντάς μας ἀπὸ τὴ δουλεία τοῦ Σατανα καὶ τὰ δεσμὰ τοῦ θανάτου (Εβρ., β' 14, 15). Ἔγινε δηλαδὴ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο θεὸ κατὰ χάριν. Ἔγινε Θεὸς σαρκοφόρος, γιὰ νὰ γίνουμε ἐμεῖς ἄνθρωποι θεοφόροι καὶ πνευματοφόροι, νὰ ἐκπληρώσουμε δηλαδὴ τὸν προορισμὸ

Θεοῦ, νὰ γίνουμε «συμπολίται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ» (Εφес. β' 19). Τότε ἀσφαλῶς θὰ ἀποκτήσουμε καὶ τὸ θεῖο ἐκεῖνο αἶσθημα τῆς «εἰρήνης τοῦ Θεοῦ», ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴ σωτηρία ποὺ μας πρόσφερε μὲ τὴν ἐνανθρώπησή του ὁ Χριστός.

Σήμερα, ποὺ γίνεται τόσος λόγος γιὰ τὴν εἰρήνη (ποιός, ἀλήθεια, δὲν ποθεῖ νὰ σιγήσουν κάποτε τὰ ὄπλα, νὰ σταματήσουν οἱ πόλεμοι, νὰ ἀναστηλωθοῦν τὰ ἐρείπια), λησιμονοῦμε πολὺ συχνὰ τὴν εἰρήνη αὐτὴ τοῦ Θεοῦ, ποὺ πρέπει σὰν ὑπερκόσμια πνευματικὴ κατάσταση νὰ βασιλεύει στὶς ψυχὲς τῶν Χριστιανῶν.

Σήμερα, ποὺ γίνεται τόσος λόγος γιὰ τὴν εἰρήνη (ποιός, ἀλήθεια, δὲν ποθεῖ νὰ σιγήσουν κάποτε τὰ ὄπλα, νὰ σταματήσουν οἱ πόλεμοι, νὰ ἀναστηλωθοῦν τὰ ἐρείπια), λησιμονοῦμε πολὺ συχνὰ τὴν εἰρήνη αὐτὴ τοῦ Θεοῦ, ποὺ πρέπει σὰν ὑπερκόσμια πνευματικὴ κατάσταση νὰ βασιλεύει στὶς ψυχὲς τῶν Χριστιανῶν. «Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν» (Φιλ., δ' 7), εὐχεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος στοὺς πιστοὺς. Ἡ εἰρήνη αὐτὴ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικό, σὰν τὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου. Εἶναι ἐσωτερικὴ βιωματικὴ κατάσταση, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Χριστιανοῦ μὲ τὸν Θεάνθρωπο Χριστό, τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτή, ἔχει δηλαδὴ βαθιὲς μεταφυσικὲς ρίζες.

γιὰ τὸν ὁποῖο δημιουργηθήκαμε. Ἔγινε ὁ Χριστὸς μὲ τὴ γέννησή του «δεύτερος Ἀδάμ», γενάρχης μας νέας ἀνθρωπότητας λυτρωμένης καὶ ἐξαγιασμένης, ἐπανορθώνοντας τὴν καταστροφὴ ποὺ ἔφερε ἡ ἁμαρτία τοῦ πρώτου Ἀδάμ.

Αὐτό, λοιπόν, εἶναι τὸ μεγάλο νόημα τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων. Ἄς προσπαθήσουμε νὰ τὸ κάνουμε βίωμά μας, γιὰ νὰ εἰρνεύσουμε πραγματικὰ μὲ τὸν

«Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν» (Φιλ., δ' 7), εὐχεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος στοὺς πιστοὺς.

Ἡ εἰρήνη αὐτὴ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικό, σὰν τὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου. Εἶναι ἐσωτερικὴ βιωματικὴ κατάσταση, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ Χριστιανοῦ μὲ τὸν Θεάνθρωπο Χριστό, τὸν Σωτῆρα καὶ Λυ-

τρωτή, έχει δηλαδή βαθιές μεταφυσικές ρίζες. Μόνο όσοι ακολουθούν συνειδητά τον Χριστό θα μπορέσουν να ζήσουν την ειρήνη αυτή που τους βεβαιώνει πως δεν είναι πια ἐχθροί του Θεοῦ, ἀλλὰ «υἱοί» Του (Ιωάν., α' 12).

Ἡ ειρήνη αὐτὴ δὲν παραμένει μόνο ἐσωτερικὴ. Ἐξωτερικεύεται καὶ στὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ πιστοῦ. Ἡ ειρήνη αὐτὴ ἦταν ἐκεῖνη ποὺ ἔκανε καὶ τοὺς μάρτυ-

δίδομι ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, κἀγὼ δίδωμι ὑμῖν» (Ιωάν., ιδ' 27). Λόγοι ποὺ μαρτυροῦν μιὰ ὑπερφυσικὴ βιωματικὴ κατάσταση, λόγοι ποὺ θέτουν σαφὲς ὄροσμο μεταξὺ τῆς κατὰ κόσμον ειρήνης καὶ τῆς κατὰ Θεόν. Ἐκεῖνη ἡ φράση, «*εἰρήνην τὴν ἐμὴν*», μαρτυρεῖ πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ ειρήνη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ειρήνη τῶν ἀνθρώπων. «*Οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν*».

Αὐτὴν ἀκριβῶς, τὴν κατὰ Θεὸν εἰρήνην, εἶχαν ἀσφαλῶς ὑπ' ὄψη τους οἱ Ἄγγελοι τῆς νύχτας τῶν Χριστουγέννων, ὅταν ἔψαλλαν τό «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Αὐτὴ τὴν «εἰρήνην τοῦ Θεοῦ» τὴν «ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν» ἔρχεται κι ἐφέτος νὰ προσφέρει σ' ὅλες τὶς καλοπροαίρετες ψυχὲς ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

ρες τῆς πίστεως νὰ βαδίζουν πρὸς τὸν θάνατο, ὄχι μὲ ταραχὴ καὶ ἀπόγνωση, ἀλλὰ μὲ μιὰ γαλήνη καὶ σιγουριὰ ποὺ κατέπλησσε ἀκόμη καὶ τοὺς εἰδωλοάτρεις διῶκτες τους. Ἔτσι καταλαβαίνουμε πὼς εἶναι δυνατὸν ἐξωτερικὰ νὰ σείωνται ὄρη, νὰ γίνονται ἀναταραχὲς καὶ πόλεμοι καὶ μύρια ἄλλα κακά, χωρὶς ὁ πιστὸς Χριστιανὸς νὰ χάνει τὴν «*εἰρήνην τοῦ Θεοῦ*».

Αὐτὴ τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ ἀξίζει κι ἐμεῖς νὰ τὴν ἐπιδιώξουμε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ εἰρήνη. Τί ἀξία ἔχει μιὰ ἐξωτερικὴ «ἡσυχία», ὅταν λείπει ἀπὸ τὶς ψυχὲς μας ἡ κατὰ Θεὸν εἰρήνη; Ποιὰ σημασία ἔχει, ἂν ὑποθεθεῖ πὼς κανένας ἐχθρὸς δὲν ἀπειλεῖ τὴν πατρίδα μας, ἢ ἂν παντοῦ στὸν κόσμο ἐπικρατεῖ πλήρης γαλήνη, ὅταν ὁ ψυχικὸς μας κόσμος δέρνεται ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὴν ταραχὴ ποὺ προκαλεῖ ἡ ἁμαρτία καὶ ἡ ζωὴ μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό; «*Εἰρήνην ἀφίμῃ ὑμῖν*, –ἔλεγε ὁ Χριστὸς μας στοὺς μαθητὲς Του λίγο πρὸ τοῦ πάθους Του– *εἰρήνην τὴν ἐμὴν*

Δὲν ἔχει, λοιπόν, ἡ «*εἰρήνη τοῦ Θεοῦ*» σχέση μὲ διεθνῆ συνέδρια καὶ ἀτέλειωτες διαπραγματεύσεις. Ἀποτελεῖ δῶρο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Γαλ. ε' 22), δῶρο μυστικὸ τῆς ἐντὸς ἡμῶν θείας παρουσίας. Δὲν φεύγει ἀπὸ τὶς ἀναγεννημένες χριστιανικὲς ψυχὲς, καὶ δὲν σβήνει ἀπὸ τὶς ἀναπόφευκτες θλίψεις καὶ δοκιμασίες τῆς ζωῆς. Οὔτε ὑφίσταται τὶς διακυμάνσεις καὶ τὶς θλιβερὲς κακοτυχίες τῆς κατὰ κόσμον ειρήνης.

Αὐτὴν ἀκριβῶς, τὴν κατὰ Θεὸν εἰρήνην, εἶχαν ἀσφαλῶς ὑπ' ὄψη τους οἱ Ἄγγελοι τῆς νύχτας τῶν Χριστουγέννων, ὅταν ἔψαλλαν τό «δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Αὐτὴ τὴν «εἰρήνην τοῦ Θεοῦ» τὴν «ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν» ἔρχεται κι ἐφέτος νὰ προσφέρει σ' ὅλες τὶς καλοπροαίρετες ψυχὲς ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

K.E.T.

Η «ΠΑΡΑΛΟΓΗ» ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΦΥΣΙΚΗ

Ο Albert Einstein παρατηρούσε με δέος ότι «*το πιο άκατανόητο πράγμα για το σύμπαν είναι ότι είναι κατανοητό*». Μέσα σε αυτή τη φράση συμπυκνώνεται ένα από τα βαθύτερα μυστήρια της ανθρώπινης εμπειρίας: Γιατί ο άνθρωπος νους μπορεί να κατανοεί τη φύση με τέτοια ακρίβεια και λογική συνέπεια; Οί νόμοι της φυσικής δεν είναι τυχαίες περιγραφές· εκφράζονται με μαθηματικές σχέσεις που, παρὰ τη νοητική τους αφηρημάδα, αντικατοπτρίζουν με θαυμαστή πιστότητα την πραγματικότητα. Ο Einstein έβλεπε εδω μιὰ παράδοξη άρμονία ανάμεσα στην καθαρή σκέψη και στην ύλη, μιὰ άρμονία που δεν έχει εύκολη εξήγηση.

Λίγα χρόνια αργότερα, ο Eugene Wigner διατύπωσε το ίδιο αίνιγμα με τρόπο πιο συστηματικό, στο περίφημο δοκί-

μύο του “The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in the Natural Sciences” (1960). Παρατήρησε ότι τὰ μαθηματικά, συχνά δημιουργημένα χωρίς πρόθεση πρακτικής εφαρμογής, αποδεικνύονται έξαιρετικά αποτελεσματικά στην περιγραφή φυσικών φαινομένων. Η μη εὐκλείδεια γεωμετρία του Riemann, λόγου χάριν, που γεννήθηκε ως καθαρή θεωρητική σύλληψη, έγινε το θεμέλιο της Γενικής Σχετικότητας του Einstein. Ο Wigner μιλούσε για ένα «θαύμα» – ένα «*δώρο που ούτε το κατανοούμε ούτε το αξίζουμε*». Πώς μπορεί ο άνθρωπος νους να συλλαμβάνει, πριν ακόμη την εμπειρία, τις ίδιες δομές που διέπουν τον φυσικό κόσμο;

Το ερώτημα αυτό βρίσκεται στον πυρήνα της φιλοσοφίας της επιστήμης. Είναι η φύση λογική εκ φύσεως, ή μήπως ο νους επιβάλλει τη λογικότητα πάνω της; Ο Kant θα έλεγε πως η ανθρώπινη νόηση οργανώνει την εμπειρία μέσω των

δικῶν της κατηγοριῶν, ὅποτε ἡ «ἀποτελεσματικότητα» τῶν μαθηματικῶν πηγάζει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ δομὴ τῆς συνείδησης. Ὁ Einstein, ἀντίθετα, πίστευε ὅτι οἱ μαθηματικοὶ νόμοι ἀντανακλοῦν τὴν πραγματικὴ δομὴ τοῦ κόσμου, μιὰ δομὴ ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐμᾶς. Καὶ ὅμως, κανεὶς ἀπὸ τοὺς δύο δὲν μποροῦσε νὰ ἐξηγήσει γιατί οἱ δύο αὐτὲς λογικότητες –τῆς φύσης καὶ τοῦ νοῦ– συμπίπτουν τόσο βαθιά.

Ἡ θεολογικὴ παράδοση προσφέρει ἐδῶ μιὰ διαφορετικὴ, ἀλλὰ συμπληρωματικὴ, προοπτικὴ. Ὁ ἄνθρωπος, πλασμένος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», εἶναι μετοχὴ στὸ λογικὸ εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ. Ἡ δημιουργία, ὡς ἔργο τοῦ Λόγου, φέρει μέσα της δομὴ, τάξη καὶ ἄρμονία· ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸ ὄν, μπορεῖ νὰ τὴν ἀναγνωρίσει, νὰ τὴ διατυ-

φυσικὴ συνέπεια τοῦ ὅτι ὁ κόσμος ἔχει λόγο – καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος νὰ τὸν κατανοεῖ.

Ἡ σύμπτωση τῶν μαθηματικῶν μὲ τὸν κόσμο

Ἐνῶ τὰ μαθηματικά, λοιπόν, εἶναι μιὰ ἀνθρώπινη κατασκευὴ ἀπὸ σύμβολα, ὀρισμούς καὶ λογικοὺς κανόνες, οἱ ἀφηρημένες αὐτὲς δομὲς ταιριάζουν ἀπροσδόκητα καλὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ λειτουργεῖ ὁ κόσμος. Αὐτὴ ἡ σύμπτωση ἀναδεικνύεται ἔντονα, ὅταν παρατηροῦμε ὅτι πολλὲς μαθηματικὲς σχέσεις, ἀρχικὰ ἐπινοημένες γιὰ καθαρὰ ἐννοιολογικοὺς σκοποὺς, ἐμφανίζονται ξανὰ στὴ φύση, στὴ φυσικὴ, στὴ βιολογία καὶ στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες.

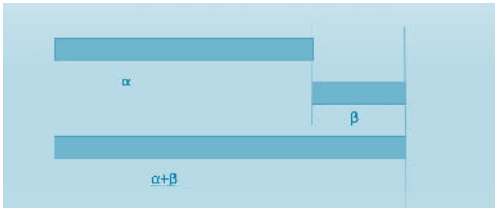
Ὁ Albert Einstein παρατηροῦσε μὲ δέος ὅτι «τὸ πιὸ ἀκατανόητο πρᾶγμα γιὰ τὸ σύμπαν εἶναι ὅτι εἶναι κατανοητό». Μέσα σὲ αὐτὴ τὴ φράση συμπυκνώνεται ἓνα ἀπὸ τὰ βαθύτερα μυστήρια τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας: Γιατί ὁ ἀνθρώπινος νοῦς μπορεῖ νὰ κατανοεῖ τὴ φύση μὲ τέτοια ἀκρίβεια καὶ λογικὴ συνέπεια; Οἱ νόμοι τῆς φυσικῆς δὲν εἶναι τυχαῖες περιγραφές· ἐκφράζονται μὲ μαθηματικὲς σχέσεις πού, παρὰ τὴ νοητικὴ τους ἀφηρημάδα, ἀντικατοπτρίζουν μὲ θαυμαστὴ πιστότητα τὴν πραγματικότητα. Ὁ Einstein ἔβλεπε ἐδῶ μιὰ παράδοξη ἄρμονία ἀνάμεσα στὴν καθαρὴ σκέψη καὶ στὴν ὕλη, μιὰ ἄρμονία ποὺ δὲν ἔχει εὐκόλῃ ἐξήγησι.

πώσει καὶ νὰ τὴ νοηματοδοτήσει. Ἔτσι, ἡ μαθηματικὴ κατανόηση τῆς φύσης δὲν εἶναι τυχαία, ἀλλὰ φανέρωση τῆς συγγένειας ἀνάμεσα στὸν ἀνθρώπινο νοῦ καὶ τὴ θεία λογικότητα. Ἡ «παράλογη ἀποτελεσματικότητα» τῶν μαθηματικῶν παύει τότε νὰ εἶναι παράλογη: εἶναι ἡ

ἓνα πρῶτο παράδειγμα εἶναι ἡ ἴδια ἡ δομὴ τῶν πραγματικῶν ἀριθμῶν. Ἡ πρόσθεση (+) καὶ ὁ πολλαπλασιασμός (·) φαίνονται σὰν βασικὰ ἐργαλεῖα τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς, ὅμως ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο συνδυάζονται ποσότητες στὴ φύση ὑπακούει ἀκριβῶς σὲ αὐτοὺς τοὺς

ΑΚΤΙΝΕΣ

κανόνες. Ἐάν ἐνώσουμε μίκη (a) καὶ (b), τὸ συνολικὸ μῆκος εἶναι (a + b).

Ἐάν ἐπαναλάβουμε μιὰ διαδικασίᾳ (n) φορές, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι (n · x).

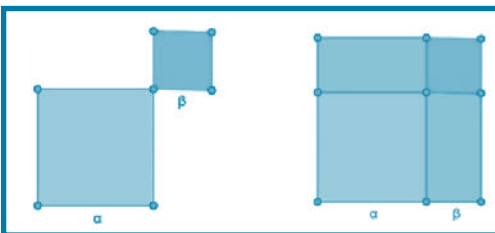
Ἀκόμη σημαντικότερη εἶναι ἡ ἐπιμεριστικὴ ἰδιότητα,

$$a(b + c) = ab + ac,$$

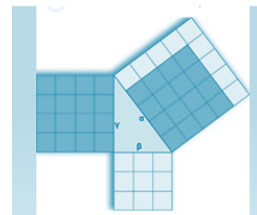
ἡ ὁποία δὲν εἶναι μόνο λογικὰ ἀναγκαστικὴ μέσα στὸ σύστημα τῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ περιγράφει καὶ πραγματικὰ φαινόμενα ὅπου ἓνας παράγοντας ἐπιηρεάζει ἓνα ἄθροισμα ἐπὶ μέρους ὄρων, ὅπως στὴ φυσικὴ ἐνέργεια, στίς ροπές ἢ στὴ διανομὴ φορτίων

Ἀνάλυση τῆς ταυτότητας:

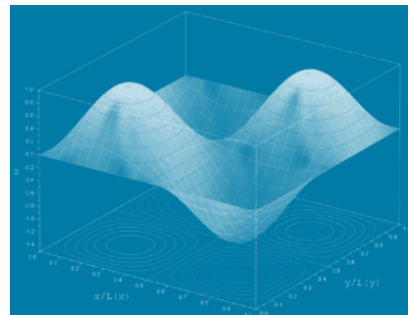
- $(\alpha + \beta)^2 = (\alpha + \beta)(\alpha + \beta)$
- Εφαρμόζοντας τὴν ἐπιμεριστικὴ ἰδιότητα: $\alpha^2 + \alpha\beta + \beta\alpha + \beta^2$
- Αναλύοντας τοὺς ὅμοιους ὄρους: $\alpha^2 + 2\alpha\beta + \beta^2$

Ἡ εὐκλείδεια γεωμετρία, μὲ θεμελιώδεις σχέσεις ὅπως ἡ πυθαγόρεια ἐξίσωση $a^2+b^2=c^2$, ξεκίνησε ὡς λογικὴ θεωρία. Κι ὅμως, οἱ μετρήσεις στὸν φυσικὸ χῶρο, γιὰ αἰῶνες, ὑπάκουαν σὲ αὐτὴ τὴν ἐξίσωση μὲ ἀκρίβεια ποὺ δὲν θὰ περιμένε κανεὶς ἀπὸ κάτι τόσο ἀφηρημένο. Μόνο μὲ τὴν καμπυλότητα τοῦ χωροχρόνου στὴ γενικὴ σχετικὴ διαπιστώσαμε ἀπόκλιση. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ εὐκλείδεια δομὴ παραμένει ἡ καλύτερη περιγραφή τοῦ χῶρου στὴν καθημερινὴ ἐμπειρία.

Ἀκόμη πιὸ ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ περιπτώση τῶν σύνθετων ἀριθμῶν. Ὁ ὄρισμός τοῦ φανταστικοῦ ἀριθμοῦ, $i = \sqrt{-1}$, προέκυψε ἀπὸ ἀνάγκη νὰ λυθοῦν πολυωνυμικὲς ἐξισώσεις. Ὅμως ἡ κβαντομηχανικὴ ἀπαιτεῖ κυματοσυναρτήσεις τῆς μορφῆς

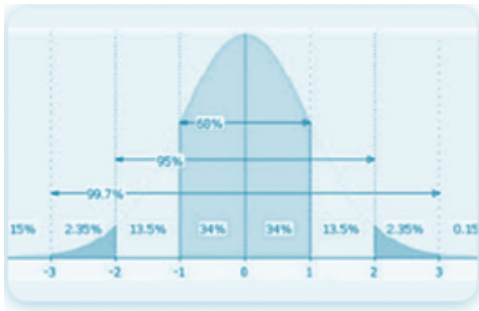

$$\psi(x, t) = A e^{i(kx - \omega t)}$$

οἱ ὁποῖες περιγράφουν θεμελιώδεις φυσικὲς ὀντότητες. Ἡ μαθηματικὴ ἐπιπόνηση τοῦ (i) ἀποδεικνύεται τελικὰ ὡς ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐκφραστοῦν οἱ δομὲς τοῦ μικρόκοσμου.

Παρόμοια σύμπτωση εμφανίζεται στη Γκαουσιανή κατανομή, ή οποία βρέθηκε αρχικά μέσω της θεωρίας των σφαλμάτων. Παρά ταυτα, ή ίδια μορφή εμφανίζεται σε θερμικές κινήσεις μορίων, σε δημογραφικές κατανομές, στη στατιστική των μετρήσεων και σε πληθώρα φυσικών φαινομένων. Τò òτι τόσες διαφορετικές διαδικασίες καταλήγουν ακριβώς στον ίδιο μαθηματικό τύπο ύποδηλώνει κάτι βαθύτερο για τη δομή του κόσμου.

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}$$

Ίδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και ή θεωρία ομάδων, όπου μια πράξη (ο) που ίκανοποιεί ιδιότητες όπως

$$(g \circ h) \circ k = g \circ (h \circ k)$$

$$\ddot{\text{h}}$$

$$g \circ g^{-1} = e$$

έχει κεντρική θέση στη μοντέρνα φυσική. Οί συμμετρίες SU(2), SU(3) και U(1)

άποτελούν τò θεμέλιο του Καθιερωμένου Προτύπου των στοιχειωδών σωματιδίων. Έτσι, καθαρά μαθηματικές δομές που δημιουργήθηκαν χωρίς καμία φυσική πρόβλεψη κατέληξαν να περιγράφουν τη βαθύτερη δομή της ύλης.

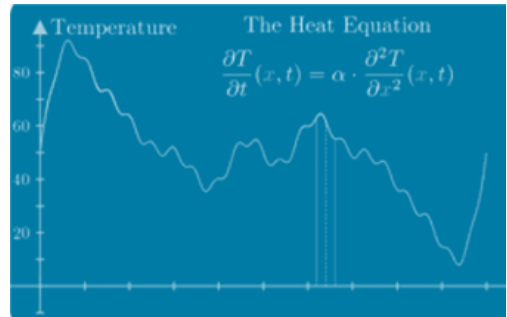
Οί διαφορικές εξισώσεις αποτελούν μια ακόμη ένδειξη της σύμπτωσης. Η απλή εξίσωση

$$\frac{dy}{dt} = ky$$

έχει λύση

$$y(t) = Ce^{kt}$$

και περιγράφει έκθετική αύξηση ή μείωση. Παρά τò αφηρημένο της σχήμα, εμφανίζεται στη ραδιενεργή αποσύνθεση, στη βακτηριακή ανάπτυξη, στις θερμικές μεταβολές και στην οικονομική δυναμική. Φαίνεται σχεδόν σαν ό κόσμος να λειτουργεί με ρυθμούς αλλαγής που «περιγράφονται καλύτερα» από μαθηματικές σχέσεις που ό άνθρωπος διατύπωσε πολύ αργότερα.

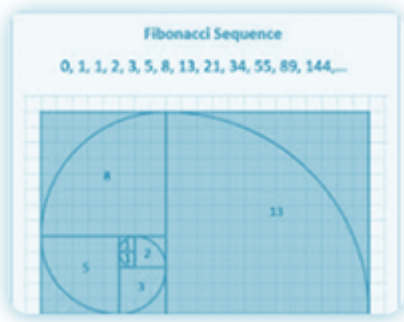

Τέλος, ή ακολουθία Fibonacci (1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, ...), ή οποία ίκανοποιεί τòn αναδρομικό νόμο

$$F_{n+1} = F_n + F_{n-1}$$

και ό λόγος

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{F_{n+1}}{F_n} = \varphi = \frac{1 + \sqrt{5}}{2}$$

έμφανίζονται σε μοτίβα αύξησης φυτών, σε σπειροειδείς δομές όστράκων και στην όργάνωση βιολογικών συστημάτων. Μια άριθμητική έπινόηση καταλήγει να περιγράφει πραγματικές μορφές τής ζωής.

Αυτά τα παραδείγματα δείχνουν ότι τα μαθηματικά δεν είναι άπλως ένα έργαλειο, για να όργανώνει ο άνθρωπος τις έμπειρίες του, άλλα μια γλώσσα μέσω τής όποίας ο κόσμος φαίνεται να άποκαλύπτει τις βαθύτερες δομές του. Μπορούμε να πούμε ότι τα μαθηματικά είναι έπινόηση, άφου οι κανόνες και τα σύμβολα δημιουργούνται άπό τον νοϋ. Μπορούμε όμως τó ίδιο εύκολα να πούμε ότι είναι ανακάλυψη, άφου πολλές άπό τις άφηρημένες αυτές δομές δεν τις έπινοούμε για να ταιριάζουν στον κόσμο – και όμως ταιριάζουν.

Η σύμπτωση τών μαθηματικών με τον κόσμο ίσως δείχνει ότι ο νοϋς και η πραγματικότητα μοιράζονται κοινές δομικές άρχές. Τα μαθηματικά άποκαλύπτουν ότι ο κόσμος δεν είναι μόνο έμπειρικός, άλλα και βαθιά δομημένος, και ότι η ανθρώπινη σκέψη μπορεί να

συλλάβει αυτές τις δομές με τρόπους που ξεπερνούν την έμπειρική παρατήρηση. Τα σύμβολα και οι έξισώσεις δεν είναι μόνο έργαλεία περιγραφής· είναι παράθυρα σε μια πραγματικότητα όπου ο νοϋς και ο κόσμος συναντιούνται.

Η φιλοσοφία τών μαθηματικών: Άπό τον Kant και τον Hilbert στον Πλάτωνα και τον Einstein

«Τό πιο άκατανόητο πράγμα για τó σύμπαν είναι ότι είναι κατανοητό».

Albert Einstein

Η σχέση του ανθρώπινου νοϋ με τα μαθηματικά, λοιπόν, υπήρξε πάντοτε πεδίο βαθιάς φιλοσοφικής αναζήτησης. Είναι τα μαθηματικά έπινοήσεις του ανθρώπου ή ανακαλύψεις μιας ανεξάρτητης τάξης πραγμάτων; Τό έρώτημα αυτό χωρίζει τη φιλοσοφία σε δύο μεγάλες παραδόσεις: εκείνη που θεωρεί τα μαθηματικά ως μορφές τής σκέψης και εκείνη που τα αντιλαμβάνεται ως δομές τής πραγματικότητας.

Ο Immanuel Kant πίστευε ότι τα μαθηματικά δεν άντλούν την αλήθεια τους άπό την έμπειρία, άλλα άπό τις μορφές τής καθαρής νόησης. Για τον Kant, ó χώρος και ó χρόνος δεν είναι αντικειμενικά χαρακτηριστικά του κόσμου, άλλα τρόποι με τούς όποιους ó νοϋς όργανώνει την έμπειρία. Έτσι, οι μαθηματικές προτάσεις –όπως αυτές τής γεωμετρίας ή τής άριθμητικής– είναι «συνθετικές a priori»: δεν προέρχονται άπό την έμπειρία, άλλα τη διαμορφώνουν. Αυτή η θέση βρίσκει συνέχεια στον David Hilbert, ó όποιος άντιμετώπισε τα μαθηματικά ως αυτότελες σύστημα συμβόλων, θεμελιωμένο σε

ἀξιώματα καὶ λογικὴ συνέπεια. Γιὰ τὸν Hilbert, τὸ περιεχόμενο τῶν μαθηματικῶν δὲν χρειάζεται νὰ ἔχει ἀντιστοιχία μὲ τὴν πραγματικότητα· ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἐσωτερικὰ συνεπές. Τὰ μαθηματικά, ἐπομένως, εἶναι προϊόντα τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος – μιὰ καθαρὰ νοητικὴ δημιουργία.

Ὁ Albert Einstein, ἀντίθετα, εἶδε στὰ μαθηματικά τὸ κλειδί μιᾶς ἀντικειμενικῆς κοσμικῆς λογικῆς. Ἡ μαθηματικὴ δομὴ τοῦ κόσμου δὲν εἶναι ἐπινόηση, ἀλλὰ

*Εἶναι τὰ μαθηματικά
ἐπινοήσεις τοῦ ἀνθρώπου
ἢ ἀνακαλύψεις μιᾶς ἀνεξάρ-
τητης τάξης πραγμάτων; Τὸ
ἔρώτημα αὐτὸ χωρίζει τὴ φι-
λοσοφία σὲ δύο μεγάλες πα-
ραδόσεις: ἐκείνη ποὺ θεωρεῖ
τὰ μαθηματικά ὡς μορφές
τῆς σκέψης καὶ ἐκείνη ποὺ
τὰ ἀντιλαμβάνεται ὡς δομὲς
τῆς πραγματικότητας.*

ἀνακάλυψη· τὰ μαθηματικά δὲν εἶναι «ἀλήθειες κατὰ σύμβαση», ἀλλὰ ἀντανάκλαση τῆς λογικῆς τοῦ ἴδιου τοῦ σύμπαντος. Αὐτὴ ἡ πίστις τὸν φέρνει κοντὰ στὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε τὶς μαθηματικὲς ἔννοιες ὡς αἰώνιες Ἰδέες, ὑπαρκτές σὲ ἕναν νοητὸ κόσμον πέρα ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ πραγματικότητα. Ὁ μαθηματικός, κατὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν ἐπινοεῖ ἀλλὰ ἀνακαλεῖ – ἀνασύρει μὲ τὸν νοῦ του τὶς ἀμετάβλητες μορφές ποὺ προϋπάρχουν. Κάτι ἀνάλογο ὑπονοεῖ καὶ ὁ Einstein, ὅταν περιγράφει τὴν ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψη ὡς «μιὰ ἀποκάλυψη τῆς λογικῆς τάξης ποὺ ὑπάρχει στὴ φύση ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἐμᾶς».

Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Kant καὶ ὁ Hilbert βλέπουν τὰ μαθηματικά ὡς μορφοποιητικὴ δύναμη τοῦ νοῦ, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Einstein τὰ ἀντιλαμβάνονται ὡς καθρέφτη τῆς ὑπερβατικῆς λογικότητας τοῦ κόσμου. Στὸ πρῶτο βλέπουμε τὴν ἐλευθερία τῆς ἀνθρώπινης δημιουργίας· στὸ δεύτερο, τὴν ταπεινὴ ἀναγνώριση ὅτι ὁ νοῦς δὲν πλάθει τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ τὴν συμμερίζεται. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, τὰ μαθηματικά παραμένουν τὸ σημεῖο συνάντησης τοῦ πνεύματος μὲ τὸ εἶναι – ὁ τόπος ὅπου ἡ σκέψη ἀγγίζει τὸ ἄρρητο θεμέλιο τῆς πραγματικότητας.

Ἀπὸ θεολογικὴ σκοπιά, αὐτὴ ἡ διπλὴ θέαση ἀποκτᾶ βαθύτερο νόημα. Ἄν ὁ κόσμος εἶναι δημιούργημα τοῦ Θεοῦ-Λόγου, τότε ἡ λογικὴ τοῦ σύμπαντος καὶ ἡ λογικότητα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ ἔχουν κοινὴ ρίζα. Ὁ ἄνθρωπος, πλασμένος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», δὲν ἐπινοεῖ τὴν λογικότητα· τὴν ἀντανακλᾷ. Ἡ μαθηματικὴ νόηση εἶναι, ἐπομένως, πράξη συμμετοχῆς στὸν θεῖο Λόγον – μιὰ στιγμὴ ὅπου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀγγίζει τὴν ἴδια τὴν νοητὴ ἀρμονία τῆς δημιουργίας. Ἔτσι, ἡ φιλοσοφία τοῦ Kant καὶ τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Hilbert καὶ τοῦ Einstein, μπορεῖ νὰ ἰδῶθαι ὡς διαφοροτικὴ ὄψη τοῦ ἴδιου μυστηρίου: τῆς ἐνότητας ἀνάμεσα στὸν Νοῦ ποὺ σκέφτεται καὶ στὸν Κόσμον ποὺ εἶναι νοητός.

Ὁ Λόγος, ἡ λογικότητα τοῦ κόσμου καὶ ἡ κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου

«Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος».

Κατὰ Ἰωάννην, 1:1

Στὴν καρδιὰ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας βρίσκεται ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι

προϊόν τύχης, αλλά έκφραση Λόγου. Ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, στὴν ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου του, δὲν χρησιμοποιοῦν τυχαία τὴ λέξη «Λόγος»: πρόκειται γιὰ ἓναν ὄρο πού συνδέει τὴ θεία δημιουργία μὲ τὴ λογικὴ καὶ νοητὴ δομὴ τοῦ σύμπαντος. Ὁ κόσμος ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἔχει νοηθεῖ, ἔχει εἰπωθεῖ, ἔχει μορφοποιηθεῖ μέσα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό-Λόγο. Ἔτσι, ἡ τάξη, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ μαθηματικὴ του δομὴ δὲν εἶναι ἀπλῆς συμπτώσεις: εἶναι ἀντανάκλαση τῆς θείας σοφίας, πού διαπερνᾷ τὰ πάντα.

Ἡ βιβλικὴ παράδοση καὶ ἡ πατερικὴ θεολογία βλέπουν τὴ δημιουργία ὡς «λό-

Αὐτὴ ἡ θεώρηση γεφυρώνει μὲ τρόπο ἀρμονικὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θεολογία. Ἡ ἐπιστήμη, ἀναζητώντας τοὺς νόμους τῆς φύσης, δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πίστη· ἀντιθέτως, ἀποκαλύπτει τὴ λογικὴ δομὴ τῆς δημιουργίας, δηλαδὴ τὴν παρουσία τοῦ Λόγου μέσα στὸν κόσμο. Ὁ ἐπιστήμονας πού ἀνακαλύπτει ἓναν φυσικὸ νόμο καὶ ὁ θεολόγος πού διαβά-ζει τὸ Εὐαγγέλιο μιλοῦν –καθένας μὲ τὴ δική του γλῶσσα– γιὰ τὸ ἴδιο θαῦμα: ὅτι ὁ κόσμος εἶναι νοητός, καὶ ὅτι ἡ νόσπ του εἶναι πρόσκληση σὲ σχέση μὲ τὸν Δημιουργό.

Στὴν καρδιὰ τῆς χριστιανικῆς θεολογίας βρίσκεται ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι προϊόν τύχης, ἀλλὰ έκφραση Λόγου. Ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, στὴν ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου του, δὲν χρησιμοποιοῦν τυχαία τὴ λέξη «Λόγος»: πρόκειται γιὰ ἓναν ὄρο πού συνδέει τὴ θεία δημιουργία μὲ τὴ λογικὴ καὶ νοητὴ δομὴ τοῦ σύμπαντος. Ὁ κόσμος ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἔχει νοηθεῖ, ἔχει εἰπωθεῖ, ἔχει μορφοποιηθεῖ μέσα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό-Λόγο. Ἔτσι, ἡ τάξη, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ μαθηματικὴ του δομὴ δὲν εἶναι ἀπλῆς συμπτώσεις: εἶναι ἀντανάκλαση τῆς θείας σοφίας, πού διαπερνᾷ τὰ πάντα.

γους τῶν ὄντων», κατὰ τὴν έκφραση τοῦ Μ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ – ὡς θεία νοήματα πού συγκροτοῦν τὴν ὑπαρξὴ κάθε πράγματος. Ὁ ἄνθρωπος, πλασμένος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ», μετέχει αὐτοῦ τοῦ ἴδιου Λόγου. Ἡ ἰκανότητά του νὰ συλλαμβάνει τὴ λογικὴ τοῦ κόσμου, νὰ κάνει ἐπιστήμη, νὰ δημιουργεῖ μαθηματικὲς θεωρίες, δὲν εἶναι ἀθύπαρκτο ἐπίτευγμα, ἀλλὰ μορφὴ μετοχῆς στὴ θεία λογικότητα. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι καθρέφτης τοῦ Νοῦ τοῦ Θεοῦ· ὁ στοχασμὸς του, συμμετοχὴ στὸ ἔργο τῆς δημιουργίας.

Ἡ μαθηματικὴ λογικότητα τοῦ κόσμου, λοιπόν, δὲν εἶναι μόνον ἀντικείμενο γνώσης: εἶναι καὶ σημεῖο ἀποκάλυψης. Ὁ ἄνθρωπος, κατανοώντας τὴ φύση, δὲν κάνει ἀπλῶς ἐπιστήμη· μετέχει στὴν ἴδια τὴν ἐνέργεια τοῦ Λόγου πού συγκρατεῖ τα ὄντα στὴν ὑπαρξὴ. Ἔτσι, ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀλήθειας, εἴτε μέσα ἀπὸ τὴ φυσικὴ εἴτε μέσα ἀπὸ τὴ θεολογία, εἶναι ἐντέλει μιὰ πράξη θεοκοινωνίας – ἓνας τρόπος νὰ ἀναγνωρίσουμε μέσα στὸ φῶς τοῦ νοῦ τὸ Φῶς πού «φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον».

Ὁ ἄνθρωπος ὡς γέφυρα ἀνάμεσα στὸν Νοῦ καὶ στὸν Κόσμο

«*Ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἄνθρωπος ζῶν, καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἡ θέα τοῦ Θεοῦ.*»

Ἅγιος Εἰρηναῖος Λυῶνος

Ἀπὸ τὸν θαυμασμό τοῦ Einstein γιὰ τὴ «λογικότητα τοῦ σύμπαντος», ἕως τὴν πλατωνικὴ ἰδέα τῶν αἰώνιων μορφῶν καὶ τὴ θεολογικὴ ἔννοια τοῦ Λόγου, διαγράφεται ἓνα ἐνιαῖο νῆμα: ὁ κόσμος εἶναι νοητός, καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἰκανὸς νὰ

ἐντὸς τοῦ τὸν Λόγο. Αὐτὴ ἡ ἀμοιβαίολογία μεταξὺ τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου καὶ τοῦ λογικοῦ σύμπαντος δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ξένος στὴ δημιουργία· εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου ἡ δημιουργία συνειδητοποιεῖ τὸν ἑαυτό της.

Ὁ Einstein ἔβλεπε στὴν ἐπιστήμη ἓνα «κοσμικὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα», μιὰ ταπεινὴ ἔκσταση μπροστὰ στὴ λογικὴ ἄρμονία τοῦ κόσμου. Ὁ Πλάτων μιλοῦσε γιὰ τὴν ἀνάμνηση τοῦ ἀληθινοῦ κόσμου τῶν Ἰδεῶν. Ὁ Kant ἔβλεπε στὴ μαθηματικὴ νόηση τὴν ἴδια τὴ μορφή τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας. Καὶ ἡ θεολογία, τέλος, βλέπει σὲ ὅλα αὐτὰ τὴν ἀντανάκλαση τοῦ Θεοῦ

Αὐτὴ ἡ θεώρηση γεφυρώνει μὲ τρόπο ἄρμονικὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θεολογία. Ἡ ἐπιστήμη, ἀναζητώντας τοὺς νόμους τῆς φύσης, δὲν ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν πίστη· ἀντιθέτως, ἀποκαλύπτει τὴ λογικὴ δομὴ τῆς δημιουργίας, δηλαδὴ τὴν παρουσία τοῦ Λόγου μέσα στὸν κόσμο. Ὁ ἐπιστήμονας ποὺ ἀνακαλύπτει ἓναν φυσικὸ νόμο καὶ ὁ θεολόγος ποὺ διαβάζει τὸ Εὐαγγέλιο μιλοῦν –καθένας μὲ τὴ δική του γλῶσσα– γιὰ τὸ ἴδιο θαῦμα: ὅτι ὁ κόσμος εἶναι νοητός, καὶ ὅτι ἡ νόησή του εἶναι πρόσκληση σὲ σχέση μὲ τὸν Δημιουργό.

τὸν κατανοεῖ. Ἡ δυνατότητα αὐτὴ δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ βιολογικὸ τυχαῖο, ἀλλὰ φανερώνει τὴ βαθύτερη θέση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὴν κτίση – ὡς ὄντος ποὺ συνδέει τὸ ὄρατὸ μὲ τὸ νοητό, τὴ φύση μὲ τὸ πνεῦμα.

Ἡ ἐπιστήμη, μὲ τὴ μαθηματικὴ τῆς ἀκρίβεια, ἀποκαλύπτει τὴ δομὴ τοῦ κόσμου· ἡ φιλοσοφία διερευνᾷ τὰ θεμέλια αὐτῆς τῆς γνώσης· καὶ ἡ θεολογία φωτίζει τὸν τελικὸ τῆς λόγου. Ὅλες συναντῶνται στὸ ἐρώτημα: γιατί ὁ κόσμος εἶναι διαφανῆς στὴ νόηση; Ἡ ἀπάντηση ποὺ ἀναδύεται δὲν εἶναι μόνο γνωσιολογικὴ, ἀλλὰ καὶ ὄντολογικὴ. Ὁ κόσμος εἶναι κατανοητός, ἐπειδὴ δημιουργήθηκε μὲ Λόγο, καὶ ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ, ἐπειδὴ φέρει

μέσα στὸν ἄνθρωπο – τοῦ Δημιουργοῦ ποὺ προσκαλεῖ τὸ δημιουργημά Του νὰ μετέχει στὴ σοφία Του. Ἔτσι, ἡ γνώση παύει νὰ εἶναι πράξη κυριαρχίας καὶ γίνεται πράξη κοινωνίας.

Ὁ ἄνθρωπος, λοιπόν, δὲν εἶναι ἀπλῶς θεατὴς τοῦ σύμπαντος· εἶναι συν-δημιουργὸς νοήματος. Μὲ τὸν λόγο, τὴ μαθηματικὴ διαίσθηση, τὴν αἰσθητικὴ του ἄρμονία καὶ τὴ λαχτάρια τῆς ἀλήθειας, ὁ νοῦς του καθρεφτίζει τὴ λογικότητα τῆς δημιουργίας. Ὅταν κατανοεῖ, ὅταν ἀγαπᾷ, ὅταν δημιουργεῖ, ὁ ἄνθρωπος ζεῖ τὸ βαθύτερο κάλεσμά του: νὰ εἶναι «*κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*» ἐκείνου τοῦ Νοῦ ποὺ ἔφερε τὰ πάντα στὴν ὕπαρξη.

Στὴν ἐπιστήμη, στὴ φιλοσοφία καὶ στὴ

θεολογία συναντιούνται, τελικά, όχι τρεις διαφορετικοί δρόμοι, αλλά τρεις τρόποι θέασης του ίδιου μυστηρίου – του μυστηρίου του ανθρώπου, που στέκει ανάμεσα στον Νοῦ και στον Κόσμο, αντανακλώντας και τὰ δύο.

Ἐπίλογος: Ὁ Νοῦς, ὁ Λόγος καὶ ὁ Κόσμος

«*Ἐν σοφίᾳ ἐποίησας τὰ πάντα.*»

Ψαλμὸς 103:24

Ἀπὸ τὴν αὐγὴ τῆς σκέψης, ὁ ἄνθρωπος ἀναρωτιέται πῶς εἶναι δυνατόν τὸ σύμπαν νὰ ὑπακούει σὲ τάξη. Ὁ Einstein, μὲ τὸ δέος τοῦ φυσικοῦ που ἀγγίζει τὸ μυστήριο, ὀνόμασε αὐτὸ τὸ γεγονός «*τὸ πιὸ ἀκατανόητο πρᾶγμα*»: ὅτι ὁ κόσμος εἶναι κατανοητός. Ὁ Wigner, μὲ τὴ διαύγεια τοῦ μαθηματικοῦ, μίλησε γιὰ τὴν «*παράλογη ἀποτελεσματικότητα*» τῶν μαθηματικῶν – τὴν ἀπίστευτη συμφωνία ἀνάμεσα στὴ σκέψη καὶ στὴ φύση. Καὶ πίσω ἀπ' ὅλα αὐτά, σὰν ὑπόγεια ἁρμονία, ἀκούγεται ἡ φωνὴ τῆς ἀρχαίας σοφίας: «*ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*».

Ἡ ἐπιστήμη βλέπει τὴ λογικότητα τοῦ κόσμου ὡς δομὴ· ἡ φιλοσοφία τὴ σκέφτεται ὡς ἀναγκαιότητα· ἡ θεολογία τὴ βλέπει ὡς παρουσία. Ὅμως καὶ οἱ τρεῖς, ἀπὸ διαφορετικούς δρόμους, φθάνουν στὸ ἴδιο φῶς: ὅτι τὸ εἶναι δὲν εἶναι τυχαῖο, ἀλλὰ νοητό· ὅτι μέσα στὸ χάος ὑπάρχει νόμος, καὶ μέσα στὴν ὕλη νόημα. Ὁ κόσμος δὲν εἶναι μιὰ μηχανὴ χωρὶς σκοπὸ, ἀλλὰ ἓνα λογικὸ ποίημα· κι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ ἀναγνώστης του.

Ἄν οἱ νόμοι τῆς φύσης ἐκφράζουν τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ὄν ὑπάρχει, τότε ἡ ἀνθρώπινη νόηση εἶναι ἡ δυνατότητα νὰ ἀκούσει αὐτὸν τὸν ρυθμὸ. Ὅταν ὁ νοῦς ἀνακαλύπτει τὸν νόμο τοῦ Coulomb ἢ τὴ σχετικότητα τοῦ Einstein, δὲν ἐφευρί-

σκει τὴ λογικότητα· τὴν ἀναγνωρίζει μέσα στὸ ἴδιο τὸ εἶναι. Καὶ ὅταν τὴ συλλαμβάνει, τὴν ἐπαληθεύει μέσα στὴ σκέψη του, γίνεται συν-ἁρμονὸς τοῦ κόσμου. Ὁ ἄνθρωπος, ἔτσι, δὲν εἶναι ἐξωτερικὸς παρατηρητὴς τῆς φύσης, ἀλλὰ μέτοχος τῆς λογικότητάς της· εἶναι τὸ σημεῖο ὅπου ὁ Λόγος, που δημιούργησε τὸν κόσμο, ἐπιστρέφει στὴ συνειδηση τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ὁ κόσμος, ἡ νόηση καὶ ὁ Λόγος δὲν εἶναι τρεῖς διαφορετικὲς πραγματικότητες· εἶναι τρεῖς τρόποι ἔκφρασης τοῦ ἴδιου φωτός.

Ὁ κόσμος εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ Λόγου ἐν χώρῳ·

ὁ νοῦς εἶναι ὁ Λόγος ἐν συνειδήσει·

καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Λόγος ἐν πληρότητι.

Ἡ δημιουργία, τότε, δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ πράξη, ἀλλὰ διάχυση νοήματος. Καὶ ἡ γνώση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συμμετοχὴ σ' αὐτὴ τὴ διάχυση – ἡ ἐπιστροφή τοῦ νοήματος στὸν ἑαυτό του μέσα ἀπὸ τὴ θαυμαστικὴ ἐπίγνωση τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος σκέφτεται, δημιουργεῖ ἢ ἀγαπᾷ, ζεῖ αὐτὴ τὴ βαθύτερη ἁρμονία. Ὁ λογικὸς του νοῦς εἶναι ὁ καθρέφτης τῆς θείας λογικότητας· τὸ βλέμμα του, μιὰ σπῖθα τοῦ Νοῦ που δημιούργησε τὰ ἄστρα. Στὴν πιὸ καθαρὴ γνώση, στὴν πιὸ ὑψηλὴ θεωρία ἢ στὴν πιὸ σιωπηλὴ προσευχή, ὁ ἄνθρωπος κάνει τὸ ἴδιο πρᾶγμα: ἀναγνωρίζει τὸ εἶναι ὡς Λόγο.

Καὶ τότε, ὅλα τὰ ἐρωτήματα –τοῦ ἐπιστήμονα, τοῦ φιλοσόφου, τοῦ θεολόγου– συγκλίνουν σὲ μία μόνο λέξη: θαυμασμός.

Ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει, ὅτι ὁ νοῦς τὸν κατανοεῖ, καὶ ὅτι καὶ οἱ δύο ἀναπνέουν μέσα στὸν ἴδιο, ἄρρητο Νοῦ, που εἶναι ἀρχὴ καὶ τέλος κάθε λογικότητας.

Ἐπὶ ἔτι εἶναι μιὰ μυστήριον που διατρέχει κάθε μορφὴ γνώσης: τὸ γεγονός ὅτι ὁ κόσμος εἶναι νοητός καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ τὸν κατανοεῖ. Ἀπὸ τίς πρῶτες ἐξισώσεις τοῦ Newton ὡς τὴν κβαντικὴ

συμμετρία του σύγχρονου σύμπαντος, πίσω από κάθε επιστημονική ανακάλυψη απλώνεται ή ίδια σιωπηλή άπορία: Γιατί ή φύση ύπακούει στη νόηση; Γιατί οί αφηρημένες δομές του ανθρώπινου νοῦ ταυριάζουν τόσο απόλυτα με την πραγματικότητα;

Η έπιστήμη, στην ταπεινότερη στιγμή της, δέν άπαντᾶ· θαυμάζει. Έκει όπου τελειώνει ό ύπολογισμός, αρχίζει ή σιωπή της εὐγνωμοσύνης. Διότι τὸ νά κατανοεῖς σημαίνει ότι εἶσαι μέσα στο ἴδιο φῶς με εκείνο που κατανοεῖς. Ὅπως τὸ μάτι ὑπάρχει μόνο μέσα στο φῶς, ἔτσι καὶ ό

νόμος εἶτε ὡς λόγος δημιουργικός. Ὁ έπιστήμονας που ἀνιχνεύει τὴ συμμετρία τῆς φύσης καὶ ό θεολόγος που ὑμνεῖ τὴ σοφία του Δημιουργοῦ βρίσκονται στο ἴδιο φῶς· ό πρώτος τὸ περιγράφει, ό δεύτερος τὸ προσκυνεῖ.

Τὸ θαῦμα, λοιπόν, δέν εἶναι ότι ό ἄνθρωπος μπορεί νά ἐξηγήσει τὸν κόσμο· εἶναι ότι ό κόσμος θέλει νά ἐξηγηθεῖ, ότι εἶναι δομημένος ἔτσι ὥστε νά μπορεί νά γίνει ἀντικείμενο κατανόησης. Κι αὐτὸ σημαίνει ότι τὸ φῶς του Νοῦ, τὸ φῶς του Λόγου καὶ τὸ φῶς του Κόσμου εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό. Ὁ ἄνθρωπος, ὅταν γνωρίζει,

Ἡ έπιστήμη βλέπει τὴ λογικότητα του κόσμου ὡς δομὴ· ή φιλοσοφία τὴ σκέφτεται ὡς ἀναγκαιότητα· ή θεολογία τὴ βλέπει ὡς παρουσία. Ὅμως καὶ οί τρεῖς, ἀπὸ διαφορετικούς δρόμους, φθάνουν στο ἴδιο φῶς: ότι τὸ εἶναι δέν εἶναι τυχαῖο, ἀλλὰ νοητό· ότι μέσα στο χάος ὑπάρχει νόμος, καὶ μέσα στην ὕλη νόημα. Ὁ κόσμος δέν εἶναι μιὰ μηχανὴ χωρὶς σκοπό, ἀλλὰ ἓνα λογικὸ ποίημα· κι ό ἄνθρωπος εἶναι ό ἀναγνώστης του.

νοῦς ὑπάρχει μόνο μέσα στη λογικότητα του Εἶναι. Δέν γνωρίζουμε ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ ἀπὸ μέσα· δέν έπινουσι με τὴ δομὴ του κόσμου, ἀλλὰ συμμετέχουμε σὲ αὐτήν.

Η θεολογία ὀνομάζει αὐτὴ τὴ λογικότητα Σοφία ἢ Λόγο· ή έπιστήμη τὴν ἀποκαλεῖ νόμο· ή φιλοσοφία ἀναγκαιότητα· ό ποιητὴς ἄρμονία. Ὅλες οί ὀνομασίες δείχνουν πρὸς τὸ ἴδιο θαῦμα: ότι τὸ Εἶναι ἔχει νόημα, καὶ ότι ό ἄνθρωπος εἶναι ἱκανὸς νά τὸ ἀναγνωρίσει. Η γνώση, ἔτσι, δέν εἶναι πράξη κυριαρχίας, ἀλλὰ λειτουργία: τὸ πνεῦμα του ἄνθρώπου τελεῖ τὴν ἀναγνώριση του κόσμου ὡς δώρου νοήματος.

Μέσα σὲ αὐτὴ τὴ θέαση, ή έπιστήμη καὶ ή θεολογία δέν εἶναι δύο δρόμοι που συγκρούονται, ἀλλὰ δύο προσεγγίσεις του ἴδιου μυστηρίου: τῆς θείας λογικότητας, που ἀποκαλύπτεται εἶτε ὡς μαθηματικὸς

ὅταν ἀγαπᾶ, ὅταν θαυμάζει, δέν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νά έπιστρέφει στο ἀρχέγονο φῶς ἀπὸ τὸ ὁποῖο προήλθε.

Η κατανόηση, τότε, δέν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ἀνθρώπινο ἐπίτευγμα· εἶναι θεοφάνεια. Εἶναι ή στιγμή που ό Νοῦς ἀναγνωρίζει τὸν εαυτό του μέσα στο ἔργο του Θεοῦ, καὶ τὸ πεπερασμένο γίνεται διάφανο στο ἄπειρο. Ὅπως ή αὐγὴ φανερώνει τὸ φῶς που πάντα ὑπῆρχε, ἔτσι καὶ ή γνώση φανερώνει τὴ Σοφία που κρατᾶ τὸν κόσμο σὲ ὕπαρξη. Καὶ μέσα σὲ αὐτὴ τὴ φανέρωση, ό ἄνθρωπος στέκει, ταπεινὸς καὶ θαυμασμένος, λέγοντας χωρὶς λόγια:

Ἔντως, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας τὰ πάντα.

ΠΕΤΡΟΣ Δ. ΔΑΜΙΑΝΟΣ

Δρ Φιλοσοφίας

διδάσκων στο Ε.Μ.Πολυτεχνεῖο

OH MY GOD

Δ' ΜΕΡΟΣ

Συνεχίζουμε ἐδῶ τὴν τμηματικὴ δημοσίευση ἑνὸς ὠραίου βιβλίου τοῦ γνωστοῦ μας κ. Σωτήρη Κούβελα, πολιτικοῦ μηχανικοῦ καὶ νομικοῦ, ποῦ διετέλεσε βουλευτὴς, Δήμαρχος Θεσσαλονίκης καὶ ὑπουργὸς σὲ πέντε διαφορετικὰ ὑπουργεῖα (Δημοσίων Ἔργων, Πολιτισμοῦ, Ἐσωτερικῶν, Γεωργίας, Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως), βάσει τῆς δευτέρης ἔκδοσης τοῦ βιβλίου, τοῦ Μαΐου τοῦ 2025 (α' ἔκδοση 2023).

Τὸ βιβλίο θέτει καὶ προσεγγίζει μὲ γλαφυρὸ καὶ τεκμηριωμένο τρόπο μιὰ σειρά ἀπὸ καίρια ἐρωτήματα γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὸν Θεὸ καὶ τὸν κόσμο. Τὸ ἔναυσμα δίνει ἡ εἰρωνικὴ καὶ περιφρονητικὴ ἀπαξίωση τῆς θρησκευτικῆς πίστεως σὲ τάξη τῆς Β' Λυκείου ἀπὸ ἕναν ἐκπαιδευτικὸ, ὁ ὁποῖος χλευάζει τὴν πίστη στὴν ὑπαρξὴ Θεοῦ καὶ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου ὡς κάτι τὸ ἀναχρονιστικὸ καὶ παρωχημένο τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιστήμη ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀποδειξεί τὴν ἀνοησία, καταδεικνύοντας ὀριστικὰ ὅτι ἡ γένεση τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ὀφείλεται στὸ Big Bang καὶ ὄχι σὲ κάποιο ὑπερκόσμο ὄν – πρᾶγμα ποῦ ἐξηγεῖ καὶ γιατί, ὅπως εἶπε, ὅλοι οἱ μεγάλοι ἐπιστήμονες εἶναι ἄθεοι· ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως ἔκλεισε τὴ συζήτηση ὁ ἐν λόγω ἐκπαιδευτικὸς, τὸ νὰ πιστεῦει κανεὶς ὅτι ἕνας ξυλουργὸς ἦταν γιὸς κάποιου θεοῦ εἶναι σχεδὸν κωμικό.

Ἡ ἐγγονὴ τοῦ συγγραφέα, μαθήτρια στὴν τάξη αὐτῆ τῆς Β' Λυκείου, γύρισε στὸ σπίτι γεμάτη ἀπορίες. Καὶ αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ ἀπορίες ἀποτελέσαν τὴν ἀφετηρία γιὰ μιὰ γόνιμη συζήτηση ἀνάμεσα στὸν παπποῦ-συγγραφέα καὶ τὴν ἐγγονή, ἕνα διάλογο ποῦ φέρεται νὰ ἐκτείνεται σὲ δύο χρόνια, μὲ παράλληλη μελέτη καὶ ἔρευνα.

15. Ὁ Ἠθικὸς Νόμος

ΠΑΠΠΟΥΣ: Ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι κάτι πέρα ἀπὸ τοὺς νόμους ποῦ θεσπίζουν οἱ ἄνθρωποι, γιὰ νὰ ρυθμίζουν τὴς μεταξύ τους σχέσεις. Εἶναι καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς νόμους ποῦ ρυθμίζουν τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς φύσης.

Θὰ ξεκινήσω μὲ ὀρισμένα παραδείγματα, γιὰ νὰ προσεγγίσουμε τὴν ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ νόμου.

Κόσμος περπατᾷ στὴν προκυμαία· εἶναι χειμῶνας μὲ τσουχτερὸ κρῦο καὶ ἀέρα δυνατὸ. Ἕνα παιδάκι ξεφεύγει ἀπὸ τὸ χέρι τῆς γιαγιάς, τρέχοντας γλιστράει,

πέφτει στὴ θάλασσα καὶ διατρέχει ἄμεσο κίνδυνο. Ἕνας νεαρὸς ἀκούγοντας τὴς κραυγὲς τοῦ κόσμου, ρίχνεται στὸ νερὸ καὶ σῶζει τὸ παιδί.

Ὁ Oscar Schindler διακινδύνευσε τὴ ζωὴ του κρύβοντας περισσότερους ἀπὸ 1.000 Ἑβραίους στὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἐξοντώσουν οἱ Ναζί.

Ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, σπουδαῖος ὀρθόδοξος θεολόγος, ἄφησε τὴν πανεπιστημιακὴ του ἔδρα στὸ ΕΚΠΑ καὶ πῆγε ἱεραπόστολος-κοινωνικὸς ἐργάτης στὴν Ἀφρική. Ἐκεῖ ἀρρώστησε βαρῖα ἀπὸ ἔλνοσσία, ἤρθε πίσω, ἀνέρρωσε καὶ ξα-

ναγύρισε στην Άφρική. Όταν ορίστηκε Αρχιεπίσκοπος Άλβανίας, σε πολύ δύσκολους καιρούς, φρόντισε όλο τον λαό (70% μουσουλμάνους, 30% χριστιανούς) σαν παιδιά του χωρίς διακρίσεις. Έξασφάλιζε από το έξωτερικό χρήματα, τρόφιμα, ρούχα και τα μοίραζε σε όλους ανεξαιρέτως. Έκανε έργα στις φτωχότερες περιοχές, όπως δρόμους, δίκτυα νερού, ιατρεία, νηπιαγωγεία, επαγγελματικές σχολές, ένα πρότυπο μεγάλο ιατρικό διαγνωστικό κέντρο στα Τίρανα, ακόμη και 3 μικρά ύδροηλεκτρικά εργοστάσια κ.τ.λ. Έτσι, αυτός ο άρχηγος των ορθόδοξων χριστιανών αγαπήθηκε πολύ και από τους μουσουλμάνους, τους οποίους ο ίδιος αγάπησε πρώτος.

Η ανιδιοτελής προσφορά, καμιά φορά, εκδηλώνεται ακόμη και προς τους έχθρους, όπως για παράδειγμα στις πιο κάτω διηγήσεις:

Ο Άγιος Διονύσιος είναι ο Πολιούχος-Προστάτης της Ζακύνθου. Εκεί μπορεί να ακούσετε την εξής ιστορία: Κάποιος που σκότωσε τον αδελφό του Διονυσίου κατέφυγε στο μοναστήρι του μετέπειτα Αγίου, λέγοντας ότι με κυνηγάνε για κάποιο έγκλημα που έκανα. Ο Διονύσιος συγχώρησε τον φονιά του αδελφού του και δεν τον παρέδωσε στην αστυνομία.

Ο Επίσκοπος Μυριήλ, στους Άθλιους του Βίκτωρα Ουγκώ, όχι μόνο δεν παρέδωσε τον Γιάννη Αγιάνη στον αστυνόμο, αλλά δήλωσε ότι δεν πρόκειται για κλοπή, επειδή ο ίδιος χάρισε τα κλεμμένα.

ΝΙΚΗ: Δηλαδή παππού, ήθικος νόμος είναι ή καλοσύνη που έχουμε μέσα μας;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Ναι, είναι ή καλοσύνη και ή αγάπη δίχως όρια. Δηλαδή, να αγαπάς όχι μόνο αυτούς που σε αγαπάνε. Γιατί αυτό θα ήταν συναλλαγή, πάρε-δώσε. Άλλα και όσο πιο πέρα μπορείς. Το Ευαγγέλιο προτρέπει να έχεις στόχο «να αγαπάς και τους έχθρους σου».

Ιμμάνουελ Κάντ (1724-1804), μεγάλος Γερμανός φιλόσοφος - Θεωρεί ότι χωρίς Θεό είναι αδύνατη ή ήθικη ζωή. Έχει πει ότι: «Δύο πράγματα με γεμίζουν θαυμασμό και δέος, κάθε φορά που τα σκέφτομαι: ο έναστρος ουρανός από πάνω μου κι ο ήθικος νόμος μέσα μου».

Ο άνθρωπος είναι εφοδιασμένος με ένα κριτήριο, ένα ξυμφοτο τέστ θα λέγαμε, που του επιτρέπει να καταλάβει τί ζητάει ο ήθικος νόμος από αυτόν. Αυτό είναι ή φωνή της συνείδησης.

Ο Francis Collins στο βιβλίο του *Η Γλώσσα του Θεού* (σελ. 33-40) αναφέρεται αναλυτικά πώς ο προβληματισμός πάνω στον ήθικο νόμο τον έκανε από άγνωστης που ήταν να πλησιάσει στον Θεό. Μεταφέρει, λοιπόν, (σελ.34) απόσπασμα από το βιβλίο (*Mere Christianity*) του καθηγητή της Όξφόρδης C. S. Lewis (ήταν και αυτός άγνωστης και έγινε πιστός): «Αν κανείς πάει σε μιὰ βιβλιοθήκη και διαθέσει μερικές μέρες στην έγκυκλοπαίδεια θρησκείας και ήθικης, θα ανακαλύψει ότι όλοι οι λαοί απορρίπτουν

τὴν καταπίεση, τὸν φόνο, τὴν προδοσία καὶ τὸ ψεῦδος. Θὰ ἀνακαλύψει τὶς ἴδιες ἐντολὲς γιὰ καλοσύνη στοὺς γύρω, στοὺς γέροντες καὶ τοὺς ἀδύνατους, γιὰ ἐλεημοσύνη, ἀμεροληψία καὶ τιμιότητα».

Ὁ Collins, στὴ συνέχεια, ἀναφέρει ὅτι ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι γνώρισμα μόνο τοῦ ἀνθρώπου καὶ κανενὸς ἄλλου ὄργανισμοῦ, παρουσιάζοντας στοιχεῖα γι' αὐτό. Καὶ προσθέτει στὸ ἴδιο βιβλίο (σελ. 39): «Ξεκίνησα αὐτὸ τὸ ταξίδι τῆς πνευματικῆς ἀναζήτησης, γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσω τὴν ἀθεΐα μου, πὸν ὅμως τώρα κείτονταν σὲ ἐρείπια, γιὰτὶ τὸ ἐπιχείρημα ἀπὸ τὸν ἠθικὸ νόμο

Τώρα, παπποῦ, μὲ γυρίζεις δυόμισι χρόνια πίσω, στὴ Δευτέρα Λυκείου, ὅταν ὁ καθηγητὴς μας εἶπε στὴν τάξη ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός – Δημιουργός. Καὶ ὅτι τὰ πάντα εἶναι δημιουργήματα τοῦ Big Bang. Κι' ὅταν ρωτήθηκε ἀπὸ μαθητές: «τότε ἢ Γῆ πῶς ἔχει τὶς τέλειες συνθήκες, γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ζωὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι κάτι τέτοιο δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶχε συμβεῖ χωρὶς τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς Δημιουργοῦ», τότε ὁ καθηγητὴς ἐπέμενε στὶς ἀπόψεις του, χωρὶς νὰ δώσει καμία ἐξήγησι.

Ἐμεῖς μέχρι τώρα συζητήσαμε πῶς βλέπουν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ θρησκεία τὴ

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐφοδιασμένος μὲ ἓνα κριτήριο, ἓνα ἔμφυτο τεστ θὰ λέγαμε, πὸν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ καταλάβει τί ζητάει ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπὸ αὐτόν. Αὐτὸ εἶναι ἡ φωνὴ τῆς συνείδησης. Ὁ Francis Collins στὸ βιβλίο τοῦ Ἡ Γλῶσσα τοῦ Θεοῦ (σελ. 33-40) ἀναφέρεται ἀναλυτικὰ πῶς ὁ προβληματισμὸς πάνω στὸν ἠθικὸ νόμο τὸν ἔκανε ἀπὸ ἀγνωστικιστὴς πὸν ἦταν νὰ πλησιάσει στὸν Θεό.

(καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγοι) μὲ ἀνάγκασαν νὰ δεχθῶ τὴν εὐλογοφάνεια τῆς ὑπόθεσης Θεός. Ὁ ἀγνωστικισμὸς, τὸν ὁποῖο εἶχα θεωρήσει σὰν ἓνα δεύτερο λιμάνι, τώρα φαίνεται σὰν μιὰ φυγὴ, ὅπως καὶ εἶναι. Ἡ πίστη σὲ Θεὸ φαινόταν τώρα πιὸ λογικὴ ἀπὸ τὴν ἀπιστία». Καὶ ὁ Collins συνεχίζει:

«Ἐὰν ὑπάρχει Θεός, πρέπει νὰ βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν φυσικὸ κόσμο, καὶ ἐπομένως τὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι τὰ κατάλληλα, γιὰ νὰ μάθουμε γιὰ Αὐτόν. Ἀντίθετα, καθὼς ἄρχισα νὰ καταλαβαίνω, κοιτάζοντας μέσα στὴν καρδιά μου, ἡ ἔνδειξη τῆς ὑπαρξὸς τοῦ Θεοῦ θὰ ἐρχόταν ἀπὸ ἄλλες κατευθύνσεις».

ΝΙΚΗ: Δηλαδὴ ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ μέσα μας.

δημιουργία τοῦ Σύμπαντος καὶ τῆς Γῆς. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ περάσουμε στὶς ἀπόψεις τῶν δύο πλευρῶν γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου:

Τί λένε γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ οἱ πιστοὶ καὶ οἱ ἄπιστοι; Νὰ δοῦμε καὶ ποιὸς ἔχει δίκιο. Ὁ καθηγητὴς μας ἢ ἡ συμμαθήτριά μας;

16. Ἡ Ἀνθρωπικὴ Ἀρχή

ΠΑΠΠΟΥΣ: Ἡ ἀποψη ὅτι τὸ σύμπαν εἶναι ρυθμισμένο, ἀκριβῶς ὅπως πρέπει, γιὰ νὰ φιλοξενήσει ἀνθρώπους, ὀνομάζεται ἀνθρωπικὴ ἢ ἀνθρωπιστικὴ ἀρχή. Ἄς παρακολουθήσουμε τί λέει ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὸ πῶς ἐξελίχθηκαν τὰ πράγματα μετὰ τὸ Big Bang.

Ὅλοι οἱ ἐπιστήμονες, ἄπιστοι καὶ πιστοί, συμφωνοῦν στὰ ἐξῆς:

‘Ολόκληρη ή ύλη κατά το Big Bang μετατράπηκε σε μικροσκοπικά σωματίδια, τὰ κουάρκ και τὰ ἀντικουάρκ, τὰ ὁποῖα συναντῶμενα μεταξύ τους ἐξαυλῶνονταν και μετατρέπονταν σε φωτεινὴ ἐνέργεια. Ἀλλὰ γιὰ κάθε δισεκατομμύριο ζεύγη πού ἐξαφανίζονταν, περίσσευε ἕνα κουάρκ. Ἀπὸ τὰ περισσευόμενα κουάρκ δημιουργήθηκε ὁλόκληρο τὸ Σύμπαν πού γνωρίζουμε σήμερα. Ἄν ὑπῆρχε πλήρης ἀντιστοιχία κουάρκ και ἀντικουάρκ, θὰ εἶχαν ἐξαυλωθεῖ ὅλα, δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ περίσσευμα, δὲν θὰ εἶχε δημιουργηθεῖ τὸ Σύμπαν, δὲν θὰ ὑπῆρχαμε ἐμεῖς.

Εἶναι αὐτὸ τυχαῖο και μὲ τόσο ἀκρίβεια; Θὰ δοῦμε. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐπεκτάθηκε τὸ Σύμπαν ἀποτελέσει ἀντικείμενο θαυμασμοῦ. Πρόσθεξε τί λένε

συμπληρώνει ὅτι ἔχουν ρυθμιστεῖ μὲ τόσο ἀκρίβεια, σὰν νὰ κινοῦνται στὴν κόψη τοῦ ξυραφιοῦ, χωρὶς νὰ ξεφεύγουν στὸ παραμικρό, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ και νὰ συνεχίζεται ἡ ζωὴ και ὁ ἄνθρωπος. Ἄν κάτι, στὸ ἐλάχιστο, ἀπορρυθμιζόταν, δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ Σύμπαν, δὲν θὰ ὑπῆρχαμε ἐμεῖς.

Ὁ Κοντόπουλος σὲ ἄρθρο του (Ἀκτίνες, Ἰούλιος-Αὔγουστος 2019) γράφει γιὰ τὴν ἀνθρωπικὴ ἀρχή: «Ὁ ἄνθρωπος φαίνεται ὅτι εἶναι κάτι τὸ ξεχωριστό, τόσο πολὺ, ὥστε ὁλόκληρο τὸ Σύμπαν νὰ ἔχει δημιουργηθεῖ γι’ αὐτόν. Πράγματι οἱ βασικοὶ νόμοι πού διέπουν τὸ Σύμπαν ἔγιναν κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ ὀδηγήσουν στὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου». Στὴ συνέχεια ἀναφέρει μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα:

Ὁ Collins στὸ βιβλίο του Ἡ Γλῶσσα τοῦ Θεοῦ (σελ. 73) ἀναφέρει 15 φυσικὲς σταθερές (δηλαδὴ παράγοντες) πού ἀποτελοῦν τὴ βάση ζωῆς στὸ Σύμπαν και συμπληρώνει ὅτι ἔχουν ρυθμιστεῖ μὲ τόσο ἀκρίβεια, σὰν νὰ κινοῦνται στὴν κόψη τοῦ ξυραφιοῦ, χωρὶς νὰ ξεφεύγουν στὸ παραμικρό, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ και νὰ συνεχίζεται ἡ ζωὴ και ὁ ἄνθρωπος. Ἄν κάτι, στὸ ἐλάχιστο, ἀπορρυθμιζόταν, δὲν θὰ ὑπῆρχε τὸ Σύμπαν, δὲν θὰ ὑπῆρχαμε ἐμεῖς.

σπουδαῖοι ἐπιστήμονες, πού ἀσχολήθηκαν μὲ αὐτὸ τὸ θέμα:

Ὁ Hawking λέει, «ἂν ἡ ταχύτητα διαστολῆς τοῦ σύμπαντος ἕνα δευτερόλεπτο μετὰ τὸ Big Bang ἦταν μικρότερη ἀκόμη και κατὰ ἕνα χιλιοστὸ τοῦ ἑκατομμυριοστοῦ τοῦ ἑκατομμυριοστοῦ, τὸ σύμπαν θὰ εἶχε καταρρεῦσει, πρὶν φτάσει στὸ σημερινὸ μέγεθος» (Hawking: *A Brief History of Time*, 138).

Ὁ Collins στὸ βιβλίο του Ἡ Γλῶσσα τοῦ Θεοῦ (σελ. 73) ἀναφέρει 15 φυσικὲς σταθερές (δηλαδὴ παράγοντες) πού ἀποτελοῦν τὴ βάση ζωῆς στὸ Σύμπαν και

– Τὶς ἰσχυρὲς πυρηνικὲς δυνάμεις πού συντελοῦν στὴ μακροβιότητα τοῦ Ἥλιου τῆς τάξεως τῶν 10 δις ἐτῶν. Ἀλλιῶς θὰ εἶχε σβῆσει σὲ λίγες χιλιάδες χρόνια, και δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀναπτυχθεῖ ζωὴ πάνω στὴ Γῆ.

– Ἄν ἡ βαρῦτητα ἦταν μικρότερη, δὲν θὰ δημιουργοῦνταν ἀστέρες και πλανῆτες, και ἂν ἦταν μεγαλύτερη, ἡ ζωὴ τῶν ἀστέρων θὰ ἦταν μικρότερη.

– Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἡ Σελήνη, πού κρατᾶει σταθερὴ τὴ θέση τοῦ ἄξονα τῆς Γῆς, οἱ συνέπειες στὸ κλίμα θὰ ἦταν καταστροφικὲς.

Και συμπληρώνει: «Τὰ παραδείγματα αὐτὰ δείχνουν μὰ καταπληκτικὴ σκοπιμότητα στοὺς νόμους τῆς φύσης καὶ στίς ἐφαρμογές τους στὴ Γῆ. Ἄν οἱ νόμοι αὐτοὶ ἦταν κατ' ἐλάχιστον διαφορετικοί, δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ ζωὴ ὅπως τὴν παρατηροῦμε».

Ὁ Ἀϊνστάϊν εἶπε ἐπιγραμματικά: «Ὁ Θεὸς δὲν παίξει ζάρια», ἀπομακρύνοντας τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι δημιούργημα τῆς τύχης.

Ἄν διαβάσουμε τὸν 103^ο ψαλμὸ τοῦ Δαυίδ, ποὺ γράφτηκε πρὶν ἀπὸ 3000 χρόνια, θὰ ἐντυπωσιαστοῦμε ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς ζωῆς πάνω στὴ Γῆ καὶ τὴ φροντίδα ποὺ δείχνει ὁ Θεὸς γιὰ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς Δημιουργίας του.

Ὅμως ἐμεῖς πρέπει νὰ συνεχίσουμε τὴν ἔρευνά μας γιὰ τὴν πολυπλοκότητα τῆς ζωῆς καὶ τὴν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ ἀπαραίτητο νὰ δοῦμε τί λένε πάνω στὸ θέμα αὐτὸ οἱ σχετικοὶ ἐπιστημονικοὶ κλάδοι: παλαιοντολογία, βιολογία, γενετική. Νὰ ρωτήσουμε τὸν φίλο μας τὸν Collins νὰ μᾶς ἐξηγήσει πῶς τὸ DNA ποὺ ὁ ἴδιος ἀποκρυπτογράφησε τὸν ὁδήγησε στὸν Δημιουργό, στὸν Θεό.

17. Ἡ Ἐπιστήμη γιὰ τὴ Ζωὴ ἐπὶ τῆς Γῆς

ΝΙΚΗ: Παρακολοθηθήσαμε μέχρι τώρα μιὰ ἀρχικὴ σύγκρουση μεταξύ ἐπιστημόνων καὶ θρησκείας γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος καὶ στὴ συνέχεια μιὰ ἀνακωχὴ ἢ καὶ σύγκλιση. Ἄν κατάλαβα καλά, τὸ Big Bang κλόνησε τὸ ἐπιχείρημα τῶν ἀπίστων ὅτι τὸ Σύμπαν ὑπῆρχε ἀνεκαθεν καὶ δὲν εἶχαν ἀνάγκη νὰ ψάξουν γιὰ Δημιουργό. Τὸ ἐπιχείρημα ποὺ τοὺς ἔμεινε εἶναι ὅτι ἡ ἐξέλιξη τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἀποτέλεσμα τύχης. Τὸ προβάλλουν ὡς δόγμα, χωρὶς ἐξηγήσεις. Τώρα,

Γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς ὑπάρχουν παρόμοιες διαφορὲς ἐπιστήμης καὶ θρησκείας;

Ἐξέταση στρωματολίθων γιὰ τὴ μελέτη προέλευσης τῆς ζωῆς, στὴν περιοχή Πιλμπάρα τῆς Βορειοδυτικῆς Αὐστραλίας.

ΠΑΠΠΟΥΣ: Ὅχι ἀπλῶς διαφορὲς, ἀλλὰ σφοδρὲς συγκρούσεις ὑπῆρξαν στὸ παρελθόν. Ἡ μία πλευρὰ ἠθελε τὴ ζωὴ νὰ δημιουργεῖται καὶ νὰ ἐξελίσσεται μόνι της, αὐτόματα. Ἡ ἄλλη πλευρὰ ἔβλεπε τὴ ζωὴ ὡς δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ στὸ θέμα τῆς ζωῆς φαίνεται νὰ ἡρεμοῦν κάπως τὰ πράγματα. Ὅχι ὅτι πείστηκαν ἀπόλυτα οἱ δύο πλευρὲς, ἀλλὰ ἔχουν ἐξασθενήσει τὰ ἐπιχειρήματά τους. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἡ προσεκτικὴ ἐρμηνεία τῶν ἱερῶν κειμένων ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἄλλαξε τὸ κλίμα. Οἱ ψύχραμοι καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς κήρυξαν ἀνακωχὴ καὶ φαίνεται ὅτι ἡ συμφωνία δὲν εἶναι μακριά. Ἀλλὰ καὶ οἱ φανατικοὶ ἐπιμένουν!

Νὰ δοῦμε τί γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς ἐπιστημονικὲς μελέτες σήμερα, ποὺ δὲν τὰ ξέραμε πρὶν ἀπὸ 60-70 χρόνια. Ὑπάρχει σήμερα μέθοδος μὲ τὴ χρήση τῆς ραδιενέργειας, ποὺ μποροῦμε νὰ μελετήσουμε τὴν ἡλικία τῶν πετρωμάτων, τῶν εὐρημάτων τῆς παλαιοντολογίας σὲ ἀπολιθωμένους ζῶντες ὄργανισμούς καὶ ἀνθρώπινες κατασκευὲς κ.τ.λ. καὶ νὰ παρατηρήσουμε τὴν ἐξέλιξη σὲ σκελετούς.

Οί παλαιότεροι βράχοι που έχουν χρονολογηθεί πάνω στη Γῆ έχουν ηλικία 4 δις ἐτῶν περίπου. Μέσα σὲ βράχους ἐντοπίστηκαν ἴχνη ἀπολιθωμένης μικροβιακῆς ζωῆς που ἔχουν δημιουργηθεῖ λίγα ἑκατομμύρια χρόνια μετὰ τὴ δημιουργία τῆς Γῆς.

«Πῶς δημιουργήθηκαν ὁμως αὐτὲς οἱ πρῶτες μορφὲς ζωῆς, δὲν εἶναι γνωστὸ στὴν ἐπιστήμη». Αὐτὸ ὑπογραμμίζει ὁ Francis Collins στὸ βιβλίο του *Ἡ Γλῶσσα τοῦ Θεοῦ* (σελ. 89) καὶ πιὸ κάτω τονίζει κάτι πολὺ σημαντικό: «Θὰ ἦταν λάθος νὰ σπεύσουν κάποιοι πιστοὶ αὐτὴ τὴν ἄγνοια τῆς ἐπιστήμης νὰ τὴ θεωρήσουν ἀπόδειξη ὑπαρξῆς Δημιουργοῦ. Γιατὶ ἂν ἀργότερα ἡ ἐπιστήμη ἐξηγήσει τὸν τρόπο, σὲ κάποιους θὰ κλονιστεῖ ἡ πίστη στὸν Θεό». Καὶ καταλήγει: «Υπάρχουν ἀρκετοὶ λόγοι νὰ πιστεύουμε στὸν Θεό, συμπεριλαμβανομένης τῆς τάξης στὴ δημιουργία, παρὰ σὲ προσωρινή, ἴσως, ἔλλειψη γνώσης».

ΝΙΚΗ: Πῶς ἐξελίχθηκε ἡ ζωὴ στὰ ἐπόμενα δισεκατομμύρια χρόνια; Πῶς ἐμφανίστηκαν καὶ ἐξαφανίστηκαν διαφορὲς κατηγορίες ζωντανῶν ὀργανισμῶν; Ὁ ἄνθρωπος πότε ἐμφανίστηκε;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Στὸ πέρασμα τῶν 3-3,5 δις χρόνων που ἀκολούθησαν μετὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα σημάδια δὲν ἔχουν ἐντοπίσει οἱ παλαιοντολόγοι ἀξιοσημείωτα ἀπολιθώματα ζωῆς. Ὅμως 550 ἑκατομμύρια χρόνια πρὶν ἀπὸ σήμερα ἐντοπίζεται στὰ ἀπολιθώματα ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀσπόνδων ὄντων. Αὐτὸ ὀνομάστηκε «Καμβριανὴ Ἐκρηξὴ» (κατὰ τὴν κάμβρια ἐποχή). Προτείνω νὰ παρακολουθήσουμε τὴ συνέχεια πάνω στὸ θέμα μας διαβάζοντας ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Francis Collins, ὁ ὁποῖος ψάχνει γιὰ τὴν ἴδια ἀλήθεια ὅπως ἐμεῖς.

ΝΙΚΗ: Ἔτσι τὰ στοιχεῖα που θὰ παίρνομε θὰ εἶναι πιὸ ἔγκυρα καὶ ὑπεύθυνα, γραμμένα ἀπὸ ἕναν μεγάλο σύγχρονο ἐπιστήμονα που ἀποφάσισε νὰ μοιραστεῖ τοὺς προβληματισμούς του, τὶς ἔρευνες καὶ τὰ ἀποτελέσματα μετὰ τὸ εὐρύτερο κοινό.

18. Ἡ ἐξέλιξη τῆς ζωῆς

FRANCIS COLLINS (ἀναφέρει στὸ βιβλίο του σελ. 91): «Οἱ πρῶτες μορφὲς ζωῆς ἀναπτύχθηκαν στὸ νερό. Ἡ ξηρὰ παρέμενε ἄγονη μέχρι περίπου 400 ἑκατ. χρόνια πρὶν ἀπὸ σήμερα, ὅποτε ἐμφανίστηκαν φυτὰ στὴν ξερὴ γῆ προερχόμενα ἀπὸ ὑδροβίους μορφὲς ζωῆς. Μόλις 30 ἑκατ. χρόνια ἀργότερα, ζῶα μετακινήθηκαν ἐπίσης στὴν ξηρά.

Ἀρχίζοντας πρὶν ἀπὸ 230 ἑκατ. χρόνια περίπου, οἱ δεινόσαυροι κυριάρχησαν πάνω στὴ γῆ. Εἶναι τώρα γενικὰ παραδεκτὸ ὅτι ἡ κυριαρχία τους βρῆκε ἀπὸτομο καὶ καταστροφικὸ τέλος πρὶν ἀπὸ 65 ἑκατ. χρόνια περίπου, κατὰ τὴ σύγκρουση τῆς Γῆς μετὰ ἕναν μεγάλο ἀστεροειδῆ που ἔπεσε στὴν εὐρύτερη περιοχὴ ἐκεῖ που βρίσκεται σήμερα ἡ χερσόνησος τοῦ Yucatan. Λεπτὴ σκόνη ἐκσφενδονίστηκε ἀπὸ αὐτὴ τὴν τρομακτικὴ σύγκρουση, καὶ οἱ καταστρεπτικὲς κλιματικὲς ἀλλαγὲς ἀπὸ τὴ μεγάλη ποσότητα σκόνης στὴν ἀτμόσφαιρα προφανῶς ἦταν πολὺ μεγάλες γιὰ τὸ κυρίαρχο εἶδος τῶν δεινοσαύρων, καταλήγοντας στὸν θάνατό τους καὶ τὴν ἐπακόλουθη αὔξηση τῶν θηλαστικῶν.

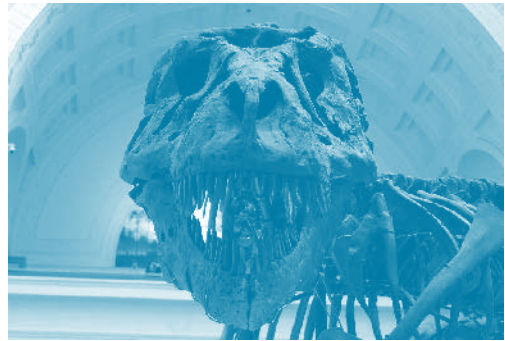
Αὐτὴ ἡ σύγκρουση τοῦ ἀστεροειδοῦς εἶναι ἕνα συγκλονιστικὸ γεγονός. Μπορεῖ νὰ ἦταν ὁ μόνος δυνατὸς τρόπος, γιὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν οἱ δεινόσαυροι καὶ νὰ ἀκμάσουν τὰ θηλαστικά. Πιθανῶς δὲν θὰ ἤμασταν ἐδῶ, ἂν αὐτὸς ὁ ἀστεροειδὴς δὲν εἶχε χτυπήσει τὸ Μεξικὸ.

Πολύς κόσμος δείχνει ιδιαίτερο ένδιαφέρον για τον κατάλογο τῶν ἀνθρωπίνων ἀπολιθωμάτων, ὅπου τὰ εὐρήματα ὑπῆρξαν ἀποκαλυπτικά. Ὅστ᾽ ἀριστοτέρων ἀπὸ 12 εἰδῶν ἀνθρωποειδῶν ἀνακαλύφθηκαν στὴν Ἀφρική μὲ σταθερὰ αὐξανόμενη κρानιακὴ χωρητικότητα. Τὰ πρῶτα δείγματα ποὺ ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἀνῆκουν στὸν σημερινὸ *Homo sapiens* χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ 195 χιλιάδες ἔτη.

Ἀρκετὲς ἐνδείξεις ὑπάρχουν γιὰ μεταβατικὲς μορφὲς ἀπὸ ἔρπετὰ σὲ πτηνὰ καὶ ἀπὸ ἔρπετὰ σὲ θηλαστικά» (σελ. 92).

ΝΙΚΗ: Ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει ὁ Collins στὸ βιβλίο του, τὰ πρῶτα δείγματα ζωῆς ἐμφανίστηκαν στὴ Γῆ πρὶν ἀπὸ δισεκατομμύρια χρόνια. Πολύ-πολύ ἀργότερα εἶχαμε μιὰ ἔξαρση σὲ ἀριθμὸ εἰδῶν μὲ νεότερες μορφὲς ὀργανισμῶν, μέχρι ποὺ καταλήξαμε στὴν πιὸ τέλεια μορφή, τὸν *Homo sapiens*, τὸν σοφὸ ἄνθρωπο. Ὅστ᾽ ἀπὸ αὐτὸν τὸν πρόγονό μας ἀνακάλυψαν οἱ παλαιοντολόγοι στὴν Ἀφρική καὶ τὰ χρονολόγησαν σὲ 195 χιλιάδες ἔτων. Τί λένε γιὰ τὶς ἀνακαλύψεις αὐτὲς ἐπιστήμη καὶ θρησκεία;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Νομίζω ὅτι φθάνουμε στὸ πιὸ κρίσιμο σημεῖο τῆς συζήτησής μας καὶ σοῦ λέω προκαταβολικά, ὅπως μὲ τὸ Big Bang κόπασε ἡ σύγκρουση ἐπιστήμης καὶ θρησκείας γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ Σύμπαντος, ἔτσι καὶ μὲ τὶς παλαιοντολογικὲς ἀνακαλύψεις τῶν τελευταίων ἔτων κόπασε ἡ ἀντίστοιχη σύγκρουση γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἔγινε ἀνακωχί. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ «βιβλία τῆς νεκρῆς φύσης», ποὺ διαβάξει ἡ ὀρυκτολογία στὰ ἀπολιθώματα τῶν βράχων καὶ ἡ παλαιοντολογία στὰ ὀστᾶ, ὑπάρχει καὶ τὸ «βιβλίο τῆς Ζωῆς, τὸ DNA», ποὺ διαβάζεται ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες τὰ πολὺ τελευταία χρόνια.

Πρὶν ἀπὸ 230 ἑκατ. χρόνια ἐμφανίστηκαν στὴ Γῆ οἱ δεινόσαυροι, ποὺ κυριάρχησαν μέχρι πρὶν ἀπὸ 65 ἑκατ. χρόνια, ὅποτε καταστράφηκαν ἀπὸ τὴ βίαιη πρόσκρουση μεγάλου ἀστεροειδοῦς ἐπὶ τῆς Γῆς. Ἔτσι, ἀργότερα μπόρεσαν νὰ ἀναπτυχθοῦν μορφὲς θηλαστικῶν.

Ὅπως ξέρεις, ἐξάλλου, ὁ καθένας μας, στέλνοντας ἓνα δείγμα καὶ πληρώνοντας 50 εὐρώ, μπορεῖ νὰ λάβει ἀπὸ εἰδικὰ ἐργαστήρια σὲ λίγες ἡμέρες ἀπαντήσεις γιὰ τὴν καταγωγὴ του καὶ γιὰ τοὺς προγόνους του. Ἡ ἀποκρυπτογράφηση τοῦ DNA γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος εἶναι ἀπὸ τοὺς βασικοὺς συντελεστὲς γιὰ τὴν εἰρήνη ἐπιστήμης-θρησκείας.

ΝΙΚΗ: Ποῦ ἐντοπιζόταν ἡ διαμάχη; Πῶς ἀκριβῶς συγκρούονταν ἐπιστήμη καὶ θρησκεία γιὰ τὴν καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου;

19. Δαρβῖνος, καταγωγὴ τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου

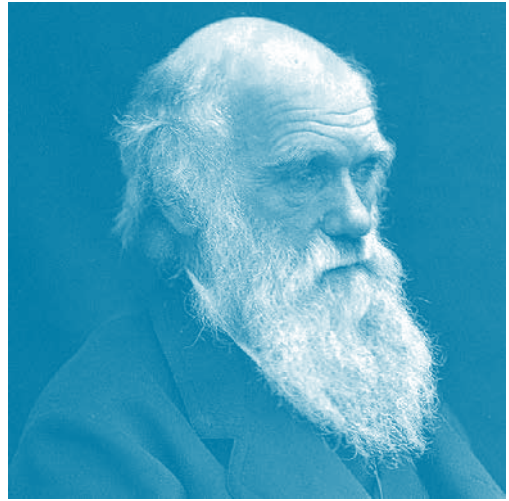
ΠΑΠΠΟΥΣ: Ὁ Κάρολος Δαρβῖνος (1809-1882) ἦταν Ἄγγλος φυσιοδίφης καὶ βιολόγος. Στὸ βιβλίο του *Ἡ καταγωγὴ τῶν Εἰδῶν* (*The origin of species*) ὑποστήριξε ὅτι ὅλα τὰ ζωντανὰ εἶδη προέρχονται ἀπὸ μιὰ ομάδα κοινῶν προγόνων, ἴσως μόνον ἑνός. Ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἐπιβίωση ἢ ἡ ἐξαφάνιση κάθε ὀργανισμοῦ ἐξαρτᾶται

ἀπὸ τὴν ἱκανότητά του νὰ προσαρμοστεῖ. Αὐτὸ τὸ ὄνόμασε «φυσικὴ ἐπιλογή». Ἐνα ἐπόμενο βιβλίο του γιὰ τὴν ἐξέλιξη ἦταν Ἡ καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου (*The Descent of Man*).

Οἱ ἀπόψεις του Δαρβίνου ἄναψαν ἕναν πόλεμο. Οἱ ἀρνητὲς τοῦ Θεοῦ πιάστηκαν ἀπὸ τὶς ἀπόψεις του καὶ ἰσχυρίζονταν ὅτι ἡ φυσικὴ ἐξέλιξη δημιούργησε τὰ διάφορα εἶδη ζωῆς καὶ κατέληξε στὸν ἄνθρωπο, ἐπομένως δὲν χρειάστηκε Θεό-Δημιουργό. Οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὴ δική τους πλευρὰ χαρακτῆριζαν «τσαρλατανισμούς» τὰ ἔργα του Δαρβίνου καὶ χάριζαν σὲ αὐτὸν καὶ τοὺς ὄπαδούς του τὸ προνόμιο νὰ κατάγονται ἀπὸ τὸν πίθηκο. Ὑποστήριζαν τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ κατ' εὐθείαν χωρὶς ἐνδιάμεσα στάδια. Καὶ οἱ συγκρούσεις ἦταν σκληρές.

ΝΙΚΗ: Ὁ ἴδιος ὁ Δαρβίνος τί θέσει πῆρε σὲ αὐτὴ τὴ διαμάχη;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Πληροφορίες γιὰ τὴ θέση του Δαρβίνου πάνω στὶς διαμάχες μᾶς δίνει ὁ Francis Collins στὸ βιβλίο του (σελ. 93-94) ἀναφέροντας ὅτι: Ὁ ἴδιος ὁ Δαρβίνος ἀνψυχούσε πολὺ γιὰ τὶς συνέπειες τῆς θεωρίας του πάνω στὴ θρησκευτικὴ πίστι, μολονότι στὸ βιβλίο του

Κάρολος Δαρβίνος (1809-1882), Ἄγγλος φυσιοδίφης καὶ βιολόγος, θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας τῆς ἐξέλιξης. Κλείνει τὸ βιβλίο του Καταγωγή τῶν εἰδῶν μὲ τὴν ἐξῆς πρόταση: «Υπάρχει μὲ μεγαλοπρέπεια σὲ αὐτὴ τὴ θεώρηση τῆς ζωῆς μὲ τὶς διάφορες δυνάμεις τῆς, ποὺ ἐμφυσιθῆκαν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ σὲ λίγες μορφές ἢ σὲ μία. Ἀπὸ ἕνα τόσο ἀπλὸ ξεκίνημα ἀτέλειωτες μορφές πρὸ ὥραϊες καὶ πρὸ ἀξιοθαύμαστες ἀναπτύχθηκαν καὶ ἀναπτύσσονται» (Darwin, Origin, 459).

Ἡ καταγωγή τῶν Εἰδῶν σημειώνει: «δὲν βλέπω κανέναν λόγο γιατί οἱ ἀπόψεις ποὺ παρουσιάζονται σὲ αὐτὸ τὸ βιβλίο θὰ κλόνιζαν τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα

Οἱ ἀπόψεις του Δαρβίνου ἄναψαν ἕναν πόλεμο. Οἱ ἀρνητὲς τοῦ Θεοῦ πιάστηκαν ἀπὸ τὶς ἀπόψεις του καὶ ἰσχυρίζονταν ὅτι ἡ φυσικὴ ἐξέλιξη δημιούργησε τὰ διάφορα εἶδη ζωῆς καὶ κατέληξε στὸν ἄνθρωπο, ἐπομένως δὲν χρειάστηκε Θεό-Δημιουργό. Οἱ πιστοὶ ἀπὸ τὴ δική τους πλευρὰ χαρακτῆριζαν «τσαρλατανισμούς» τὰ ἔργα του Δαρβίνου καὶ χάριζαν σὲ αὐτὸν καὶ τοὺς ὄπαδούς του τὸ προνόμιο νὰ κατάγονται ἀπὸ τὸν πίθηκο. Ὑποστήριζαν τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ κατ' εὐθείαν χωρὶς ἐνδιάμεσα στάδια. Καὶ οἱ συγκρούσεις ἦταν σκληρές.

όποιοδήποτε» (Darwin, *Origin*, 452). Και ο Δαρβίνος κλείνει το βιβλίο του *Ἡ Καταγωγή τῶν Εἰδῶν* με την ἐξῆς πρόταση: «Υπάρχει μιὰ μεγαλοπρέπεια σὲ αὐτὴ τὴ θεώρηση τῆς ζωῆς μετὶ τὶς διαφορὲς δυνάμεις της, πού ἐμφυσιθῆκαν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ σὲ λίγες μορφὲς ἢ σὲ μιὰ. Καὶ στὸ ὄτι, ἐνῶ αὐτὸς ὁ πλανήτης συνεχίζει νὰ περιφέρεται σταθερὰ σύμφωνα μετὸν νόμο τῆς βαρύτητας, ἀπὸ ἓνα τόσο ἀπλὸ ξεκίνημα, ἀτέλειωτες μορφὲς πιὸ ὠραῖες καὶ πιὸ ἀξιοθαύμαστες ἀναπτύ-

τὴν ἰκανότητά του νὰ βλέπει πολὺ πίσω καὶ πολὺ μακριὰ στὸ μέλλον, σὰν ἀποτέλεσμα τυφλῆς τύχης καὶ ἀνάγκης. Ὅταν σκέπτομαι ἔτσι, αἰσθάνομαι ἀναγκασμένος νὰ βλέπω μιὰ πρώτη αἰτία πού ἔχει ἓναν μεγαλοφυῆ νοῦ καὶ κάπως ἀνάλογο μετὰ αὐτὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δικαιοῦμαι νὰ λέγομαι Θεϊστής» (Darwin's *God*, N.Y. Harper Collins 1999, 287). Ὁ Δαρβίνος κάθε ἄλλο παρὰ ἐξοστρακίστηκε ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ κοινότητα. Τελικὰ, ἐνταφιάστηκε στὸ Ἀβαεῖο τοῦ Γουέστμινστερ.

Ὁ Δαρβίνος μιλοῦσε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὶς πρωτόγονες μορφὲς πρὸς τὶς ἀνώτερες μετὰ τελευταῖο τὸν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο θεώρησε κορυφὴ στὴν ἐξέλιξη. Ὅμως γιὰ τὸ ξεκίνημα, τὴν πρώτη ἐμφάνιση ζωῆς, βλέπει ἢ δὲν ἀποκλείει θεϊκὴ παρέμβαση. Γιατί λοιπὸν οἱ ὄπαδοί του ἀποκρούουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ ὡς πρώτου παράγοντα πού «ἔσπειρε τὴ ζωὴ», ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Δαρβίνος ἀφήνει ἀνοιχτὸ αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο;

χθηκαν καὶ ἀναπτύσσονται» (Darwin, *Origin*, 459).

ΝΙΚΗ: Ἐπομένως ὁ Δαρβίνος δὲν ἀντιδικεῖ μετὰ τὴ θρησκεία. Εἶναι δηλαδὴ πιστός;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Ὁ Δαρβίνος εἶναι κάπως μπερδεμένος. Εἶχε δηλώσει: «Ἡ καλύτερη περιγραφή τῆς πνευματικῆς μου κατάστασης θὰ ἦταν ἀγνωστικιστής». Αὐτὸ ἔλεγε μετὰ τὸ πλῆγμα ἀπὸ τὸν πρόωρο θάνατο τῆς κόρης του. Ἐνῶ σὲ ἄλλη περίπτωση δῆλωσε πολὺ προβληματισμένος, καὶ συγκεκριμένα: «Εἶναι ἄκρως δύσκολο ἢ μᾶλλον ἀδύνατο νὰ θεωρήσουμε αὐτὸ τὸ τεράστιο καὶ θαυμάσιο σύμπαν, συμπεριλαμβανομένου τοῦ ἀνθρώπου μετὰ

ΝΙΚΗ: Ἄν κατάλαβα καλά, ὁ Δαρβίνος μιλοῦσε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὶς πρωτόγονες μορφὲς πρὸς τὶς ἀνώτερες μετὰ τελευταῖο τὸν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο θεώρησε κορυφὴ στὴν ἐξέλιξη. Ὅμως γιὰ τὸ ξεκίνημα, τὴν πρώτη ἐμφάνιση ζωῆς, βλέπει ἢ δὲν ἀποκλείει θεϊκὴ παρέμβαση. Γιατί λοιπὸν οἱ ὄπαδοί του ἀποκρούουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ ὡς πρώτου παράγοντα πού «ἔσπειρε τὴ ζωὴ», ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Δαρβίνος ἀφήνει ἀνοιχτὸ αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Αὐτὸ τὸ κάνουν μόνο οἱ ἄθεοι δαρβινιστές.

Κάποιοι ἀφελεῖς ἄθεοι μάλιστα πῆγαν νὰ πείσουν πὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὑποστήριξαν ὅτι ἡ ζωὴ δημιουργήθηκε αὐτομάτως ὄχι μόνο μιὰ

φορά στην άρχη (και μετά εξελίχθηκε). Άλλα ότι ή αυτόματη δημιουργία ζωής, από τὸ μηδέν, είναι συνηθισμένο φαινόμενο. Ός απόδειξη έφεραν τὰ σκουλίκια που δημιουργούνται σὲ ένα πτώμα, τὶς ψείρες στὰ βρώμικα ρούχα και τὶς ζυμώσεις. Αὐτοί, δηλαδή, έγιναν «βασιλικότεροι» τοῦ Δαρβίνου, ήταν οί πιὸ μαχητικοί και έσερναν τὸ χορὸ στὶς συγκρούσεις.

Αὐτοί οί τελευταίοι, όμως, «βρῆκαν τὸν δάσκαλό τους» στὸ πρόσωπο ἑνὸς διάσημου επιστήμονα, τοῦ Παστέρ.

20. Ὁ Παστέρ και ή αυτόματη δημιουργία τῆς ζωής από τὸ μηδέν

Ὁ Λουί Ζαν Παστέρ (Louis-Jean Pasteur 1822-1895) ήταν Γάλλος χημικός που έγινε διάσημος για τὶς ἀνακαλύψεις του στὴ μικροβιολογία, ὡστε νὰ ἀποκληθεῖ «Πατέρας τῆς Μικροβιολογίας» και τῆς Ἀνοσολογίας. Ἀνακάλυψε τὸ ἐμβόλιο τῆς λύσσας, τὸν βάκιλο τοῦ ἀνθρακα και μαζί με τὸν Κόχ ἀπομόνωσε τὸν βάκιλο τῆς φυματίωσης. Ἀνακηρύχθηκε μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητας.

Πολλὰ ἰνστιτούτα και ἐρευνητικὰ κέντρα σὲ ὄλο τὸν κόσμο φέρουν τὸ ὄνομά του.

Εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸν τρόπο που ἀπέκλεισε τὸ ξίνισμα στὸ γάλα και τὸ κρασί, διαδικασία που ὀνομάστηκε «παστερίωση».

Ὁ Παστέρ ἀπέδειξε ὅτι ή διεργασία τῆς ζύμωσης προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξη μικροοργανισμῶν σὲ διαλύματα θρεπτικῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ δὲν ὀφείλεται σὲ αυτόματη γένεση ἀπὸ μὴ ἔμβια ὕλη. Ἐξέθεσε καλὰ βρασμένες σούπες μέσα σὲ σκεύη με φίλτρα που δὲν ἐπέτρεπαν σωματίδια ἀπὸ τὸν ἀέρα νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφή με τὸ ἐσωτερικό τους. Κανένας μικροοργανισμὸς δὲν ἀναπτύχθηκε στὰ θρεπτικά αὐτὰ διαλύματα. Ἐπομένως

Λουί Παστέρ (1822-1895), Γάλλος χημικός που έγινε διάσημος για τὶς ἀνακαλύψεις του στὴ Μικροβιολογία. Ανακηρύχθηκε μέγας εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητας.

ὅσοι μικροοργανισμοί ἀναπτύσσονται σὲ τέτοια διαλύματα ἔρχονται ἀπὸ ἔξω ὡς «σπόρια» πάνω σὲ κόκκους σκόνης και δὲν παράγονται μέσα στὸ διάλυμα. Αὐτὸ ήταν ἑνα ἀπὸ τὰ τελικά και σημαντικότερα πειράματα που κατέρριψαν τὴ θεωρία τῆς αυτόματης γένεσης ζωής.

Τὰ πειράματα τοῦ Παστέρ ἔκαναν τεράστια ἐντύπωση, γιατί προέρχονταν ἀπὸ ἑναν κολοσσὸ τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ ὄπλο τῆς αυτόματης δημιουργίας ζωής, στὰ χέρια τῶν ἄθεων, δὲν ήταν πλέον διαθέσιμο. Τὰ πειράματα τοῦ Παστέρ τὸ ἐξαφάνισαν.

ΝΙΚΗ: Ὁ Παστέρ, πέρα ἀπὸ τὴν ἐξάλειψη τοῦ μύθου τῆς αυτόματης, ἀνὰ πᾶσα στιγμή δημιουργίας ζωής, τί θέση πήρε πάνω στὴ θεωρία τῆς ἐξέλιξης τοῦ Δαρβίνου;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Βλέπει θετικά τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του Δαρβίνου και ἔχει γράψει σχετικά.

Παστέρ: «*Ἡ ἐπιστήμη δὲν πρέπει νὰ ἀνψυχῆ καθόλου γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς συνέπειες τῶν ἐργασιῶν της. Ἄν μὲ τὴν πρόοδο τῶν πειραματικῶν ἐρευνῶν μου πετύχαινα νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ ὕλη μπορεῖ νὰ ὀργανωθῆ μόνη της σὲ κύτταρο, θὰ τὸ διακίρυντα μὲ τὴ δικαιολογημένη ὑπερφάνεια ἐνὸς εὐεργέτη, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴ συνείδησή του ἥσυχη ὅτι ἔκανε μὰ σπουδαιότατη ἀνακάλυψη. Καὶ ἂν μὲ προκα-*

Τὰ πειράματα τοῦ Παστέρ ἔκαναν τεράστια ἐντύπωση, γιὰτὶ προέρχονταν ἀπὸ ἓναν κολοσσὸ τῆς ἐπιστήμης. Τὸ ὄπλο τῆς αὐτόματης δημιουργίας ζωῆς, στὰ χέρια τῶν ἄθεων, δὲν ἦταν πλέον διαθέσιμο. Τὰ πειράματα τοῦ Παστέρ τὸ ἐξαφάνισαν.

λοῦσαν, θὰ πρόσθετα: Τόσο τὸ χειρότερο γιὰ ἐκείνους τῶν ὁποίων οἱ ἀρχές, οἱ θεωρῖες καὶ τὰ συστήματα δὲν συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀλήθεια τῶν φυσικῶν γεγονότων»!

ΝΙΚΗ: Ὁ Παστέρ, δηλαδὴ, δὲν ἀποκλείει τὴν ἐξέλιξη. Ἀπέναντι στὴ θρησκεία τί θέση παίρνει; Πιστεύει στὸν Θεό ;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Ἔγραψε ὁ ἴδιος στὸν πατέρα του: «*Ὁ Θεὸς θέλησε, μὲ τὶς κοπιαστικὲς ἐργασίες μου, νὰ προσθέσω ἓνα λιθαράκι στὸ οἰκοδόμημα τῶν γνώσεών μας πάνω στὶς βάσεις τῶν μυστηρίων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ὅσο περισσότερο ἀσχολοῦμαι μὲ τὴ σπουδὴ τῆς φύσης, τόσο περισσότερο ἐκπλήσσομαι μὲ τὰ ἔργα τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅταν δουλεύω*

στὸ ἐργαστήριό μου, προσεύχομαι. Εἶναι εὐτυχὴς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος φέρει μέσα του τὸ θεῖον, τὴν ἰδέα τοῦ καλοῦ, τὸ ἰδεῶδες τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τῆς πατρίδας καὶ τὶς ἀρετὲς τοῦ Εὐαγγελίου».

Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἔχει γράψει:

«*Ἄν ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει οὔτε θρησκεία οὔτε πατρίδα, οἱ ἐπιστήμονες ὁμως ἔχουν καὶ θρησκεία καὶ πατρίδα».*

«*Θὰ ἔδινά εὐχαρίστως ὅλη μου τὴ δόξα ὡς ἐπιστήμονας γιὰ ἓνα ψίχουλο ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἤξερε οὔτε νὰ διαβάσει».*

Μὲ αὐτὸ ἤθελε νὰ τονίσει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι καταλλήλοτερο διαβατήριο, ἀπὸ τὴ σοφία, γιὰ τὸν οὐρανό.

21. Πόλεμος γιὰ τὴν ἐξέλιξη

ΝΙΚΗ: Προτοῦ προχωρήσουμε, νὰ σοῦ πῶ τί κατάλαβα μέχρι τώρα γιὰ τὴ ζωὴ πάνω στὴ Γῆ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀκούσαμε δύο κορυφαίους ἐπιστήμονες - ἐρευνητὲς σὲ θέματα ζωῆς.

Ὁ Δαρβῖνος εἶπε: Δὲν ξέρω πῶς δημιουργήθηκε ἡ πρώτη ζωὴ στὴ Γῆ, ὁμως ξέρω τὴ συνέχεια. Ἀπὸ τὶς πιὸ ἀπλὲς μορφές της μέχρι τὸν ἄνθρωπο ὅλα ἔγιναν μὲ τὴ διαδικασία τῆς ἐξέλιξης.

Στὸ ξεκίνημα τῆς ζωῆς καὶ στὴ διαδικασία τῆς ἐξέλιξης δὲν ἀποκλείει τὸν Θεό.

Ὁ Παστέρ ἀπὸ τὶς μελέτες ποὺ ἔκανε πιστεύει ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὴν πρώτη ζωὴ καὶ παρακολουθεῖ τὴ συνέχειά της. Δὲν ἀποκλείει τὴν ἐξέλιξη.

Ὁ Παστέρ μὲ τὰ πειράματά του ἀπέδειξε ὅτι ζωὴ ἀπὸ τὸ μηδὲν δὲν δημιουργεῖται, ὅπως διέδιδαν οἱ ἄθεοι, γιὰ νὰ ἀποκλείσουν τὸν Θεό, μπερδεύοντας τὴ μέση καὶ τὸν Δαρβῖνο, ὁ ὁποῖος ποτὲ δὲν εἶπε αὐτὸ τὸ πράγμα.

Μεταξὺ Δαρβῖνου καὶ Παστέρ ὑπάρχει ἀπόσταση, ὄχι ὁμως σύγκρουση. Ἀλλὰ οἱ ἀναταραχὲς τῆς ἐποχῆς τοὺς φαίνεται

νά συνεχίζονται και σήμερα. Τί ακριβῶς συμβαίνει;

ΠΑΠΠΟΥΣ: Οἱ ἄθεοι πῆραν τὸ ὄπλο τῆς ἐξέλιξης, γιὰ νὰ πολεμήσουν τὸν Θεό, καὶ οἱ πιστοὶ πῆραν τὴ Βίβλο, γιὰ νὰ τὸν ὑπερασπιστοῦν. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο πλευρὲς ἔκαναν κακὴ χρῆση. Καὶ νὰ ποιά εἶναι τὰ λάθη:

Σύμπαντος), τῆς Γῆς καὶ τῆς ζωῆς ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν Θεό. Δὲν διάβαζαν ἐκεῖ γιὰ ἐξέλιξη, καὶ γι' αὐτὸ τὴν πολέμωσαν. Ἀφοῦ οἱ ἄπιστοι ἔλεγαν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀποκλείει τὸν Θεό, οἱ πιστοὶ εἶπαν ὅτι ἡ θρησκεία ἀποκλείει τὴν ἐξέλιξη, ὅμως ἡ Βίβλος δὲν τὴν ἀποκλείει.

Οἱ ἄθεοι ἀποκλείουν ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς ἐξέλιξης τὸν Θεό, παρ' ὅλο ποὺ ὁ Δαρβῖνος δὲν τὸν ἀποκλείει. Παράλληλα, κάνουν πῶς δὲν καταλαβαίνουν ὅτι κύριο θέμα εἶναι τὸ ξεκίνημα τῆς ζωῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη, ὅπου ὁ Δαρβῖνος πάλι δὲν ἀποκλείει τὸν Θεό. Τέλος, οἱ ἄθεοι, τὰ πρῶτα χρόνια, φιλοξενούσαν στὶς τάξεις τους ὑποστηρικτὲς τῆς ἀνὰ πᾶσα στιγμή αὐτόματης δημιουργίας ζωῆς, τὴν ὁποία ὁ Παστέρ ἀπέδειξε ὡς πλάνη.

Οἱ ἄθεοι ἀποκλείουν ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς ἐξέλιξης τὸν Θεό, παρ' ὅλο ποὺ ὁ Δαρβῖνος δὲν τὸν ἀποκλείει. Παράλληλα, κάνουν πῶς δὲν καταλαβαίνουν ὅτι κύριο θέμα εἶναι τὸ ξεκίνημα τῆς ζωῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη, ὅπου ὁ Δαρβῖνος πάλι δὲν ἀποκλείει τὸν Θεό. Τέλος, οἱ ἄθεοι, τὰ πρῶτα χρόνια, φιλοξενούσαν στὶς τάξεις τους ὑποστηρικτὲς τῆς ἀνὰ πᾶσα στιγμή αὐτόματης δημιουργίας ζωῆς, τὴν ὁποία ὁ Παστέρ ἀπέδειξε ὡς πλάνη.

Οἱ πιστοὶ ἦταν φυσικὸ νὰ ἀντιδράσουν καὶ σὲ πρώτη φάση νὰ χρησιμοποιήσουν ὡς ὄπλο τὴν Ἁγία Γραφή, ἡ ὁποία μιλάει γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου (τοῦ

ΝΙΚΗ: Ἄν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα, ἂν οἱ μὲν ἐρμίνευσαν λάθος τὴ θεωρία τοῦ Δαρβίνου, οἱ δὲ λάθος τὴ Βίβλο, δικαιολογεῖται μιὰ πρόσκαιρη διαφωνία· ὄχι ὅμως καὶ μακροχρόνια σύγκρουση. Ἀλλὰ γιὰ νὰ φτάσουμε στὴν ἀνακωχή, γιὰ τὴν ὁποία ἔχεις μιλήσει, μεσολάβησε πόλεμος 150 χρόνων, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ συνεχίζεται ἀκόμα. Καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις νὰ εἶναι σφοδρός.

[Συνεχίζεται]

ΣΩΤΗΡΗΣ ΚΟΥΒΕΛΑΣ

25 ΕΤΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΜΙΑ ΤΟΥ (2000-2025) Ο ΘΕΙΟΣ ΜΟΥ π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ¹

Ο π. Ιωάννης είχε τέσσερα αδέλφια: τη Θεώνη, τόν Νίκο, την Έλένη και τη Βαρβάρα, γεννημένα όλα με διαφορά δύο ετών από το 1922 έως το 1930, που ήταν ή χρονιά που γεννήθηκε τελευταία ή μανούλα μου Βαρβάρα, τόν Δεκαπενταύγουστο, τὸ τελευταίο παιδί τῆς οικογένειας Ἀλεξίου. Ἡ μανούλα τους δυστυχῶς ἔφυγε 15 ἡμέρες μετὰ τὴν τελευταία γέννα, καὶ ὀρφάνεψαν τὰ πέντε παιδάκια. Στὸν μικρὸ Ἰωάννη, που ἦταν μόλις ὀκτῶ ετών, εἶπαν πῶς ἡ μανούλα του ἔφυγε ταξίδι στὸ Παρίσι, γιὰ νὰ μὴ στενοχωριέται. Ὁ πατερούλης του ἦταν ὁ Γεώργιος Ἀλεξίου, γνωστὸς φαρμακοποιός, που εἶχε φαρμακεῖο στὴν Ὁμόνοια, στὴν ὁδὸ Ἀθηνᾶς, καὶ εἶχε φέρει πρῶτος τὴν πενικιλίνη στὴν Ἑλλάδα. Ἔπεσε σὲ μεγάλη κατάθλιψη ὁ δύστυχος πατέρας ἀπὸ τὸν ἀναπάντεχο χαμὸ τῆς συζύγου του Βαρβάρας Ξανθοῦ, κόρης μεγαλογιατροῦ, διευθυντῆ τοῦ Τζάνειου Νοσοκομείου στὴν Πειραιᾶ.

Ὁ μικρὸς Γιαννάκης ἔπαθε ἀδενοπᾶθεια, καὶ πούλησαν τὸ σπίτι τους στὰ Πατήσια, που ἦταν γεμᾶτο ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴ σύζυγο καὶ μανούλα τους, καὶ μετακόμισαν στὴν Ἁγία Παρασκευή, μετὰ ἀπὸ συστάσεις τῶν γιατρῶν γιὰ καλύτερο κλίμα γιὰ τὸν μικρὸ Γιαννάκη. Στὴν Ἁγία Παρασκευή, ἡ χριστιανικὴ Ἀδελφότητα ἢ «ΖΩΗ» συμπαραστάθηκε καὶ ἔδωσε ζωὴ

στὴν οἰκογένεια Ἀλεξίου. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, φρόντισε γιὰ τὰ παιδάκια. Ἔστειλε τὴν ἐξαιρετικὴ δεσποινίδα Ἑλένη Νικολοπούλου, που ἤλθε ἀπὸ τὸ Αἴγιο, κι ἀγκάλιασε μὲ ἀπέραντη ἀγάπη τὰ πέντε ὀρφανά. Ἡ μανούλα μου πάντα μου ἀνέφερε στὴν ἐκπληκτικὴ διαπαιδαγώγησή που ἄσκησε στὰ πέντε παιδιά ἡ ἐξαιρετικὴ γκουβερνάντα Ἑλένη Νικολοπούλου, που ἐκεῖνα τὴν ἀποκαλοῦσαν «δεσποινούλα». Ἡ μανούλα μου εἶχε δεῖξει γράμματά της γραμμένα μὲ ἀπαράμιλλη τρυφερότητα καὶ ἀγάπη. Μου εἶχε πει ὅτι συχνὰ τοὺς ἔλεγε: «Δὲν θὰ σᾶς μαλώνω, γιὰ νὰ μὴν σκεφθεῖτε ποτὲ ὅτι σᾶς μαλώνω, ἐπειδὴ δὲν εἶμαι μανούλα σας». Τὰ παιδάκια τὴ λάτρευαν, μαζί καὶ ὁ πατὴρ Ἰωάννης. Ὁ Γεώργιος Ἀλεξίου ἀνέλαβε νὰ τὴ σπουδάσει στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, παράλληλα μὲ τὸ μέγαλωμα τῶν παιδιῶν.

Ἡ σχέση τῆς οἰκογένειας μὲ τὴς Ἀδελφότητες «ΖΩΗ» καὶ «Εὐσέβεια» γινόταν ὄλο καὶ πιὸ στενὴ. Ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἡλικία ὁ Γιαννάκης ἐξέφραζε καθημερινὰ τὴν κλίση του. Θυμῶταν ἡ μανούλα μου, καὶ μου τὸ διηγῶταν, ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός της ἔκανε πῶς θυμιάτιζε ἀπὸ παιδάκι καὶ ἔκανε λειτουργίες διαβάζοντας ὅλα τὰ κείμενα μὲ ἀκρίβεια, ἀλλὰ παράλληλα μὲ παιδικὴ σοβαρότητα. Τὸ «ποιμνιό» του ἦταν τὰ ἀδέλφια του, ἀλλὰ καὶ φίλοι καὶ γείτονες, που σύχναζαν στὴ βίλα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Ἰωάννης ἀφιερῶθηκε, κανεὶς δὲν ἔξεπλάγη.

¹ Τὸ κείμενο παρουσιάσθηκε ὡς εἰσήγησις σὲ ἐκδήλωσις που διοργάνωσε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπλήρωσις 25 χρόνων ἀπὸ τὴν ἐκδημία τοῦ μακαριστοῦ π. Ἰωάννη Ἀλεξίου ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μάνης στὴς 11 Μαΐου 2025, στὴν Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Γιάτρισσας Λακωνίας.

Δέν ξέρω πραγματικά τί νά πρωτοθυμηθῶ γιά τόν ἀξιολάτρευτο θεϊό μου. Ἀπό παιδάκι δέθηκα πολὺ μαζί του. Μὲ τὴ μανούλα μου εἶχαν ἰδιαίτερη ἀγάπη. Ἦταν ἡ ἀδυναμία του, ὡς μικρότερη ἀδελφή του, κι ἐκεῖνος ἡ ἀδυναμία της, ὡς μεγαλύτερος ἀδελφός της. Ταίριαζαν πολὺ, γεμάτοι κέφι, στὴν ὀπτική γωνία μὲ τὴν ὁποία ἔβλεπαν τὴ ζωὴ, πάντα θετικοὶ καὶ αισιόδοξοι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, πάλι, ἦταν ὑπερευαίσθητοι καὶ βουρκωναν μὲ τὸ παραμικρό, κάτι ποὺ δυστυχῶς κληρονόμησα κι ἐγώ. Ἡ εὐσυγκινησία τους ἔδειχνε τὸ ποιὸν τοῦ ψυχισμοῦ τους. Τὸ πολὺ ἀξιοσημείωτο ἦταν τὸ πῶς κήρυττε ὁ πατήρ Ἰωάννης, καὶ πάντα ἔθιτε ἕνα ὄριο 7 λεπτῶν, γιὰ νὰ ἐπικεντρώσει τὴν προσοχή του ἐκεῖ.

Ἡ πιὸ ἔντονη ἀνάμνησή μου ἦταν ἡ ἀγωνία του καὶ ὁ ἔντονος ζήλος του νὰ μοιραστεῖ μαζί μου τὰ νέα τῆς προόδου. Λάτρευε τὴν κλασικὴ μουσική, κι ἐπειδὴ ἐγὼ ἀπὸ μικρὴ σπούδασα κλασικὸ πιάνο κι ἔδινα ρεσιτάλ πιάνου σὲ Ἑλλάδα κι ἐξωτερικὸ κι ἄλλες τέτοιες δραστηριότητες, συμμετεῖχε μὲ ἀπέραντη ἀγάπη κι ἔγνοια στὰ μουσικά μου δρώμενα. Ὡς παιδί καὶ ὡς ἔφηβη εἶχα ἰδιαίτερα συγκινηθεῖ καὶ ἐκστασιασθεῖ μὲ τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν ἀγάπη του. Πρὶν καλὰ καλὰ προλάβω νὰ προσγειωθῶ ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ, μὲ ἔπαιρνε τηλεφῶνο νὰ μὲ ρωτήσει τὰ νέα μου καὶ νὰ μοῦ ζητήσει νὰ βγοῦμε ἅμεσα σὲ γεῦμα, γιὰ νὰ τοῦ διηγηθῶ ὅλες τὸς ἐξονυχιστικὲς λεπτομέρειες, ποὺ τοῦ χάριζαν ἕνα τέτοιο χαμόγελο στὸ ἀγνὸ προσωπάκι του, ἕνα χαμόγελο χαρᾶς κι ἐνθουσιασμοῦ γιὰ τὴν πρόδό μου, ποὺ μ' ἔκανε νὰ συγκινοῦμαι γιὰ τὰ αἰσθήματά του γιὰ μένα.

Ὅταν σπούδαζα στὴ Bologna, στὴν Ἰταλία –θυμάμαι εἶχε ἔρθει νὰ μᾶς ἐπισκεφθεῖ μὲ τὴ μανούλα μου–, μᾶς ἀκολουθοῦσε σ' ὅλα, ἀπὸ τὰ μαθήματά μου

μέχρι τὶς συναυλίες. Ἐκεῖ γνώρισε τὸν καθηγητὴ μου στὸ Ὡδεῖο, Luigi Mostacci. Ὁ Mostacci γοητεύθηκε τόσο πολὺ ἀπὸ τὸν θεϊό μου, ποὺ ἐπὶ σειρὰ ἐτῶν μὲ ρωτοῦσε γι' αὐτόν, τί κάνει, πῶς εἶναι, γιὰ τὶς δραστηριότητές του. Συγκλονιστικὴ εἶναι μιὰ ἐμπειρία-ἀνάμνηση μὲ τὴ συνομιλία τοῦ θείου μου μὲ τὸν γιό τῆς σπιτονοικοκυρᾶς μας στὴ Bologna, ποὺ ἦταν ἄθεος. Ὁ νεαρὸς Maurizio συνωμίλησε μαζί του ἐπὶ τέσσερις ὥρες, καὶ στὸ τέλος ἐπηρεάστηκε τόσο πολὺ ἀπὸ τὸ ζωντανό του παράδειγμα, ποὺ ζήτησε νὰ τοῦ πει περισσότερα γιὰ τὸν Χριστιανισμὸ καὶ νὰ τοῦ στείλει βιβλία.

Ἡ καταδεκτικότητα τοῦ θείου ἦταν ἄνευ ὁρίων. Δέν εἶχε παρωπίδες. Ἦταν ἀνοιχτόμυαλος, καλοκάγαθος, καλωσυνάτος, καὶ μποροῦσε νὰ συνομιλήσει μὲ ὅποιονδῆποτε, μὲ ἕνα ἀφοπλιστικὸ χαμόγελο καὶ μιὰ χριστιανικὴ διάθεση, ποὺ τὸν χαρακτήριζε. Ἡ δεσποινὶς Μαίρη Ράπτου, ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ Ἀδελφότητα τῆς «Εὐσέβειας» στὴ Λάρισα, τὸν εἶχε χαρακτηρίσει πρίγκιπα, κι αὐτὸ εἶχε μείνει στὸ παιδικό μου μυαλό. Ἡ δεσποινὶς Ράπτου μᾶς φιλοξenoῦσε σ' ἕνα γραφικὸ σπίτι στὸ Στόμιο, ἐμένα καὶ τοὺς μαθητὲς μου, ποὺ πηγαίναμε γιὰ συναυλίες ἐκεῖ, καὶ δὲν θὰ ξεχάσω ποὺ μ' ἔβαζε νὰ κοιμηθῶ στὸ κρεβατάκι τοῦ θείου μου, ποὺ εἶχε καὶ τὴ φωτογραφία του ἀπὸ πάνω μου. Ἡ ἐκπληκτικὴ αὐτὴ ψυχὴ τῆς δεσποινίδος Μαίρης Ράπτου εἶχε σκιαγραφήσει κάθε πτυχή τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ θείου μου.

Ἀπὸ πολὺ μικρὴ ἄκουγα ὄλους ποὺ ἔλεγαν στὴ μανούλα μου, ὅταν πήγαινα στὸ ἐκκλησάκι τῆς «ΖΩΗΣ», «Πόσο μοιάζει ἡ Ἀγάθη στὸν πατέρα Ἰωάννη Ἀλεξίου!», καὶ καμάρωνα τόσο πολὺ, καὶ ἦταν γιὰ μένα μεγάλη τιμὴ. Πράγματι, μιλάγαμε κι οἱ δύο πολὺ γρήγορα, λατρεύαμε τὰ ταξίδια, εἶχαμε κέφι γιὰ ζωὴ, γιὰ ὄλους

είχαμε έναν καλό λόγο, ήμασταν τῆς τρεχάλας, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τοῦ χαμόγελου. Μιὰ ἄλλη ἀνάμνηση ἦταν οἱ βόλτες ποὺ κάναμε στὰ προάστια τῆς Ἀθήνας. Ὁ πατὴρ Ἰωάννης δὲν ἤξερε καθόλου τί σημαίνει οἰκονομικὸ μέρος. Ἔβλεπε μιὰ βίλα καὶ νόμιζε ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀγοράσει πολὺ εὐκόλα. Ἦταν πολὺ συγκινητικὴ αὐτὴ του ἡ ἀντιμετώπιση σὲ σχέση μὲ τὸ χρῆμα. Ἐρχόταν πολλὲς φορὲς στοὺς γονεῖς μου, ὅταν ἦταν ἄρρωστοι, νὰ τοὺς βοηθήσει. Ὅποιοι γιατρὸ συναντούσαμε στὰ νοσοκομεῖα, εἶχε νὰ πεῖ κάτι, γιατί εἶχε ὑπάρξει ὀμαδόπουλό του στὸν Παρνασσὸ καὶ πνευματικοπαῖδι του.

Ἦταν μιὰ ἀξέχαστη ἐμπειρία ἡ ἐπίσκεψη τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κυροῦ Χριστοδούλου, ὅταν ἦλθε στὴν «Ἐστία Χριστιανικῆς Ἀγάπης», λίγες μέρες πρὶν φύγει ὁ θεὸς μου. Τὸν περιμέναμε μετὰ τὴ Θεῖα Λειτουργία. Ὁ θεὸς μου ἦταν ὄλο ἀγωνία, μᾶς ρώταγε: «Πότε θὰ ῥθει, γιατί ἄργεῖ;». Κι ὅταν πράγματι ἦλθε, ὁ Μακαριώτατος τὸν ἀγκάλιασε τόσο σφιχτά, τοῦ μίλησε μὲ θαυμασμὸ γιὰ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο, τοῦ ἀνέφερε

γιὰ τὶς ἐξομολογήσεις του, καὶ μέσα σ' ὅλα τ' ἄλλα ἀνέφερε τὴ σημασία ποὺ εἶχε στὴ ζωὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τὸ βιβλίο γιὰ τὸν ἅγιο Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο. Τὸ χαμόγελό του ἔδωσε τόση χαρὰ στὸν ἄρρωστο θεὸ μου. Ὅταν ἔφυγε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, καθίσαμε οἱ δύο μας καὶ κατασυγκινημένοι σχολιάσαμε τὰ λόγια του, τὴν ἀγάπη του, τὴν ἀγνότητα τοῦ χαμόγελό του.

Τὶς τελευταῖες ἡμέρες, ποὺ ἦταν πολὺ ἄρρωστος καὶ πῆγαινα στὸ νοσοκομεῖο νὰ τὸν δῶ, καὶ μετὰ στὴν «Ἐστία Χριστιανικῆς Ἀγάπης», προσπαθοῦσα νὰ τοῦ ἐκφράσω τὰ συνασθήματά μου, αἰσθανόμενη ὅτι φεύγει, καὶ τοῦ εἶχα πεῖ: «Θεῖε, παπα-Γιάννη μου, σᾶς λατρεύω». Κι ἐκεῖνος πάντα μοῦ ἀπαντοῦσε: «Καταλαβαίνω, παιδί μου, μὲ ἀγαπᾶς πολὺ, ἀλλὰ νὰ λατρεύεις μόνον Ἐναν, τὸν Θεό».

ΑΓΑΘΗ ΛΕΪΜΟΝΗ

**Καθηγήτρια πιάνου - Σολίστ
Ίδρυτρια - Καλλιτεχνικὴ διευθύντρια
Διεθνoῦς Θερινῆς Ἀκαδημίας
Πιάνου Πόρου**

25 ΕΤΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΜΙΑ ΤΟΥ (2000-2025) Ο Π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ ΩΣ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΟΣ ΤΩΝ ΑΚΤΙΝΩΝ*

Εισαγωγή

Ο π. Ιωάννης Αλεξίου αγαπούσε τὸ διάβασμα καὶ τὸ γράψιμο. Παρακολουθοῦσε τὴν πνευματικὴ κίνηση τῶν βιβλίων καὶ τῶν περιοδικῶν. Κάθε ἡμέρα ἔγραφε γιὰ κάποιες ὥρες.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βιβλία του (βλ. κατάλογο βιβλιοπωλείου «ΖΩΗΣ»), δημοσίευσε ἄρθρα σὲ πολλὰ περιοδικά.

Ἐπίσης, κατὰ τὰ ἔτη 1962-1967 ὑπῆρξε συνεργάτης τῆς ΘΗΕ (Θρησκευτικῆς καὶ Ἠθικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας), ὅπου ἔγραφε τὰ ἐξῆς δεκατρία λίμματα: Ἀκτίνες, Ἀρσάκης, Ζάππαι, Καπλάνης Ζῶης, Κυπριανὸς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, Κυπριανὸς Κυριακίδης μητροπολίτης Κυρηνείας, Μοριάκ Φραγκίσκος, Ριζᾶραι Μάνθος καὶ Γεώργιος, Ρόπς Ντανιέλ, Σίνας Γεώργιος, Σίνας Σίμων, Συγγρὸς Ἀνδρέας, Τοσίτσας Μιχαὴλ, τὰ ὁποῖα ὑπογράφει ὡς ΙΩ.Γ.ΑΛΕΞΙΟΥ.

* * *

Ἀπὸ τὰ ἑκατοντάδες ἄρθρα, μελέτες καὶ χρονογραφήματα ποὺ δημοσίευσε σὲ διάφορα ἑλληνικὰ περιοδικά [Ζωή (ἀνωνύμως), Ἀνάπλασις, Ἀκτίνες, Σύνδεσμος Καλαμάτας, Σαλπίσματα (Ι. Μητροπόλεως Νικαίας, ὅπου ἦταν ἱεροκήρυκας) κ.ἄ.], περιοριζόμαστε νὰ ἀναφερθοῦμε σὲ μερικὰ ἐκ τῶν ἄρθρων του στὶς Ἀκτίνες, ποὺ ἔγραψε ἀπὸ τὸ 1945 ἕως τὸ 1998.

Ὁ Ἀλέξανδρος Γκιάλας (Γ. Βερίτης), μὲ τὴν «ἀκαταπόνητη λογοτεχνικὴ του παραγωγή» στὶς Ἀκτίνες τὴ δεκαετία 1938-1948¹, ὅπως ἀνέφερε στὸν ἐπικίδειό του γιὰ τὸν Βερίτη ὁ καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, κατῆθυνε τὸν π. Ἰωάννη «στὴν ἀξιοποίηση τοῦ συγγραφικοῦ του ταλέντου»² ἤδη ἀπὸ τὸ 1945.

Τὰ ἄρθρα τῆς περιόδου 1945-1963 ὑπέγραψε ὁ π. Ἰωάννης μὲ τὸ ψευδώνυμο Α, ἢ Ι, Ἑρμωνικός, καὶ τὰ ἐπόμενα

1 Ἀλέξανδρος Γκιάλας (Γ. Βερίτης), ἐκδ. ΧΦΕ, Ἀθήνα 20153, σελ. 101.

2 Βασ. Κ. Σταθάκη, «Ὁ ἀρχιμ. π. Ἰωάννης Γ. Αλεξίου (1922-2000)», Ἀκτίνες 616 (Δεκέμβριος 2000), σελ. 341.

* Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ ἐκτεταμένη μορφή εἰσηγήσεως ἢ ὅποια παρουσιάσθηκε σὲ ἐκδίλωση ποὺ διοργάνωσε μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπλήρωσης 25 χρόνων ἀπὸ τὴν ἐκδήμια τοῦ μακαριστοῦ π. Ἰωάννη Αλεξίου ἡ Ἱερά Μητρόπολις Μάνης στὶς 11 Μαΐου 2025, στὴν Ἱερά Μονὴ Παναγίας Γιάτρισσας Λακωνίας.

ἢ μὲ τὰ ἀρχικὰ Ι.Γ.Α. ἢ μὲ ὀλόκληρο τὸ ὄνομά του.

Ὁμαδοποιήσαμε ἄρθρα τοῦ π. Ἰωάννη στὶς *Ἀκτίνες* στὶς ἐξῆς κατηγορίες: Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία, Ξένη Λογοτεχνία, Τουρκοκρατία, 1821, 1955 (Κυπριακὸς Ἀγώνας).

1. Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία

Στὸ ἄρθρο «Ἡ μαρτυρία τοῦ Καρυωτάκη»³, ὁ π. Ἰωάννης σημειώνει: Ὁ ποιητὴς αὐτός, «ποῦ γεύθηκε τὸ ποτήρι τῆς ἀπιστίας καὶ ἔζησε τὴν ἐλεύθερη ζωὴ, νιώθει καὶ τὸ τελευταῖο ἴχνος χαρᾶς νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ψυχὴ του». Ὁ Κώστας Καρυωτάκης (1896-1928) αὐτοκτόνησε στὴν Πρέβεζα μόλις τριάντα δύο ἐτῶν!

Στὴ βιβλιοκρισία του γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Φάνη Μιχαλόπουλου (1901-1960), *Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός*, τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε ἡ Ἰ. Μπτρόπολη Αἰτωλίας καὶ Ἄκαρνανίας, ὁ π. Ἰωάννης ἐπισημαίνει ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ συγγραφέα ἔχει παλιό. Γράφει ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος: «*Ἀπονέμοντας δικαιοσύνη, τολμοῦμε νὰ ποῦμε πῶς (ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός) ὑπῆρξε ἡ ἐπιβλητικώτερη φυσιογνωμία τῶν τελευταίων χρόνων τῆς τουρκοκρατίας*»⁵.

Ἀναφερόμαστε, στὴ συνέχεια, σὲ τέσσερα ἄρθρα τοῦ π. Ἰωάννη γιὰ τὸν Γ. Βερίτη (1915-1948):

Τὸ 1963 συμπληρώθηκαν δεκαπέντε χρόνια ἀπὸ τὸν πρόωγο θάνατο τοῦ Βερίτη. Ὁ π. Ἰωάννης θυμᾶται: «*Ὅσοι ζήσαμε κοντά του, θυμόμαστε τὸν πνευματικὸ*

Ὁ Ἀλέξανδρος Γκιάλας (Γ. Βερίτης), μὲ τὴν «ἀκαταπόνητη λογοτεχνικὴ του παραγωγή» στὶς Ἀκτίνες τὴ δεκαετία 1938-1948, ὅπως ἀνέφερε στὸν ἐπικίδειό του γιὰ τὸν Βερίτη ὁ καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Τσιριντάνης, κατηύθυνε τὸν π. Ἰωάννη «στὴν ἀξιοποίηση τοῦ συγγραφικοῦ του ταλάντου» ἤδη ἀπὸ τὸ 1945. Τὰ ἄρθρα τῆς περιόδου 1945-1963 ὑπέγραφε ὁ π. Ἰωάννης μὲ τὸ ψευδώνυμο Α, ἢ Ι, Ἐρμωνικός, καὶ τὰ ἐπόμενα ἢ μὲ τὰ ἀρχικὰ Ι.Γ.Α. ἢ μὲ ὀλόκληρο τὸ ὄνομά του.

Γιὰ τὸν Κώστα Οὐράνη (1890-1953) γράφει: «*Ἄσκοπα γύριζε στὰ κοσμοπολίτικα κέντρα τῆς Εὐρώπης ἀναζητώντας τὴ χαρὰ του: “μὰ ἡ πλήξη πάντα ἀνίληπε μὲ εἶχε ἀκολουθήσει”. Ἡ θλίψη του ἔμεινε πάντα θλίψη. Μὲ “κενὴ” τὴν καρδιά πέθανε κι ὁ Οὐράνης*»⁴.

ἀγωνιστὴ Ἀλέξανδρο σὲ πολλὲς περιπτώσεις πρὸ τοῦ πολέμου, στὴν Κατοχή, ἰδιαίτερος ὅμως στὶς ἱεραποστολικὲς ἐξορμήσεις τοῦ 1943, νὰ μὴ λογαριάξη οὔτε ὑγεία, οὔτε κόπους, ἀλλὰ νὰ τρέχη παντοῦ, γιὰ νὰ μεταδώσῃ τὸ θεῖο μίνυ-

3 *Ἀκτίνες* 258 (Φεβρουάριος 1965), σελ. 64-68.

4 «Κώστας Οὐράνης. Α΄ Ἀνικανοποίητος ταξιδιώτης», *Ἀκτίνες* 245 (Νοέμβριος 1963), σελ. 319-322 καὶ «Κώστας Οὐράνης. Β΄ Κυνηγὸς τῆς

εὐτυχίας», *Ἀκτίνες* 246 (Δεκέμβριος 1963), σελ. 348-351.

5 «Φάνης Μιχαλόπουλος, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, ὁ Ἐθναπόστολος, Ἀθήνα 1969», *Ἀκτίνες* 299 (Μάρτιος 1969), σελ. 126-127.

μα στις πανεπιστημιακές αίθουσες, στα εργοστάσια, στις πόλεις, στην ύπαιθρο»⁶.

Στὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Βερίτη πὸν ἔγραψε ὁ π. Ἰωάννης τὸ 1990, ὁ χριστιανὸς ποιητὴς ἀναφέρεται στοὺς Δ. Σολωμό, Ἄλ. Παπαδιαμάντη, Ἑρν. Ψυχάρη, π. Εὐσ. Ματθόπουλο, Κ. Καβάφη, Ναπ. Λαπαθιώτη, Σ. Μπουντλαῖρ καὶ στὸν ἀδελφὸ του Γιώργου⁷.

Σὲ ἄρθρο τοῦ 1991 (43 ἔτη ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Βερίτη), ὁ π. Ἰωάννης γράφει ὅτι ὁ Βερίτης, ὡς ἀνατόμος τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, περιγράφει σὲ ποιήματα τὴν πνευματικὴ ἀνταρσία τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς Θεό Στὸ ὠραῖο ποίημά του «Ἀγωνία» ζωγραφίζεται ἡ ἀναζήτηση τοῦ Ἀληθινοῦ, ἐνῶ στὸ ποίημά του «Γυρισμός» (Ἄσωτος Υἱός) κυριαρχεῖ ἡ αἰσιοδοξία καὶ ἡ ἀληθινὴ χαρὰ⁸.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1998, ἐπέτειο 50 ἐτῶν ἀπὸ τῆς κοιμήσεως (1948) τοῦ Ἀλεξάνδρου Γκιάλα, σὲ ἄρθρο, παραθέτει στίχους ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Βερίτη «Στὴ δύση τῆς ζωῆς» καὶ σχολιάζει: «(Ο Βερίτης) περιγράφει τὶς ἐπιθέσεις στὸ πνευματικὸ πεδίο πὸν ἀντιμετωπίζουν τὰ νιάτα», ἀλλὰ «μὲ τὴν ἀκλόνητη Πίστη, μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν κάθε δυσκολία τῆς ζωῆς»⁹.

Ὁ π. Ἰωάννης, ἐπίσης, ἐπιλέγει ποιήματα ποιητῶν πὸν ἀσχολήθηκαν μὲ πρόσωπα τοῦ Πάθους καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ: μὲ τὴν Παναγία (Φανή Ρουμελιώτη), τὸν Ἰωάννη (Ν. Τυπάλδος),

τὸν Ἰούδα (Στέλιος Σπεράντσας), τὸν Σίμωνα τὸν Κυρηναιο (Ἰω. Πολέμης), τὴν ληστή (Γ. Βερίτης), τὶς Μυροφόρες (Γ. Βερίτης), τοὺς δύο μαθητὲς στὴν πορεία πρὸς Ἐμμαούς (Γ. Καχρμιάνης). Ἔτσι βιώνουμε τὸ Φῶς πὸν πηγάζει ἀπὸ τὸν «Κενὸ Τάφο»¹⁰.

Σὲ ἄρθρο γιὰ τὸ «λάλημα τοῦ πετεινοῦ» (ἄρνηση Πέτρου, Μάρκ., ιδ' 68-72: «πρὶν ἀλέκτοτα φωνῆσαι δὶς, ἀπαρνήσῃ με τρίς»), σχολιάζει ὅτι καὶ σήμερα πολλοὶ ἀρνοῦνται ὅτι εἶναι ὀπαδοὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἀναφέρεται σὲ κείμενα τοῦ Charles Réguy: Ἕνας πετεινὸς λάλησε γιὰ τὸν Πέτρο, πόσοι πετεινοὶ λαλοῦν γιὰ μᾶς, πὸν δὲν θέλουμε νὰ τοὺς ἀκοῦμε! Παραθέτει καὶ τὰ ποιήματα: τῆς Μελισσάνθης, «Μεταμέλεια», καὶ τοῦ Ἰω. Πολέμη, «Σίμων Πέτρος»¹¹.

2. Ἐξένη Λογοτεχνία

Ὁ π. Ἰωάννης, ὡς φοιτητὴς, ἐξέμαθε τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα μὲ καθηγητὴ τὸν Γ. Περῆ, καὶ τὴ γαλλικὴ στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν. Ἡ γλωσσομάθεια τοῦ ἦταν ἀπαραίτητη ἀφ' ἐνὸς στὰ ταξίδια του στὴν Ἀμερική καὶ στὴν Εὐρώπη, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴ μελέτη ξενόγλωσσων βιβλίων καὶ περιοδικῶν καὶ στὴ σύνταξη ἄρθρων ἀφορῶντων στὴν ξένη λογοτεχνία.

Ὁ π. Ἰωάννης ἤδετο πολὺ στὴν καταγραφή τῆς πνευματικῆς πορείας ἐκπροσώπων τινῶν τῆς ἀγγλικῆς, γαλλικῆς, γερμανικῆς καὶ ἰταλικῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θεάτρου (18^{οῦ} ἕως καὶ 20^{οῦ} αἰῶνων). Ἰδού:

Ὁ σημαντικὸς Γερμανὸς ποιητὴς καὶ δοκιμογράφος Heinrich Heine (1797-1856) γράφει σὲ στιγμὲς νηφαλιότητας (στὴν

6 «Δεκαπενταετία (1948-1963). Μνήμη Ἀλεξάνδρου Γκιάλα», *Ἀκτίνες* 242 (Ἰούνιος 1963), σελ. 212-214.

7 «(Ο Γ. Βερίτης) Παρουσιάζει ποιητικὰ σύγχρονες μορφές», *Ἀκτίνες* 509 (Μάρτιος 1990), σελ. 80-83, *Ἀκτίνες* 510 (Ἀπρίλιος 1990), σελ. 108-111.

8 «Ἡ ἀγωνία καὶ ἡ ἀναζήτηση τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου στὴν ποίηση τοῦ Βερίτη», *Ἀκτίνες* 523 (Ἰούλιος 1991), σελ. 233-238.

9 «Ἡ "πνευματικὴ διαθίκη" τοῦ ποιητῆ», *Ἀκτίνες* 593 (Ἰούλιος 1998), σελ. 209-210.

10 «Πρόσωπα τοῦ Πάθους καὶ τῆς Ἀναστάσεως στὴ νεοελληνικὴ ποίηση», *Ἀκτίνες* 490 (Ἀπρίλιος 1988), σελ. 106-110.

11 «Τὸ "λάλημα τοῦ πετεινοῦ" στὴ σύγχρονη λογοτεχνία», *Ἀκτίνες* 560 (Ἀπρίλιος 1995), σελ. 99-100.

ποιητική συλλογή *Romanzero*, 1851): «Ποιήματα τὰ ὁποῖα περιεῖχον εἰρωνείας κατὰ τοῦ Θεοῦ τὰ παρέδωκα μετὰ μεγάλης σπουδῆς εἰς τὰ φλόγας»¹². Δυστυχῶς ὅμως αὐτὰ ἦταν ἀναλαμπές μόνο, ποὺ καλύφθηκαν ἀπὸ τὴν καταχνιά τῆς ἁμαρτωλῆς ζωῆς.

Περὶ τὸ 1880 ὁ διάσημος Γάλλος λογοτέχνης Λέον Βλοῦ (1846-1917) «ἀνένηψε» καὶ ἔκανε ἀπὸ τότε κέντρο τῆς ζωῆς του τὴν πίστη του στὴν Αἰωνιότητα. Ἡ πίστη τοῦ ἔδινε «τὴν προσταγὴ τῆς ἀποστολῆς»¹⁵ νὰ μεταδώσει καὶ σὲ ἄλλους τὸ μήνυμα τοῦ Πνεύματος. Ὁ Βλοῦ ἦταν ἕνας

Ὁ π. Ἰωάννης, ὡς φοιτητής, ἐξέμαθε τὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα μὲ καθηγητὴ τὸν Γ. Περῆ, καὶ τὴ γαλλικὴ στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν. Ἡ γλωσσομάθεια τοῦ ἦταν ἀπαραίτητη ἀφ' ἐνὸς στὰ ταξίδια του στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Εὐρώπη, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴ μελέτη ξενόγλωσσων βιβλίων καὶ περιοδικῶν καὶ στὴ σύνταξη ἄρθρων ἀφορώντων στὴν ξένη λογοτεχνία. Ὁ π. Ἰωάννης ἤδετο πολὺ στὴν καταγραφὴ τῆς πνευματικῆς πορείας ἐκπροσώπων τινῶν τῆς ἀγγλικῆς, γαλλικῆς, γερμανικῆς καὶ ἰταλικῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θεάτρου (18ου ἕως καὶ 20οῦ αἰώνων).

Ὁ ρομαντικὸς Γάλλος ποιητὴς Alfred de Vigny (1797-1863) τόνιζε ὅτι ὁ ἐξομολόγος πρέπει νὰ εἶναι γιὰ μᾶς «ὁ μέγας φίλος, στὸν ὁποῖον πρέπει ὅλα νὰ τὰ λέμε μὲ εἰλικρίνεια»¹³. Καὶ ὁ π. Ἰωάννης γράφει: Κάποιοι λένε πῶς τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ «περιέλαμψε» τὴν ψυχὴ τοῦ de Vigny τὶς τελευταῖες στιγμὲς τῆς ζωῆς του.

Ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνία τῆς ἐρωμένης τοῦ Chopin, μυθιστοριογράφου καὶ φεμινίστριας George Sand (ψευδώνυμο τῆς Lucile Dupin) (1804-1876) καὶ ὁ πόθος τῆς γιὰ κάτι ἀνώτερο φαίνονται στὸ μυθιστόρημά της *Spiridion*. Ἡ Sand διαπιστώνει ὅτι, «ἂν ὁ δρόμος ποὺ ἀκολουθοῦμε δὲν μᾶς ὀδηγεῖ στὸν Θεό, εἶναι γιὰτὶ γελαστήκαμε στὸν δρόμο ποὺ πήραμε»¹⁴.

ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες «τῆς χριστιανικῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων»¹⁶.

Ὁ ποιητὴς καὶ θεατρικὸς συγγραφέας Paul Claudel (1868-1955) ὑπῆρξε πιστὸ τέκνο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ ἀπὸ ἐπίσκεψη τοῦ πατρὸς Ἰωάννη στὸ Παρίσι (Ἰούνιος 1966), ὁ γιὸς τοῦ Paul Claudel, Pierre, ἔγραψε ἕνα ἄρθρο γιὰ τοὺς ἀναγνώστες τῶν *Ἀκτίνων*, τὸ ὁποῖο μεταδίδει τὸ πνευματικὸ «πιστεῦμα» τοῦ πατέρα του, διάσημου συγγραφέα-γίγαντα τῶν γαλλικῶν Γραμμάτων. «Τὸ ἔργο τοῦ ποιητοῦ εἶναι θαυμάσιο. Συνίσταται στὸ νὰ εἰσπνέῃ ὅλη τὴ δημιουργία, νὰ τὴ ροφᾷ ὡς τὰ βᾶθρα τῶν πνευμόνων του, τῆς καρδιάς καὶ τῆς διανοίας του, γιὰ νὰ τὴν ἐκπνεύσῃ ὡς εὐλαβικὴ προσφορὰ στὸν Θεό. Ὁ Πῶλ Κλωντέλ ἔδωσε στὸν ποιητὴ

12 «Ἀναλαμπές στὸ σκοτάδι», *Ἀκτίνες* 200 (Ἀπρίλιος 1959), σελ. 142.

13 ὁ.π., σελ. 141.

14 ὁ.π., σελ. 144.

15 «Léon Bloy: "Εἶμαι ἕνας ἄνθρωπος ποὺ ἀναζητᾷ τὸν Θεό του"», *Ἀκτίνες* 244 (Οκτώβριος, 1963), σελ. 289.

16 ὁ.π., σελ. 290.

τὴν ἀρχαία ἀποστολή του, τὴν ἀποστολή τοῦ καθοδηγητοῦ, τοῦ συνδέσμου καὶ τοῦ προφήτου»¹⁷. «Στὴ βάση ὅλων τῶν θεατρικῶν του ἔργων ὑπάρχει τὸ πνεῦμα τῆς ὑπερτάτης θυσίας, ὅπως φανερώνεται στὸ ἔργο του “Εὐαγγελισμός” ... ὅπου ἡ δραματικὴ ἀλήθεια ὑποτάσσεται πάντοτε μέσα του σὲ μιὰν ἀνώτερη ἀλήθεια, ὅπου ὅλα κοινωνοῦν μὲ τὸν Θεὸ καὶ μεταξύ τους»¹⁸.

Ὁ Max Jacob (1876-1944) ἦταν μεγάλος γαλλοεβραῖος ποιητής, ζωγράφος καὶ δοκιμιογράφος. Στὸ ἔργο του *La défense de Tartufe* (1919) ἀναφέρεται στὴν ἐπιστροφή του στὸν Χριστό. Παραθέτουμε μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἄρθρο ποῦ ἔγραψε ὁ π. Ἰωάννης τὸ 1964, εἴκοσι χρόνια μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ M. Jacob.

«Ὁ Max Jacob διηγεῖται: “7 Σεπτεμβρίου 1909. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ μέρα κουραστικῆς δουλειᾶς στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, στὴν ὁδὸ Richelieu, στὸ Παρίσι, γύρισα σπῆτι μου μὲ τὴ σάκκα μου γεμάτη χειρόγραφα καὶ σημειώσεις. Μόλις ἔβγαλα τὸ καπέλο μου, ἔσκυπα νὰ πάρω τὶς παντοῦφλες μου καὶ σπκῶνοντας στὸ κεφάλι μου, διέκρινα Κάποιον στὸν τοῖχο. Ἡ καρέκλα μου ἀναποδογυρίστηκε. Τὸ πρόσωπο ἦταν στὸν τοῖχο τοῦ φτωχοῦ δωματίου. Γιατί, Κύριε; ὦ! συγχώρεσέ με! Naί. Αὐτός! Τί εὐτυχία, τί χαρά!”¹⁹.

«Παρ’ ὅλες τὶς ἀδυναμίες καὶ τὰ προβλήματα του ἔχει μιὰ σίγουρη κατάκτησι: Τὴν κατάκτησι τοῦ Πνεύματος! Εἶναι μιὰ κατάκτησι ποῦ δύσκολα τῆς δίνουμε τὴν ἀξία ποῦ ἔχει. Οἱ ὑλικὲς κατακτήσεις καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπιτεύγματα εἶναι σὰν τὰ προπετάσματα, ποῦ μᾶς κρύβουν τὸ βαθὺ νόημα τῆς κατακτισεῶς του. Μὰ ὡστόσο, ὅσοι ἐνοιῶσαν τὴν ἀξία του,

Παπίνι, Μέρτον, Κλωντέλ, Μωριάκ καὶ τόσο ἄλλοι, χαίρετσαν μὲ ἄδολο ἐνθουσιασμό καὶ χαρὰ τὴ στιγμή ποῦ τὸ φῶς τῆς Δαμασκοῦ καταύγασε τὴν πορεία τῆς ζωῆς τους»²⁰.

«Πηγαίνει σ’ ἓνα κοντινὸ ναὸ καὶ ζητάει νὰ κατηχηθῆ καὶ νὰ βαπτισθῆ. Ἄλλ’ ὁ ἱερεὺς ποῦ τὸν δέχεται δείχνει ὅτι κάπως ἀμφιβάλλει στὰ λόγια του. Ὁ Max στενοχωριέται. Πρῶτη ἀπογοήτευσις!»²¹.

«Λένε μάλιστα ὅτι μιὰ νύκτα, ὅταν σ’ ἓνα κέντρο τὸν πίεσαν ν’ ἀντικαταστήσῃ ἓνα παράφωνο τραγουδιστή, ἄρχισε νὰ μιλάει γιὰ τὴν Παναγία μπρὸς σὲ ἱερόδουλες καὶ κοσμικοὺς κυρίους, ποῦ δὲν πίστευαν στ’ αὐτιά τους»²².

«Βαπτίσθηκα, γράφει, στὶς 18 Φεβρουαρίου 1915, κοινωνήσα γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐπομένῃ καὶ ἐνοιῶσα βαθεῖα πόσο μάταιο εἶναι νὰ θέλῃ νὰ ζήσει κανεὶς χριστιανικὴ ζωὴ χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν Μυστηρίων»²³.

«Στὶς 24 Φεβρουαρίου 1944 στὶς 7 τὸ πρωῖ, ὁ Jacob βοήθησε τὸν ἐφημέριο στὴ θεία Λειτουργία. Στὶς ἔντεκα παρουσιάσθηκε ἡ Γκεστάπο καὶ τὸν συνέλαβε. Ἦταν ἡ ἐποχὴ ποῦ μάζευαν ὅσους Ἑβραίους εἶχαν ἀπομείνει. Ὁ Max ἤρρεμος δέχθηκε τὸν σταυρὸ του. Τὴν στιγμή μάλιστα ποῦ ἀνέβαινε στὸ αὐτοκίνητο γιὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ στὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως τοῦ Ντρανσύ, ἔζησε μιὰ θλιβερὴ ματιὰ στὴ Μονὴ ποῦ εἶχε ζήσει τόσες γαλίνιες καὶ εὐτυχισμένες ἡμέρες. [...] Βρογχοπνευμονία τὸν ἔριξε, ἀπὸ τὶς πρῶτες ὥρες ποῦ πέρασε τὴ βαρεῖα πρόρτα τοῦ στρατοπέδου, στὸ στρῶμα. Βλέποντας τὸν θάνατο νὰ πλησιάζῃ, ὁ Max Jacob δὲν παραπονιόταν, δὲν ζητοῦσε τίποτε. Ἦρρεμος, γαλίνιος περίμενε τὴ μεγάλη στιγμή, ἐπαναλαμβάνοντας συ-

17 Pierre P. Claudel, «Τὸ μῖνυμα τοῦ Πῶλ Κλωντέλ», Ἀκτίνες 276 (Δεκέμβριος 1966), σελ. 374.

18 Pierre P. Claudel, ὁ.π.

19 «Max Jacob: Μ’ ἐκάλεσε πολλές φορές...», Ἀκτίνες 256 (Δεκέμβριος 1964), σελ. 387.

20 ὁ.π., σελ. 388.

21 ὁ.π.

22 ὁ.π.

23 ὁ.π., σελ. 389.

νεχῶς: “Εἶμαι μὲ τὸν Θεό”. Πέθανε στὶς 5 Μαρτίου 1944, δίχως νὰ ἐξομολογηθῆ καὶ νὰ κοινωνήσῃ, ὅπως τόσο πολὺ τὸ ποθοῦσε, γιατί οἱ Ναζῆδες δὲν τοῦ τὸ ἐπέτρεψαν»²⁴.

Ὁ ἰταλὸς δοκιμογράφος, ποιητὴς καὶ μυθιστοριογράφος Γιοναννί Παρίνι (1881-1956) ἔως τὸ 1920 ὑπῆρξε ἕνας βέβηλος, ποὺ ἀρνῆθηκε τὸν Χριστὸ καὶ τὴν πίστιν στὴν ἄλλη ζωή. Ὅμως ἀργότερα ἐπέστρεψε στὸν Χριστό, καὶ στὸ ἔργο του *Ἱστορία τοῦ Χριστοῦ* γράφει γιὰ τὸν Χριστό: «Ἐχομε ἀνάγκη τοῦ βλέμματός σου... τῆς φωνῆς σου, ποὺ μὴ μόνον λέξις μπορεῖ νὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ τὸν λάκκο τῆς πτώσεώς μας...». Στὴν ἐπιστροφή του συνετέλεσε καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, τὸν ὁποῖο βιογράφησε²⁵.

Ὁ Charles Du Bos (1882-1939) ἦταν Γάλλος δοκιμογράφος καὶ κριτικὸς λογοτεχνίας, γνωστὸς γιὰ τὴν ἐπτάτομν συλλογὴ δοκιμῶν *Approximations* καὶ γιὰ τὸ αὐτοβιογραφικὸ ἔργο *Journal*. Ὁ π. Ἰωάννης σημειώνει: «Ἡ πορεία τοῦ διανοητῆ Du Bos ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία, τὸ λησμόνημα τοῦ Θεοῦ ὡς τὴν ἐπανακάλυψη τοῦ Κυρίου (1927) εἶναι τόσο δικιά μας... Πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τὴ ζοῦν»²⁶. «Ὁ Du Bos ἐπαναλάμβανε τὰ λόγια τοῦ Pascal: “Seigneur, je vous donne tout”»²⁷ καὶ καὶ ὑπηρέτησε μὲ τὴν πέννα του τὸν Χριστό.

Ὁ Georges Duhamel (1884-1966) ἦταν Γάλλος λογοτέχνης καὶ μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, καθὼς καὶ χειρουργὸς ἱατρός καὶ φλαουτίστας. Γράφει ὁ π. Ἰωάννης: «Μὲ τοὺς ἥρωάς του μᾶς ζωγράφιζε τὴν ἀτομικὴ του πνευματικὴ πορεία. Πέρασε καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ἐκεῖνοι, πε-

ρίοδο ποὺ ἔζησε “ἀπελευθερωμένος” ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴ πίστι. Διπλῶνει ὅτι ἦταν ἀγνωστικιστής, “ἀπελπισμένος ἀγνωστικιστής”, λέει κάπου. Συγχρόνως ὁμως ἔνοιωθε καὶ μετανοιωμένος γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς πίστεως. “Μετάνοιωνα συχνά, ἴσως καὶ κάθε μέρα, καὶ ἀναζητοῦσα τὴν πίστι, ποὺ προσφέρει μὴ μεταφυσικὴ καὶ ἕνα ἠθικὸ βάθος. Ἐνοιωθα εἰλικρινὰ στενοχώρια γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς πίστεως αὐτῆς. Ἄδικη ὁμως στενοχώρια, γιατί δὲν προσφέρει τίποτα”»²⁸.

«Τὸ ἐνοιωσε, ὅταν, παρ’ ὅλα τὰ ἐμπόδια ἀπὸ τὸ ὑλιστικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς του καὶ τὴν πεποιθήσί του στὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἔφθασε στὸ τέρμα τοῦ δρόμου. Ὅταν στάθηκε μπρὸς τὴν πέτρα τῆς ἐρήμου. Ἡ πέτρα ὁμως τῆς ἐρήμου δὲν δίνει νερὸ παρὰ σ’ ἐκεῖνον ποὺ τὴν κτυπάει μὲ τὴν ταπεινὴ ἐλπίδα στὴν καρδιά. Καὶ ὁ Ντυαμὲλ τὴν κτύπησε κάποτε μὲ ταπεινὴ ἐλπίδα. Τότε ἡ Χάρις τοῦ δόθηκε πλοῦσια. Ἡ χριστιανικὴ πίστις θρόνιασε στὴν ψυχὴ του. Ἐνοιωσε στὰ βάθη τοῦ εἶναι τοῦ “ὅτι ἡ Ἀλήθεια ὑπάρχει μόνον στὴν Πίστι. Στὴν Πίστι ποὺ δίνει μίαν ἀγνὴ χάρι, μὴ νέα γλύκα στὴ ζωὴ μας, ποὺ γεννάει μέσα μας τὸν λυρικὸ ἐνθουσιασμό...»

Ὅλοι μας οἱ πόθοι στρέφονται πρὸς ἕναν ἠθικὸ πολιτισμὸ, τὸν μόνον ἱκανὸ νὰ μᾶς ἐξυψώσῃ, νὰ χορτάσῃ τὴν ἐσωτερικὴ μας δίψα, νὰ μᾶς προασπίσῃ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ὑλοφροσύνης. Γιὰ νὰ φθάσουμε ὁμως κάποτε ἐκεῖ, πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε ὅλες μας τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ μεταθέσουμε τὸ βάρος ἀπὸ τὶς λέξεις “πλοῦτος”, “κατάκτησις”, “ἐξουσία”, στὴν πραγματικότητα «ψυχὴ»²⁹.

Ὁ François Mauriac (1885-1970) (Nobel Λογοτεχνίας 1952), ὁ σπουδαῖος Γάλλος μυθιστοριογράφος, μοιάζει «ὡς

24 ὁ.π., σελ. 390.

25 «Ὁ κυνηγημένος κυνηγός (G. Papini)», *Ἀκτίνες* 204 (Ὀκτώβριος 1959), σελ. 320-327.

26 «Ἡ πνευματικὴ πορεία τοῦ Charles Du Bos», *Ἀκτίνες* 225 (Νοέμβριος 1961), σελ. 321.

27 ὁ.π., σελ. 323.

28 «Ὁ Ντυαμὲλ μπροστὰ στὸν Θεό», *Ἀκτίνες* 275 (Νοέμβριος 1966), σελ. 340.

29 ὁ.π., σελ. 341.

ἀνατόμος, μὲ τὸ νυστέρι στὸ χέρι, ποὺ θέλησε νὰ μελετήσει τὴν ψυχὴ ὡς τὸ βάθος της»³⁰. Στὰ μυθιστορήματά του «συνθέτει ἕναν ἀστερισμὸ ἀνθρώπων ποὺ μπαίνουν βαθιὰ μέσα μας, γιὰ νὰ τοὺς ζήσουμε καὶ νὰ ὑποφέρουμε μαζί τους. Ὅλοι τους παλεύουν ἀνάμεσα στὸν Ἔρωτα καὶ στὴν Ἀγάπη, στὸν Θεὸ καὶ στὸν Μαμωνᾶ, ἀνάμεσα τέλος στὸν Ἐγωισμὸ καὶ τὴ Θεία Χάρη»³¹. Στὰ βιβλία του *Ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου* (1958) καὶ *Τὸ πιστεύω μου* (1962) κάνει ἀπολογισμὸ τῶν προσπαθειῶν του νὰ γνωρίσει τὸν Χριστό³². Ὁ Μαυρίας τονίζει:

«Ἄν ὁ κόσμος δὲν καταποντίζεται, εἶναι γιὰτὶ ὑπάρχουν, παρ' ὅλη τὴν ἠθικὴ κατάπτωσι τοῦ καιροῦ μας, ἅγιοι. Ὑπάρχει μίᾳ κρυμμένη ἁγιωσύνη, στὸν κόσμο ἀθέατη. Καὶ ὑπάρχει ἡ προσευχή. Σᾶς βεβαιῶ, ἡ προσευχὴ εἶναι μεγάλο πρᾶγμα, ἀκόμα κι' ὅταν δὲν πιστεύει κανεὶς. Μὲ τὴν προσευχὴ σώζεται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀπελπισία»³³.

Συγγραφέας, κριτικὸς καὶ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ *La Nouvelle Revue Française*, ὁ Jacques Rivière (1886-1925) ὑπῆρξε «μείζων δύναμη στὴ διανοητικὴ ζωὴ τῆς Γαλλίας, στὴν περίοδο μετὰ τὸν Ἀ' Παγκόσμιον Πόλεμο». Ἐνῶ ὡς ἔφηβος ἔχασε τὴ θρησκευτικὴ του πίστη, ὁ Henri Fournier καὶ ὁ Paul Claudel τὸν βοήθησαν «νὰ σκάφη στὸ μεταλλεῖο τῆς Ἀλήθειας καὶ νὰ συλλέξη τὰ ψήγματα τοῦ χρυσοῦ»³⁴. Στὴν αὐτοβιογραφία του *À la trace de Dieu* (Στὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ) γράφει γιὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸν Θεό, ὅταν

ἦταν αἰχμάλωτος τῶν Γερμανῶν στὸν Ἀ' Παγκόσμιον Πόλεμο: «Πρέπει νὰ γνωρίσω τὸν Θεὸ στοὺς ἀνθρώπους... Συγκίνηση ποὺ νιώθω, ὅταν βλέπω νὰ πέφτη κάποιος στὰ δίκτυα σου, Θεέ μου! Ὅπως ἔπεσα κι ἐγώ!... ὅταν γίνομαι ὄργανό Σου γιὰ νὰ κληθοῦν κοντά Σου ψυχές...»³⁵.

Οἱ Γάλλοι χριστιανοὶ διανοούμενοι ἐπὶ Κατοχῆς συνασπίστηκαν, ὅπως π.χ. στὸ *Domain Français*, ὅπου μελετοῦν τὴν ἀξία καὶ ἐπίδραση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὰ σύγχρονα γράμματα, καὶ στὴ συλλογὴ ἄρθρων *Recontres*, ὅπου ἀναφέρονται στὴν ἀποστολὴ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας³⁶. Ὁ Γάλλος φιλόσοφος Jacques Maritain (1882-1973) ἐνίσχυε σὲ ραδιοφωνικὲς ὁμιλίες, κάθε ἐβδομάδα, τοὺς συμπατριῶτές του³⁷.

Καὶ τὸ γαλλικὸ θέατρο, στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς, γνώρισε τὴν ἀναγεννητικὴ ἐπίδραση τοῦ Χριστιανισμοῦ σὲ μεγάλῃ ἔκτασι. Τὸ ἔργο τοῦ Claudel, *Soulier de Satin* ἐπέδρασε στοὺς θεατῆς καὶ στὴ σύγχρονη διανόηση³⁸. Ὁ Claudel «ἔβαλε τὴ δραματοποιεῖα του στὴν ὑπηρεσία τῆς Αἰωνίας Ἀλήθειας»³⁹.

Σὲ μιὰ ὁμιλία του, ὁ διακεκριμένος ποιητὴς καὶ θεατρικὸς συγγραφέας Thomas S. Eliot (1888-1965) (Nobel Λογοτεχνίας 1948) περιγράφει τὴν ἐπιστροφή του στὸν Χριστό: «Ὁ Χριστιανισμὸς ἦταν τὸ μόνον σύστημα ποὺ μποροῦσε ἀποτελεσματικὰ νὰ μὲ βοηθήσει... ποὺ μοῦ πρότεινε ἀξίες... ὅπως ἦταν ἡ πίστις στὴν ἀγιότητα, στὴν ἀγνότητα, στὴν ταπεινωσύνη»⁴⁰. Ὁ T. S. Eliot ὠμολόγησε, στὴ Δύση, πὼς ὁ

30 E. N. Μόσχου, *Τρεῖς κορυφαῖοι τῆς Γαλλικῆς Λογοτεχνίας. Πασκάλ, Μωρουά, Μωριάκ*, ἐκδ. «Ἡ Δαμιασκός», Ἀθήνα 2007, σελ. 44.

31 ὁ.π., σελ. 45.

32 «Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Φρ. Μωριάκ», *Ἀκτίνες* 255 (Νοέμβριος 1964), σελ. 329.

33 ὁ.π., σελ. 332.

34 «Jacques Rivière, "Στὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ"», *Ἀκτίνες* 263 (Ιούλιος-Αὐγουστος-Σεπτέμβριος 1965), σελ. 247.

35 ὁ.π., σελ. 248-249.

36 «Τὰ γαλλικὰ χριστιανικὰ γράμματα στὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς», *Ἀκτίνες* 49 (Μάιος 1945), σελ. 103.

37 ὁ.π., σελ. 104.

38 ὁ.π., σελ. 105.

39 ὁ.π., σελ. 106.

40 «Τόμας Στέβεν Ἔλιοτ», *Ἀκτίνες* 307 (Ιανουάριος 1970), σελ. 34.

Χριστός δὲν ἦταν ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεο-άνθρωπος⁴¹.

Στὸ δραματικό ἔργο τοῦ *Φονικό στὴ Μπτρόπολη*, κεντρικὸ πρόσωπο εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θωμᾶς Μπέκετ, ποὺ λέει: «*Εἶμαι ἓνας ἱερέας, λυτρωμένος ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ τὸ αἷμα... Γιὰ τὸν Κύριο εἶμαι τώρα ἔτοιμος νὰ πεθάνω*». Οἱ στρατιῶτες τοῦ βασιλιᾶ Ἐρρίκου Β΄ τότε τὸν φονεύουν. «*Τὸ ἔργο κλείνει μὲ τοὺς ἱερεῖς νὰ τονίζουσι ὅτι ἡ Ἐκκλησία βγαίνει ἰσχυρὴ ἀπ' αὐτὴν τὴν πράξη... Κι ἀπ' τὸν διωγμὸ ἀντρεῖται, ὅσο θυσιάζονται παιδιὰ γιὰ χάρι Της*»⁴².

Ὁ π. Ἰωάννης ἐπιπλέον, παραθέτει σὲ ἄλλο τοῦ ἄρθρου τί εἶπαν γιὰ τὸν T. S. Eliot οἱ Γ. Σεφέρης, Τάκης Παπατσώνης, E. N. Μόσχος καὶ Ζήσιμος Λορεντζάτος⁴³.

Ὁ Ἄγγλος θεατρικὸς συγγραφέας John Beverly Nickols (1898-1983), ἐνῶ ὅταν ἦταν νέος διεκίρυντε τὴ ματαιότητα τῆς πίστεως, ἀργότερα –μέσα ἀπὸ σιωπηλὲς ἀγωνίες⁴⁴– βλέπουμε τὸν διανοούμενο ποὺ ἀγωνίστηκε νὰ βρεῖ τὴν Ἀλήθεια, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀγγλικοὶ χριστιανικοὶ κύκλοι τὸν ἀπογοῆτευσαν⁴⁵.

Ὁ Daniel-Rops (ψευδώνυμο τοῦ Henri Peiiot) (1901-1965) ὑπῆρξε διάσημος Γάλλος ἱστορικὸς καὶ μυθιστοριογράφος, μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Rops δοκίμασε ἀμφιβολία γιὰ τὴν Πίστη, γρήγορα ὅμως, μὲ τὴν ἐπίδραση τοῦ Pascal καὶ τοῦ Réguy, ἐπανεῦρε τὴν Ὁδὸ καὶ ἔγινε «*ἐπιστρατευμένος*» συγγραφέας στὴν πα-

ράταξη τῆς Ἀλήθειας⁴⁶. Γράφει: «*Πρέπει μὲ κάθε θυσία νὰ διατηρηθοῦν αἱ ἀρχαί, αἱ ὁποῖα κάμνουν ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἄνθρωπος: ὁ σεβασμὸς τοῦ συνανθρώπου, ἡ λαχτάρα τῆς δικαιοσύνης, τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς εὐσπλαγγνίας*»⁴⁷.

Τὸ 1947, ὁ φιλέλληνας Daniel-Rops ἀπαντᾷ στὸ μήνυμα τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων μὲ τὰ ἐξῆς συγκινητικά: «*... Δὲν ὑπάρχει ἄλλο φάρμακο γιὰ τὰ δεινὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑποφέρει ὁ κόσμος παρὰ μόνο ἡ ἐπιστροφή στὶς Ἀλήθειες ποὺ ἐπεσφράγισε ἡ θυσία τοῦ “ζῶντος Θεοῦ”. Καὶ ἡ χριστιανικὴ Ἑλλάς, ἡ γῆ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, χώρα τοῦ ὄρους Ἄθωνος, γνωρίζει τόσο καλὰ τὴν ἔννοια τούτων τῶν ἀληθειῶν, ὥστε ἡ φωνή σας δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἀκουσθῆ. Ἐνας φίλος τῆς Ἑλλάδος σᾶς λέει ὅτι εἶναι ὀλοπύχως μαζί σας*»⁴⁸.

Τὸ 1986 ἀπεβίωσε ἡ Simon de Beauvoir (1908-1986), σύζυγος τοῦ φιλοσόφου J. P. Sartre. Ἡ de Beauvoir ἔζησε καὶ πέθανε μέσα στὴν ἄρνηση καὶ τὴν ἀπιστία⁴⁹.

Τὸ 1983, ἔτος θανάτου τοῦ Tennessee Williams, ὁ π. Ἰωάννης ἔγραψε γι' αὐτὸν μικρὸ ἄρθρο στὶς *Ἀκτίνες*. Ὁ γνωστὸς Ἀμερικανὸς συγγραφέας Thomas Lanier (ψευδώνυμο: Tennessee) Williams (1911-1983) σὲ ὅλη τὴ ζωὴ του ἔδινε μάχη μὲ τὸν φόβο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, μάχη ἀνάμεσα στὴ μοναξιά καὶ τὴ δίψα τῆς ἐπικοινωνίας. Ὁ T. Williams ὑποδουλώθηκε στὸ ἀλκοὸλ καὶ τὰ ναρκωτικά, καὶ κατέληξε στὴ μοναξιά. Δὲν βρῆκε τὴ λύτρωση, γιὰτὶ δὲν εἶχε κοσμοθεωριακὸ ὑπόβαθρο⁵⁰.

41 «Ματιὲς στὸν Κόσμο. Τὸ ἐπιβεβαιώνει στὸ *Φονικό στὴ Μπτρόπολη*», *Ἀκτίνες* 457 (Ἰανουάριος 1985), σελ. 21.

42 ὁ.π., σελ. 21. Πρβ. E. N. Μόσχου, *Τόμας Στέρν Ἐλιοτ*, ἐκδ. «Ἡ Λαμασκός», Ἀθήνα 2002, σελ. 116-117.

43 «Οἱ Ἕλληνες διανοητὲς μιλοῦν γιὰ τὸν Τόμας Στέρν Ἐλιοτ (20 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του)», *Ἀκτίνες* 458 (Φεβρουάριος 1985), σελ. 55-57.

44 «Στὴ λησμονημένη πηγὴ», *Ἀκτίνες* 163 (Σεπτέμβριος 1955), σελ. 359.

45 ὁ.π., σελ. 361.

46 Ἰω. Γ. Ἀλεξίου, «Ρότς-Ντανιέλ», *ΘΗΕ* 10 (1967), σελ. 831.

47 ὁ.π., σελ. 832.

48 «Ντανιέλ-Ρότς», *Ἀκτίνες* 266 (Δεκέμβριος 1965), σελ. 384.

49 «Ματιὲς στὸν Κόσμο. Τραγικὸ καὶ γιὰ μιὰ δυναμικὴ γυναῖκα!», *Ἀκτίνες* 474 (Οκτώβριος 1986), σελ. 251.

50 «Ματιὲς στὸν Κόσμο. Τό... κοσμοθεωριακὸ ὑπό-

3. Τουρκοκρατία

Ο π. Ιωάννης ασχολήθηκε ιδιαίτερα με θέματα και μορφές του Έλληνισμού από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Ο Νικηφόρος Θεοτόκης προλογίζει τους Λόγους (τά κηρύγματα στην Κέρκυρα): «Δὲν εἶναι ὁ σκοπός μου ἐπίδειξις ρητορικῆς τέχνης... (ἀλλά) ὠφέλεια τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν Ὀρθοδόξων...»⁵¹.

Οἱ σκλάβοι, διαβάζοντας τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ (ἐκδ. στὸ Μιλάνο, 1481), τονώνονταν καὶ παρηγοροῦνταν. Τὸ Ὁρολόγιον ἐκδόθηκε τὸ 1509 ἀπὸ τὸν λόγιον τυπογράφο καὶ ἐκδότη Ζαχαρία Καλλιέργη, στὴ Βενετία. Ὁ Κερκυραῖος λόγιος ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος Καρτάνος διακήρυττε τὴν ἀνάγκη νὰ μορφωθοῦν οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες μὲ ἔργα γραμμένα στὴ ζωντανὴ γλῶσσά τους. Ὁ ἴδιος, ἐπομένως, ἐπιμελήθηκε καὶ ἐξέδωσε τὸ βιβλίο *Παλαιὰ τε καὶ Καινὴ ΔΙΑΘΗΚΗ*, ἥτοι τὸ ἄνθος τὸ ἀναγκαῖον αὐτῆς (σὲ μετάφραση) (Βενετία 1536). Τὰ βιβλία τυπώνονταν καὶ ἀνατυπώνονταν μόνο σὲ τυπογραφικὲς μονάδες μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κέντρων⁵².

*Ὁ π. Ἰωάννης ασχολήθηκε
ιδιαίτερα μὲ θέματα καὶ
μορφές τοῦ Ἑλληνισμοῦ
ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς
Τουρκοκρατίας.*

Ἀπὸ τὴν ἀρχή (1450-1500) τῆς Τουρκοκρατίας, ἐκτὸς τῆς Ἁγίας Γραφῆς τυπώθηκαν καὶ ἐπανεκδόθηκαν καὶ ἔργα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν ἀπὸ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, τῆς Λειψίας, τῆς Κων-

βαθρο τοῦ Τέννεση Οὐίλλιαμς, *Ἀκτίνες* 444 (Οκτώβριος 1983), σελ. 248-249.

51 «Ἐκδότες καὶ συγγραφεῖς προλογίζουν τὰ ἔργα τους», *Ἀκτίνες* 479 (Μάρτιος 1987), σελ. 78.

52 «Στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς. Πρῶτες ἐκδόσεις», *Ἀκτίνες* 1 (Ἰανουάριος 1991), σελ. 7-10.

σταντινουπόλεως καὶ ἄλλων πόλεων, τὰ ὁποῖα διαβάζονταν ἀπὸ τοὺς κάπως ἐκπαιδευμένους. Ἀλλὰ καὶ ἔργα τῶν ἰδίων μεγάλων Πατέρων μεταφράστηκαν στὴν ἀπλή γλῶσσα «πρὸς ὠφέλειαν κοινὴν»⁵³. Καὶ οἱ *Θεῖες Λειτουργίες* Μεγάλου Βασιλείου καὶ Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἐπανεκδόθηκαν ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Νικολάου Γλυκῆ στὴ Βενετία (17^{ος} αἰ.) καὶ ἔγιναν βοηθήματα γιὰ τοὺς κληρικούς⁵⁴.

Ὁ π. Ἰωάννης, σὲ ἄλλο ἄρθρο, ἀναφέρειται σὲ *λιγότερο γνωστὰ βιβλία*, ποὺ συνέβαλαν στὴν ἀνακοπὴ τῆς ἐπιδράσεως τῶν βιβλίων τοῦ Βολταίρου καὶ ἄλλων «Διαφωτιστῶν» (τέλη 18^{ου} - ἀρχὲς 19^{ου} αἰ.), λ.χ. τοῦ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου, *Πατρικὴ Διδασκαλία*, Κωνσταντινούπολη 1798, ὅπου αὐτὸς ἐκθέτει «μὲ συντομίαν τοὺς ὀρθοὺς στοχασμοὺς τῆς πίστεως»⁵⁵.

Ὁ π. Ἰωάννης ασχολήθηκε καὶ μὲ τὸν Ἡλία Μηνιάτη (1669-1714), τὸν πιὸ διάσημο ἐκκλησιαστικὸ ρήτορα ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δάσκαλο τοῦ λαοῦ, ἱεράρχη καὶ συγγραφέα. Ἀπὸ τὰ ἔργα του μᾶς διασώθηκαν οἱ *Διδαχὲς* του⁵⁶.

Ἐπίσης, ὁ π. Ἰωάννης μελέτησε τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι (1716-1806), καὶ θίγει μερικὰ σημεῖα ἀπὸ τὴν πολὺπλευρη, ἀνεπανάληπτη αὐτὴ προσωπικότητα καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο του, κατὰ τὸν Μανουὴλ Γεδεών⁵⁷.

53 «Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας», *Ἀκτίνες* 537 (Ἰανουάριος 1993), σελ. 3.

54 ὁ.π., σελ. 4.

55 «Στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς - Βιβλία-ὄπλα ἀγῶνος», *Ἀκτίνες* 519 (Μάρτιος 1991), σελ. 74-76.

56 «Ἡλίας Μηνιάτης», *Ἀκτίνες* 208 (Φεβρουάριος 1960), σελ. 49-54· *Ἀκτίνες* 209 (Μάρτιος 1960), σελ. 93-98.

57 «Εὐγένιος Βούλγαρις», *Ἀκτίνες* 189 (Μάρτιος 1958), σελ. 109-116· *Ἀκτίνες* 190 (Ἀπρίλιος 1958), σελ. 152-158.

Ἄλλη μορφή ποὺ προσήλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ π. Ἰωάννη εἶναι ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800), ποὺ δίδαξε στὴ σχολή του («Κοινὸν Φροντιστήριον») στὴν Κέρκυρα καὶ ὡς σχολάρχης στὸ Ἰάσιο⁵⁸. Τὰ δίτομα *Κυριακοδρομία* τοῦ σοφοῦ κληρικοῦ, ποὺ ἐπανεκδόθηκαν, δονοῦνται ἀπὸ χριστιανικὸ παλιμὸ καὶ βοηθοῦν τοὺς πιστοὺς στὴν κατὰ Χριστὸν ζωή. «*Ὁ Θεοτόκης, κατὰ τὸν Κων. Βοβολίνη, ὑπῆρξε βασικὸς συντελεστής τῆς Ἑλληνικῆς Αναγεννήσεως*»⁵⁹.

Τὸ ἐκτενὲς ἔργο τοῦ π. Ἰωάννη γιὰ τὸν ἅγιο Μακάριο Νοταρᾶ (1731-1805), ἐπίσκοπο Κορίνθου⁶⁰, διαιρεῖται ὡς ἑξῆς: I. Ἡ γενιά του – Τὰ πρῶτα χρόνια, II. Ἀληθινὸς ἀναμορφωτής, III. Καινοτόμος ἀγωνιστής, IV. Κοινωνικὸς ἐργάτης⁶¹.

Ἐπίσης, ἀξιόλογοι ἦταν ἡ συμβολὴ τῶν ἀνώνυμων λευϊτῶν καὶ μοναχῶν στὴ διατήρηση τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς φλόγας. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς Νεομάρτυρες, ὑπάρχουν καὶ ἄγνωστοι, ἀλλὰ γνωστοὶ στὸν Θεό. Πολλοί, ἀκόμη, ὑπάρχουν ἄγνωστοι ἐθνεγέρτες καὶ διδάσκαλοι, ποὺ ὅμως καταχωρίστηκαν στὰ «*δίπτυχα τοῦ Οὐρανοῦ*»⁶². Ἀνώνυμοι δωρητὲς καὶ εὐεργέτες σὲ φιλανθρωπικὰ ἔργα. Ἡ ἄγνωστη Ἑλλάδα κράτησε σεμνὴ τὴν οἰκογενειακὴ ζωή, στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, καὶ χάραξε τὸν ἥρωισμό στὶς ψυχὰς τῶν παιδιῶν⁶³.

58 Ζωῆς Μουρούτη-Γκενάκου, *Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800) καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν παιδείαν τοῦ Γένους*, διδ. Διατριβή, Ἀθῆναι 1979.

59 «Νικηφόρος Θεοτόκης», *Ἀκτίνες* 194 (Οκτώβριος 1958), σελ. 355-360.

60 Πρβ. καὶ Στυλ. Γ. Παπαδοπούλου, *Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου. Ὁ Γενάρχης τοῦ Φιλοκαλισμοῦ*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθῆνα 2000.

61 «Μακάριος Νοταρᾶς», *Ἀκτίνες* 84 (Σεπτέμβριος 1948), σελ. 428-431· *Ἀκτίνες* 85 (Νοέμβριος 1948), σελ. 470-473.

62 «Οἱ ἀκατάγραφοι» τῆς Ἱστορίας (ἀφανεῖς καὶ ἄγνωστοι), *Ἀκτίνες* 529 (Μάρτιος 1992), σελ. 83.

63 ὁ.π., σελ. 84.

Τὸ 1964 γιορτάστηκε ἡ 150^η ἐπέτειος (1814-1964) ἰδρύσεως τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἔτσι, ὁ π. Ἰωάννης ἔγραψε ἄρθρο γιὰ ἓναν ἐκ τῶν τριῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἑταιρείας, τὸν ἔμπορο καὶ ἐθνεγέρτη Ἐμμανουὴλ Ξάνθο (1772-1852)⁶⁴.

4. 1821

Ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ Γένους, ἱατρὸς καὶ διαπρεπὴς φιλόλογος Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833)⁶⁵, ἔγραφε: «*Δύναμις καὶ πλοῦτος χωρὶς ἐλευθερίαν εἶναι κατάρα παρὰ εὐλογία τοῦ Θεοῦ... Ἡ ἐλευθερία μόνη εὐγενίζει καὶ ἀληθῶς πριγκιπίζει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων*»⁶⁶.

Τὸ 1971 ὄλοι οἱ Ἕλληνες γιορτάσαμε τὴν 150^η ἐπέτειο (1821-1971) ἀπὸ τὴν Ἐθνεγερσία τοῦ 1821. Στὸ ἄρθρο «Νιάτα στὸ 1821», ὁ π. Ἰωάννης ἀναφέρεται α) στοὺς Ἱερολοχίτες σπουδαστὲς ποὺ ὠρκίσθηκαν νὰ θυσιάσθουν «*ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς Πατρίδος*» καὶ ἔπασαν ἥρωικὰ στὸ Δραγατσάνι τῆς Βλαχίας (7 Ἰουνίου 1821) καὶ β) στοὺς 370 νέους ποὺ βοήθησαν τοὺς ὅπλαρχηγοὺς στὴν πολιορκημένη Ἀκρόπολι τῶν Ἀθηνῶν (ἐπιστολὴ τοῦ 1822)⁶⁷.

Μὲ ἱκεσίες καὶ δοξολογίες κηρύχθηκε στὸν Μοριά καὶ στὰ νησιά ἡ Ἐθνεγερσία. Τόσο ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅσο καὶ στὴν Ἐθνεγερσία, ἡ Ἐκκλησία ἔδινε τὸ παρῶν. Οἱ ὀλιγογράμματοι κληρικοὶ ἦταν γνώστες τῶν *ἀκολουθιῶν* τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τὶς ἀγαποῦσαν⁶⁸.

64 «Ἐμμανουὴλ Ξάνθος», *Ἀκτίνες* 253 (Ἰούλιος-Αὐγουστος-Σεπτέμβριος 1964), σελ. 266-269.

65 Ἀλεξ. Κ. Παπαδεροῦ, «Κοραῆς Ἀδαμάντιος», *ΘΗΕ* 7 (1965), σελ. 818-825.

66 «Ματιὰς στὸν Κόσμο. Στὴ θύμηση τοῦ 1821», *Ἀκτίνες* 459 (Μάρτιος 1985), σελ. 86-87.

67 «Νιάτα στὸ 1821», *Ἀκτίνες* 319 (Μάρτιος 1971), σελ. 81-85.

68 «Μνήμη 1821: Κραυγὲς ἱκεσίας καὶ παιᾶνες εὐχαριστίας», *Ἀκτίνες* 499 (Μάρτιος 1989), σελ. 93-96.

Ὁ π. Ἰωάννης ἀφιερώνει ἄρθρο στὸν μητροπολίτη Δέρκων Γρηγόριο, ποὺ ἀπαγονήστηκε στὶς 3 Ἰουνίου 1821, στὰ Θεραπεῖα, ἔξωθεν τῆς οἰκίας του⁶⁹.

Στὸ λῆμμα ποὺ ἔγραψε στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* γιὰ τὸν ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανό, σημειώνει μεταξὺ ἄλλων: «Ἐγεννήθη τὸ 1756 εἰς Στρόβολον, προάστιον τῆς Λευκωσίας. Τὴν ἐγκύκλιον μόρφωσιν ἔλαβεν εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ... Τὸ 1810 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀποστ. Βαρνάβα... ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ἀγωγὴν καὶ ἐκπαίδευσιν τῆς νέας γενεᾶς... ἔλεγε ὅτι "τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα εἶναι τὸ μόνον μέσον ὅπου στολίζει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ ὅπου ἀποκατασταίνει τὸν ἀνθρώπον ἄξιον τῷ ὄντι ἀνθρώπον"... Ἰδρυσεν τὴν πρώτῃν ἑλληνικὴν Σχολὴν εἰς τὴν Λευκωσίαν, τὸ σημερινὸν Παγκύπριον Γυμνάσιον... Ἦθελε νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες... τὴν πατριὸν πίστιν... καὶ νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐν ταυτῷ ἥθῃ χρηστά, ὅπου μὲ τὸ μέσον τῆς μαθήσεως προβαίνοντες εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν νὰ γίνωνται ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, χρηστοίθεις, φιλοπάτριδες... Ἐθανατώθη μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς –κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπνηχονίσθη– τὴν 9^{ην} Ἰουλίου 1821»⁷⁰.

Ὁ π. Ἰωάννης ἔγραψε καὶ γιὰ τὶς Ἐθνικὲς Συνελεύσεις. Ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς (1752-1849), Πρόεδρος τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως στὴν Τροιζήνα Πόρου (1827), μετέπειτα διατελέσας πρῶτος

Πρόεδρος τῆς Βουλῆς (1843), λέγει: «Οἱ πληρεξούσιοι τῶν ἐπαρχιῶν... προσφέρουν... εἰς τὸν Ὑψιστον... τὴν ὀφειλομένην εἰλικρινῆ εὐγνωμοσύνην τοῦ πιστεύοντος καὶ ἐλπίζοντος εἰς Αὐτὸν ἑλληνικοῦ λαοῦ» (16-4-1826)⁷¹.

Τὸ 1957 ἦταν ἐπέτειος 100 ἐτῶν (1857-1957) ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857). Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἦταν ἦταν ἀγωνιστὴς ἔγγαμος κληρικός, διευθυντὴς τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης. Οἱ ἐκδοθέντες λόγοι του εἶναι μαρτύριο τῆς ρητορείας καὶ πνευματικῆς του προσφορᾶς⁷².

5. 1955 (Κυπριακὸς Ἀγώνας)

Ὁ π. Ἰωάννης ἀναφέρεται στὴν προκήρυξη τοῦ Διγενῆ: ἀγώνας γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ἀγγλικοῦ ζυγοῦ. Μᾶς ἐνημερώνει γιὰ τοὺς ἥρωες Μᾶρκο Δράκο, Μιχ. Γεωργάλλα, Κυρ. Μάτση, Εὐαγόρα Παλληκαρίδη, Γρ. Αὐξεντίου, Φ. Πίττα, καθὼς καὶ γιὰ τὸ Μουσεῖο Ἀγῶνος Λευκωσίας⁷³.

* * *

Μὲ τὰ ἄρθρα καὶ μὲ τὰ βιβλία του, ὁ π. Ἰωάννης Ἀλεξίου ἀναδείχθηκε «ἀριστοκράτης τοῦ πνεύματος». Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη του!

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΗΛΙΑΣ

69 «Ὁ Ἐθνομάρτυς Δέρκων Γρηγόριος», *Ἀκτίνες* 250 (Μάρτιος 1964), σελ. 143-146.

70 Ἰω. Γ. Ἀλεξίου, «Κυπριανός. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. Ἐθνομάρτυς», *ΘΗΕ* 7 (1965), σελ. 1117-1119. «Κυπριανὸς ὁ Κύπρου», *Ἀκτίνες* 173 (Ἰούλιος-Αὐγούστος 1956), σελ. 318-323.

71 «Μνήμη ἐθνεγερασίας: Οἱ Ἐθνικὲς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεις», *Ἀκτίνες* 469 (Μάρτιος 1986), σελ. 65-67.

72 «Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος», *Ἀκτίνες* 185 (Νοέμβριος 1957), σελ. 404-409.

73 «Μιὰ ἐπέτειος: Ἄς θυμώμαστε τὴν προσφορὰ τους», *Ἀκτίνες* 290 (Απρίλιος 1968), σελ. 158-163.

ΟΙ «ΕΞΤΡΕΜΙΣΤΕΣ» ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ

Μία περίεργος είδησις έδημοσιεύθη αρχικώς στον ηλεκτρονικό Τύπο και κατόπιν και στον έντυπο. Μία οργανώσις χρηματοδοτούμενη και από την Εύρωπαϊκή Ένωσι εξέδωσε μία μελέτη-έκθεση υπό τον τίτλο *The Next Wave. How religious extremism is reclaiming power* (= Το επόμενο κύμα: πώς ο θρησκευτικός εξτρεμισμός ανακτά την εξουσία) στην οποία αναγράφει ότι θα πρέπει να λάβη η Εύρωπαϊκή Έπιτροπή μέτρα κατά των θρησκευτικών και άλλων οργανώσεων οι οποίες με τις δράσεις και τις δημοσιεύσεις τους εμποδίζουν την επικράτησι των ιδεών της αλλαγής φύλων και ρευστότητας φύλου, της οικεία βουλήσει αμβλώσεως, και όλων των «προοδευτικών» αλλαγών τις οποίες προωθοῦν εδώ και δεκαετίες για την αποδέσμευσι των κοινωνιών από τις χριστιανικές τους ρίζες. Μάλιστα οι οργανώσεις αυτές χαρακτηρίζονται «εξτρεμιστικές» και «άκροδεξιές». Άς δοῦμε μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα από την αναφορά του Τύπου:

«Μία νέα έκθεση της ΕΕ προσπαθεί να παρουσιάσει την αντίσταση στο προοδευτικό πρόγραμμα και στις πολιτικές για τὰ φύλα ως αποκλειστικό πεδίο εξτρεμιστών και έκκεντρικῶν θρησκόληπτων... Ἡ νέα έκθεση τοῦ Εύρωπαϊκοῦ Κοινοβουλευτικοῦ Φόρουμι για τὰ Σεξουαλικά και Ἀναπαραγωγικά Δικαιώματα (EPF), ποῦ χρηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴν ΕΕ, ισχυρίζεται ὅτι ἀποκαλύπτει τὴν αὐξανόμενη ἐπιρροή ὄσων ἀντιτίθενται στὶς φεμινιστικές και τὶς gender πολιτικές ποῦ στοχεύουν νὰ “καταργήσουν ἐπίπινα κατα-

κτημένα σεξουαλικά και αναπαραγωγικά δικαιώματα στην Εύρώπη”. Σε αὐτὴ τὴν έκθεση, λοιπόν, οἱ χριστιανοὶ ποῦ ὑπερασπίζονται τὸν θεσμό τῆς οἰκογένειας και ἀμφισβητοῦν τὶς νεότευκτες ταυτότητες φύλου χαρακτηρίζονται ὡς *εξτρεμιστές*.

Ἡ έκθεση, ποῦ ἀριθμεῖ 158 σελίδες, φέρει τὸν τίτλο “Τὸ επόμενο κύμα: πὼς ὁ θρησκευτικὸς εξτρεμισμὸς ἀνακτὰ τὴν εξουσία” και κάνει λόγο για “παγκόσμια δίκτυα σκοτεινῶν δυνάμεων” ποῦ ἐπιχειροῦν νὰ ὑπονομεύσουν τὴν δημοκρατία και τὴν ἰσότητα τῶν φύλων. Ἀναφέρει ὀργανώσεις, κόμματα, ΜΚΟ, ἀκόμη και ἀσαφῶς σχετιζόμενες ἐπικοινωνιακὲς ἐκστρατείες, ὡς ἀποδείξεις μιᾶς ἐκτεταμένης και καλὰ χρηματοδοτούμενης συνωμοσίας. Σε ὅποιον δὲν ἀρέσουν οἱ νόμοι και οἱ τροπολογίες για τὸν αὐτο-

Μία ὀργάνωσις χρηματοδοτουμένη καὶ ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωσι ἐξέδωσε μία μελέτη-ἔκθεσι ὑπὸ τὸν τίτλο The Next Wave. How religious extremism is reclaiming power (= Τὸ ἐπόμενο κύμα: πῶς ὁ θρησκευτικὸς ἐξτρεμισμὸς ἀνακτᾷ τὴν ἐξουσία) στὴν ὁποία ἀναγράφει ὅτι θὰ πρέπει νὰ λάβῃ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐπιτροπὴ μέτρα κατὰ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων ὀργανώσεων οἱ ὁποῖες μὲ τὶς δράσεις καὶ τὶς δημοσιεύσεις τους ἐμποδίζουν τὴν ἐπικράτησι τῶν ἰδεῶν τῆς ἀλλαγῆς φύλων καὶ ρευστότητος φύλου, τῆς οἰκεία βουλήσει ἀμβλώσεως, καὶ ὄλων τῶν «προοδευτικῶν» ἀλλαγῶν τὶς ὁποῖες προωθοῦν ἐδῶ καὶ δεκαετίες γιὰ τὴν ἀποδέσμευσι τῶν κοινωνιῶν ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς τους ρίζες. Μάλιστα οἱ ὀργανώσεις αὐτὲς χαρακτηρίζονται «ἐξτρεμιστικὲς» καὶ «ἀκροδεξιές».

προσδιορισμὸ τοῦ φύλου, ἡ ἐτυμιογῶν εἶναι ἀναμενόμεναι: ὁμοφοβικός, τρανσφοβικός, μισαλλόδοξος! ...

Θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ πῶς μέσα στὴν ἔκθεσι χαρακτηρίζονται οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν προστασία τῶν γονικῶν δικαιωμάτων ὡς “παραβιάσεις τῶν δικαιωμάτων τοῦ παιδιοῦ”. Ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι οἱ γονεῖς εἶναι ἐμπόδιο καὶ πρόβλημα, ὅταν ἀντιτίθενται στὴν μὴ ἀναστρέψιμη ἀλλαγὴ φύλου...

Ἡ ἔκθεσι προειδοποιεῖ καὶ γιὰ τὴν ἐμφάνισι σκοτεινῶν ομάδων ποὺ ἐπικεντρώνονται ... “ἐπικίνδυνα”, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προστασία τῶν γονικῶν δικαιωμάτων, στὴν προστασία τῆς “ἐλευθερίας τῆς ἔκφρασις”, ἐνῶ ἐκφράζουν σκεπτικισμὸ ἀκόμη καὶ στὴν εὐθανασία! Κατηγορεῖ πῶς συντηρητικὲς ομάδες χρηματοδοτοῦνται ἀπὸ διεφθαρμένους δισεκατομμυριούχους καὶ δίκτυα μαύρου χρήματος, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης της, Νιλ Ντάτα, διευθύνει μιὰ ΜΚΟ ποὺ λαμβάνει χρήματα ἀπὸ τὸ Ἴδρυμα Gates, τὸ Open Society, τὸ FNU-AP καὶ ἄλλους διεθνεῖς “φιλόανθρωπους”...

Μὲ λίγα λόγια, ἡ ΕΕ, μέσῳ τοῦ δικτύου ΜΚΟ ποὺ χρηματοδοτεῖ, ἐπιχειρεῖ νὰ παρουσιάσει κάθε φωνὴ ἀμφισβήτησις τῶν “πολιτικῶν φύλου” ὡς μέρος ἐνὸς παγκόσμιου ἐξτρεμιστικοῦ σχεδίου. Οἱ νέοι ἐχθροὶ τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν μας δὲν εἶναι πιά οἱ τρομοκράτες. Γιὰ τοὺς τεχνοκράτες τῶν Βρυξελλῶν, οἱ αἰρετικοὶ τῆς ἐποχῆς μας εἶναι οἱ γονεῖς, οἱ φεμινίστριες, οἱ ἀπλοὶ πολῖτες καὶ οἱ λογικοὶ διαφωνοῦντες. Τὸ ἀνψυχτικὸ σήμερον ὅμως δὲν εἶναι ὅτι αὐτοὶ διώκονται. Αὐτὸ εἶναι γνωστὸ μοτίβο στὴν Ἱστορία. Τὸ ἀνψυχτικὸ εἶναι ποιοὶ ὀρίζουν ποιοὶ εἶναι αἰρετικοὶ καὶ ποιοὶ ὄχι...» (Ἐστία 31.8.2025, σ. 8. Βλ. καὶ ἀνάλογο δημοσίευμα κ. Νικοδήμου Καλλιντέρη στὸ διαδίκτυο).

Κάθε λογικὸς καὶ ἐχέφρων ἄνθρωπος διαπιστώνει ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ὅτι σχεδιάζεται καὶ ὑλοποιεῖται μία φήμιση ὄλων τῶν ἀντιθέτων φωνῶν, ὥστε νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ παρὰ φύσιν καὶ τὸ κακὸ. Βεβαίως, ὅπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν αἰώνων μᾶς διδάσκει, οἱ ἀληθινοὶ μαθητὲς τοῦ Κυρίου μὲ τὸν λόγο καὶ κατ’

έξοχην μὲ τὴν ζωὴ τους θὰ ἀντιτίθενται σὲ ὅλες τὶς ἐπιθέσεις τοῦ Πονηροῦ καὶ θὰ διασφύζουν τὴν αὐθεντικότητα καὶ ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ *κατ' εἰκόνα* Θεοῦ πλασθέντος.

Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἡ αὐθεντικὴ καὶ ἀνυστερόβουλος, ἦταν πάντοτε ἐπαναστατικὴ μὲ τὴν θετικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἡ μεγαλύτερα ἐπανάστασις ποὺ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνας ἄνθρωπος εἶναι ἐναντίον τοῦ «παλαιοῦ» ἑαυτοῦ του, ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν του. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐπανάστασις εἶναι λυτρωτικὴ, γιατί σχετίζεται καὶ βασιζέται στὴν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ πάντοτε οἱ θέσεις καὶ οἱ πρακτικὲς τῶν ἀληθινῶν χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ἐπαναστατικὲς καὶ «ἐξτρεμιστικὲς»: ξεβόλευαν καὶ ἀνέτρεπαν τὴν κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ. Πῶς ἀπεβλήθη ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας; Πῶς ἀνορθώθηκε ἡ θέσις τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν; Ὅσοι γνωρίζουν τὴν ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μποροῦν νὰ καταλάβουν ποῦ βρῆκε τὰ ἀδύναμα αὐτὰ πλάσματα ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ποῦ τὰ ἀνεβίβασε. Ἀντιγράφουμε ἀπὸ τὸ πρωτοχριστιανικὸ κείμενο τῆς *Πρὸς Διόγνητον* ἐπιστολῆς ὀλίγες παραγράφους γιὰ τὸν ἀνορθωτικὸ ρόλο τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν «ἐξτρεμιστικὴ» βιωτὴ τους (κεφάλαια V καὶ VI, BEΠ 2, 253-254):

«Χριστιανοὶ γὰρ οὔτε γῆ οὔτε φωνῆ οὔτε ἔθεσι διακεκριμένοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνθρώπων. Οὔτε γὰρ ποὺ πόλεις ἰδίας κατοικοῦσι οὔτε διαλέκτῳ τινὶ παρηλλαγμένη χρῶνται οὔτε βίον παράσημον ἀσκοῦσιν. Οὐ μὴν ἐπινοοῖα τινὶ καὶ φροντίδι πολυπραγμόνων ἀνθρώπων μάθημα τοῦτ' αὐτοῖς ἐστὶν εὐρημένον, οὐδὲ δόματος ἀνθρωπίνου προεστάσιν, ὥσπερ ἔνιοι. Κατοικοῦντες δὲ πόλεις ἑλληνίδας τε καὶ βαρβάρους, ὡς ἕκαστος ἐκκληρώθη, καὶ τοῖς ἐγγχωρίοις ἔθεσιν ἀκολουθοῦντες ἐν τε ἐσθῆτι καὶ διαίτῃ καὶ τῷ λοιπῷ βίῳ θαυμαστὴν καὶ ὁμολογουμένως παράδοξον ἐνδείκνυνται τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας. Πατρίδας οἰκοῦσιν ἰδίας, ἀλλ' ὡς πάροικοι· μετέχουσι πάντων ὡς πολῖται, καὶ πάνθ' ὑπομένουσιν ὡς ξένοι· πᾶσα ξένη πατρίς ἐστὶν αὐτῶν, καὶ πᾶσα πατρίς ξένη. Γαμοῦσιν ὡς πάντες, τεκνογονοῦσιν· ἀλλ' οὐ ῥίπτουσι τὰ γεννώμενα. Τράπεζαν κοινὴν παρατίθενται, ἀλλ' οὐ κοίτην. ἐν σαρκὶ τυγχάνουσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ σάρκα ζῶσιν. Ἐπὶ γῆς διατρίβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται. Πείθονται τοῖς ὠρισμένοις νόμοις, καὶ τοῖς ἰδίοις βίοις νικῶσι τοὺς νόμους. Ἀγαπῶσι πάντας, καὶ ὑπὸ πάντων διώκονται. Ἄγνοοῦνται, καὶ κατακρίνονται· θανατοῦνται, καὶ ζωοποιοῦνται.

Ἡ χριστιανικὴ πίστις, ἡ αὐθεντικὴ καὶ ἀνυστερόβουλος, ἦταν πάντοτε ἐπαναστατικὴ μὲ τὴν θετικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἡ μεγαλύτερα ἐπανάστασις ποὺ μπορεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ ἓνας ἄνθρωπος εἶναι ἐναντίον τοῦ «παλαιοῦ» ἑαυτοῦ του, ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν του. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐπανάστασις εἶναι λυτρωτικὴ, γιατί σχετίζεται καὶ βασιζέται στὴν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ πάντοτε οἱ θέσεις καὶ οἱ πρακτικὲς τῶν ἀληθινῶν χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ἐπαναστατικὲς καὶ «ἐξτρεμιστικὲς»: ξεβόλευαν καὶ ἀνέτρεπαν τὴν κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ.

πτωχεύουσι, καὶ πλουτίζουσι πολλούς· πάντων ὑστεροῦνται, καὶ ἐν πᾶσι περισσεύουσιν. Ἀτιμοῦνται, καὶ ἐν ταῖς ἀτιμίαις δοξάζονται. Βλασφημοῦνται, καὶ δικαιοῦνται. Λοιδοδοῦνται, καὶ εὐλογοῦσιν· ὑβρίζονται, καὶ τιμῶσιν. *Ἀγαθοποιῶντες ὡς κακοὶ κολάζονται· κολαζόμενοι χαίρουσιν ὡς ζωοποιούμενοι.* Ὑπὸ Ἰουδαίων ὡς ἀλλόφυλοι πολεμοῦνται καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων διώκονται· καὶ *τὴν αἰτίαν τῆς ἔχθρας εἶπεν οἱ μισοῦντες οὐκ ἔχουσιν.*

Ἀπλῶς δ' εἶπειν, ὅπερ ἐστὶν σῶματι ψυχῇ, τοῦτ' εἰσὶν ἐν κόσμῳ Χριστιανοί. ἔσπαρται κατὰ πάντων τῶν τοῦ σώματος μελῶν ἢ ψυχῇ, καὶ Χριστιανοὶ κατὰ τὰς τοῦ κόσμου πόλεις. Οἰκεῖ μὲν ἐν τῷ σώματι ψυχῇ, οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σώματος· καὶ Χριστιανοὶ ἐν κόσμῳ οἰκοῦσιν, οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου. Ἄόρατος ἢ ψυχῇ ἐν ὄρατῳ φρουρεῖται τῷ κόσμῳ, ἀόρατος δὲ αὐτῶν ἢ θεοσέβεια μένει. Μισεῖ τὴν ψυχὴν ἢ σὰρξ καὶ πολεμεῖ μηδὲν ἀδικουμένη, διότι ταῖς ἡδοναῖς κωλύεται· ... *Μισεῖ καὶ Χριστιανούς ὁ κόσμος μηδὲν ἀδικούμενος, ὅτι ταῖς ἡδοναῖς ἀντιτάσσονται.* Ἡ ψυχὴ τὴν μισοῦσαν ἀγαπᾷ σάρκα καὶ τὰ μέλη· καὶ Χριστιανοὶ τοὺς μισοῦντας ἀγαπῶσιν. Ἐγκέκλεισται μὲν ἢ ψυχῇ τῷ σώματι, συνέχει δὲ αὐτὴ τὸ σῶμα· καὶ Χριστιανοὶ κατέχονται μὲν ὡς ἐν φρουρᾷ τῷ κόσμῳ, αὐτοὶ δὲ συνέχουσι τὸν κόσμον. Ἀθάνατος ἢ ψυχῇ ἐν θνητῷ σκηνώματι κατοικεῖ· καὶ Χριστιανοὶ παροικοῦσιν ἐν φθαρτοῖς, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίαν προσδεχόμενοι. Κακουργουμένη σιτίοις καὶ ποτοῖς ἢ ψυχῇ βελτιοῦται· καὶ *Χριστιανοὶ κολαζόμενοι καθ' ἡμέραν πλεονάζουσι μᾶλλον.* Εἰς τοιαύτην αὐτοὺς τάξιν ἔθετο ὁ Θεός, ἦν οὐ θεμιτὸν αὐτοῖς παραιτήσασθαι».

(= Διότι οἱ χριστιανοὶ οὔτε ἀπὸ τὸν τόπο ποῦ κατοικοῦν οὔτε ἀπὸ τὴ γλῶσσα ποῦ μιλοῦν οὔτε ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ζωὴ τοὺς διακρίνονται ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Οὔτε πόλεις ἰδιαίτερες ἔχουν οὔτε

διάλεκτο ξεχωριστὴ οὔτε ζωὴ κάνουν φανταχτερή. Ἡ θρησκεία τοὺς εἶναι κάποιου πού δὲν τὸ ἐπινόησε ἀνθρώπινο μυαλό καὶ δὲν τὸ καθίδρυσε ἀνθρώπινη φροντίδα, οὔτε ἀνθρώπινη ἰδεολογία ἀκολουθοῦν ὅπως ὀρισμένοι φιλοσοφοῦντες. Κατοικοῦν σὲ πόλεις ἑλληνικὲς καὶ βάρβαρες, ποῦ ἔτυχε ὁ καθένας τοὺς, ἀκολουθώντας τὴς τοπικὲς συνήθειες στὰ φορέματα καὶ στὸ φαγητὸ καὶ στὸν ὑπόλοιπο βίῳ, κι ὅμως ἡ πολιτεία τοὺς φανερώναται θαυμαστὴ καὶ ὁμολογουμένως παραδόξη. Πατρίδα τοὺς ἔχουν κι αὐτοὶ ἓνα ὀρισμένο τόπο, ἀλλὰ ὡς πάροικοι. Μετέχουν σὲ ὅλα ὡς πολῖται καὶ ὅλα τὰ ὑπομένουν ὡς ξένοι. Κάθε ξένος τόπος εἶναι πατρίδα τοὺς καὶ κάθε πατρίδα τοὺς ξένος τόπος. Παντρεύονται ὅπως ὅλοι, κάνουν παιδιὰ, ἀλλὰ δὲν τὰ ἀπορίχνουν. Κάθονται σὲ κοινὸ τραπέζι, ἀλλὰ δὲν ἔχουν κοινὸ τὸ κρεβάτι τοὺς. Ἐν σαρκὶ βρῖσκονται, ἀλλὰ δὲν ζοῦν κατὰ σάρκα. Στὴ γῆ περνοῦν τὴς μέρες τοὺς, ἀλλὰ στὸν οὐρανὸ πολитеύονται. Ὑπακούουν στοὺς νόμους τοῦ κράτους, ἀλλὰ μὲ τὴ ζωὴ τοὺς νικοῦν τοὺς νόμους.

Ἀγαποῦν ὅλους καὶ ὅλοι τοὺς καταδιώκουν. Δὲν τοὺς ξέρουν καὶ ὅμως τοὺς καταδικάζουν, τοὺς θανατώνουν καὶ ζωοποιοῦνται. Πτωχεύουν καὶ πλουτίζουν πολλούς. Ἀπὸ ὅλα στεροῦνται καὶ ὅλα τὰ ἔχουν περίσσια. Ἀτιμάζονται καὶ ἡ ἀτιμία τοὺς δοξάζει. Βλασφημοῦνται καὶ βγαίνουν δικαιοῦμένοι. Λοιδοδοῦνται καὶ εὐλογοῦν. Ὑβρίζονται καὶ τιμοῦν. Ἀγαθοποιῶν καὶ τιμωροῦνται ὡς κακοποιοί. Τιμωροῦνται καὶ χαίρουν ὡς ζωοποιούμενοι. Οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς πολεμοῦν ὡς ἀλλοφύλους καὶ οἱ εἰδωλολάτραι τοὺς διώκουν καὶ ὅλοι αὐτοὶ ποῦ τοὺς μισοῦν δὲν ξέρουν τὴν αἰτία τῆς ἔχθρας τοὺς.

Καὶ γὰρ νὰ τὸ ποῦμε ἀπλούστερα, ὅ,τι εἶναι στὸ σῶμα ἢ ψυχῇ, αὐτὸ εἶναι στὸν κόσμον οἱ χριστιανοί. Εἶναι ἀπλωμένη σὲ ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος ἢ ψυχῇ καὶ οἱ χριστιανοὶ εἶναι κατάσπαρτοι στὴν οἰκου-

μένει. Ἡ ψυχὴ κατοικεῖ μέσα στὸ σῶμα, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦ σώματος. Καὶ οἱ χριστιανοὶ κατοικοῦν μέσα στὸν κόσμον, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοῦ κόσμου. Ἄορατη ἡ ψυχὴ, φρουρεῖται μέσα στὸ ὄρατὸ σῶμα. Καὶ οἱ χριστιανοί, ξέρουμε ὅλοι ὅτι βρίσκονται μέσα στὸν κόσμον, ἀλλὰ ἡ θεοσέβειά τους μένει ἀόρατη. Μισεῖ τὴν ψυχὴ ἢ σάρκα καὶ τὴν πολεμᾷ, ἐνῶ σὲ τίποτε δὲν τὴν ἀδικεῖ ἢ ψυχὴ, μόνον καὶ μόνον διότι τὴν ἐμποδίζει νὰ ριχθῇ στὶς ἡδονές. Μισεῖ καὶ τοὺς χριστιανούς ὁ κόσμος, ἐνῶ σὲ τίποτε οἱ χριστιανοὶ δὲν τὸν ἀδικοῦν, μόνον καὶ μόνον διότι ἀντιτάσσονται στὶς ἡδονές. Ἡ ψυχὴ ἀγαπᾷ τὴ σάρκα καὶ τὰ μέλη τῆς ποὺ τὴν μισοῦν. Καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀγαποῦν ἐκείνους ἀπὸ τοὺς ὁποίους μισοῦνται. Ἡ ψυχὴ εἶναι φυλακισμένη στὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸ συγκρατεῖ αὐτὴ στὴ ζωὴ. Καὶ οἱ χριστιανοὶ εἶναι δεσμῶτες τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὁ κόσμος ζῆ χάρις σ' αὐτούς. Ἀθάνατη εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ κατοικεῖ σὲ θνητὸ σκίνωμα. Καὶ οἱ χριστιανοὶ περνοῦν μέσα ἀπὸ τὴ φθορὰ κατευθυνόμενοι πρὸς τὴν οὐράνια ἀφθαρσία. Μὲ νηστεία καὶ δίψα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ βελτιώνεται. Καὶ οἱ χριστιανοὶ τιμωρούμενοι καθημερινὰ γίνονται περισσότεροι. Διότι ὁ Θεὸς τοὺς κάλεσε σὲ ζωὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία τοὺς εἶναι ἀδύνατο πιά νὰ παραιτηθοῦν).

Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας ἀντιγράφομε ὠρισμένα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Rodney Stark, *Ἡ ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ* (Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς, 2005), στὰ ὁποία ἐρμηνεύεται ἡ διάδοσις καὶ ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τῆς ζωῆς του:

«Πιστεύω ὅτι ἦταν οἱ ἰδιαίτερες διδασκαλίαι τῆς θρησκείας ποὺ ἐπέτρεψαν στὸ Χριστιανισμὸ νὰ *συγκαταλέγεται* στὰ *πιὸ σαρωτικὰ καὶ ἐπιτυχημένα κινήματα ἀνανέωσης* στὴν ἱστορία. Καὶ ἦταν ὁ τρόπος ποὺ αὐτὲς οἱ διδασκαλίαι πῆραν πραγματικὴ σάρκα, ὁ τρόπος ποὺ κατεύ-

θυναν τὶς ὀργανωτικὲς ἐνέργειες καὶ τὴν ἀτομικὴ συμπεριφορὰ, ποὺ ὀδήγησε στὴν ἄνοδο τοῦ Χριστιανισμοῦ» (σ. 318). «Στὰ τελευταῖα κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου θὰ ἐξετάσω πῶς ὁ Χριστιανισμὸς χρησίμευσε ὡς ἓνα κίνημα ἀνανέωσης ποὺ ἐμφανίστηκε ὡς ἀπάντησις στὴ δυστυχία, τὸ χάος, τὸ φόβον καὶ τὴ βιαιότητα τῆς ζωῆς στὸν ἀστικὸ ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον. Πρὸς τὸ παρόν, ὡς ὑποδηλώσω ἀπλῶς ἐδῶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς *ἔδωσε νέα πνοὴ* στὴ ζωὴ στὶς ἑλληνορωμαϊκὰς πόλεις μὲ τὴν παροχὴ νέων κανόνων καὶ νέων εἰδῶν κοινωνικῶν σχέσεων ποὺ θὰ ἔδιναν τὴ δυνατότητα ἀντιμετώπισις πολλῶν ἐπειγόντων ἀστικῶν προβλημάτων. Σὲ πόλεις γεμάτες μὲ ἄστεγους καὶ φτωχοὺς, ὁ Χριστιανισμὸς *πρόσφερε τὴ φιλανθρωπία, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν ἐλπίδα*. Σὲ πόλεις γεμάτες μὲ νεοφερμένους καὶ ξένους, ὁ Χριστιανισμὸς πρόσφερε μιὰ ἄμεση βάση γιὰ συνδέσεις. Σὲ πόλεις γεμάτες μὲ ὀρφανὰ καὶ χῆρες, ὁ Χριστιανισμὸς *παρεῖχε μιὰ νέα καὶ διευρυμένη αἴσθησις τῆς οἰκογένειας*. Σὲ πόλεις ποὺ ἦταν διαιρεμένες ἀπὸ βίαιες ἐθνικὲς συγκρούσεις, ὁ Χριστιανισμὸς πρόσφερε μιὰ νέα βάση γιὰ κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη (βλ. Pelikan 1987: 21). Καὶ σὲ πόλεις ποὺ βρέθηκαν ἀντιμέτωπες μὲ ἐπιδημίες, πυρκαγιὰς, καὶ σεισμούς, ὁ Χριστιανισμὸς *πρόσφερε ἀποτελεσματικὰς ὑπηρεσίας περὶθαλψης*» (σσ. 245-246).

Αὐτὰ διαπιστώνουν οἱ ἀμερόληπτοι κοινωνικοὶ ἐρευνητὲς καὶ δὲν συγγράφουν ἔρευνες καὶ ἐκθέσεις μὲ ὑποπτα κίνητρα, γιὰ νὰ ἐπισημάνουν τὸν κίνδυνον ἑνὸς δῆθεν χριστιανικοῦ ἐξτρεμισμού καὶ νὰ περιορίσουν τὴν ἀντίδρασι τῶν ὑγιῶς σκεπτομένων ἀνθρώπων ἔναντι τῆς «γοητείας τοῦ ἀλλόκοτου», τὸ ὁποῖο προβάλλεται καὶ διαφημίζεται στὶς ἡμέρες μας, καὶ μάλιστα μὲ τοὺς φόρους μας!

I. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Πίνακας Ὄνομάτων 2025

ADION PERCY, 22	FAULHABER MICHAEL VON, 124	HITLER ADOLF, 5, 8, 19, 108, 109,
AL GORE ALBERT ARNOLD, 151	FEINBERG LEE, 176	114, 115, 118, 123, 154, 164, 173, 204,
ALÈS, 135	FLEISCHMARKT, 65	208, 216, 219, 223-225
ATHENS ANDREW, 47	FLETCHER WILLIAM, 58, 59	HOFFMANN PETER, 106, 229
BACH JOHANN SEBASTIAN, 18, 22	FOURNIER HENRI, 285	HOFMANN KONRAD, 228
BAD ISCHL, 62	FRANCE ANATOLE, 88	HORTON GEORGE, 247
BARRATT SARA, 18	FREISLER ROLAND, 15, 16	HUGO VICTOR, 265
BAUDELAIRE CHARLES, 281	FREY REED, 18	HUSEN PAULUS VAN, 226-227
BAUVOIR SIMON DE, 286	FRICK WILHELM, 229	HUXLEY T. H., 147
BECKET THOMAS, 286	FRINGS JOSEF, 227	JÄCKH ERNST, 247
BELL JIM, 181	GAGARIN YURI ALEKSEYEVICH,	JACOB MAX, 283
BENNETT CHARLES, 130	101, 103	JASTROW ROBERT, 197-199
BERLIN, 124	GALEN CHRISTOPH BERNHARD	JEFFERSON THOMAS, 144
BERTRAM ADOLF, 155	VON, 107	JENNINGS ASA, 249
BEUYS BARBARA, 4	GALEN CLEMENS AUGUST GRAF	JENS INGE, 7
BISMARCK OTTO VON, 18, 22	VON, 106-125, 154-173, 203-230	JENTSCH JULIA, 22
BLOY LÉON, 282	GALEN FERDINAND HERBERT	JUNGE TRAUDL, 19
BOLOGNA, 277	GRAF VON, 108	KANT IMMANUEL, 104, 105, 201, 202,
BORMANN MARTIN, 219, 221, 223	GASCUEL JEAN, 135-138	254, 258, 259, 265
BOSTON, 182	GEBEL ELSE, 7-10, 12-15	KARAJAN HERBERT VON, 107
BYRON LORD, 58, 59	GENÈVE, 152	KERRL HANNIS, 123
CANNING GEORGE, 63	GENTZ FRIEDRICH, 62	KERSHAW IAN, 224
CAVIT ΜΠΙΗΣ, 246	GESCHWISTER-SCHOLL-PLATZ, 20	KETTELER WILHELM EMMANUEL
CÉVENNES, 135	GESTAPO, 114, 120, 155-165, 167, 173,	VON, 107
CHAM JORGE, 181	203-206, 225, 283	KLATT INGABURGH, 230
CHOPIN FREDERIC, 282	GILL ANTON, 111, 119, 121, 124, 225,	KLOCKE IRMGARD, 109
CLAUDEL PAUL, 282, 283, 285	226	KOCH ROBERT HEINRICH
CLAUDEL PIERRE, 282	GILMORE ROBERT, 134	HERMANN, 273
CLINTON BILL, 144, 145	GINSBERG BENJAMIN, 245	KÖLN, 108, 111
COESFELD, 163	GOEBBELS JOSEPH, 20, 219, 221, 223	KREISAU, 227
COLLINS FRANCIS, 104, 105, 143-149,	GOETHE JOHANN WOLFGANG	KRIEG ROBERT A., 124
153, 194, 197, 265-271	VON, 18, 22	KUROPKA JOACHIM, 108, 111
COMTE AUGUSTE, 246	GÖRING HERMANN, 164	LAMBERT, 155
CONTI LEONARDO, 209	GRAF WILLI, 12, 229	LANGE HERMANN, 230
CONWAY JOHN S., 155	GRAHAM STEPHEN, 185	LANGENSCHWARZ MAXIMILIAN
COOPER OWEN, 185	GREVELHÖRSTER LUDGER, 108, 112	LEOPOLD, 54
COULOMB CHARLES AUGUSTIN	GRIBBIN JOHN, 134	LANIER THOMAS, 286
DE, 262	GRILLPARZER FRANZ, 63	LARCET JEAN CLAUDE, 40
COURTonne Y., 110	GUTENBERG JOHANNES, 18, 22	LEHNERT PASCALINA, 109, 227
D'ARC JEANNE, 57	GUTH ALAN, 134	LEMBKE ANNA, 35
DARWIN CHARLES, 150, 270-275	HALO THEA, 240, 241	LETTMANN REINHARD, 113, 156
DE CHARDIN TEILHARD, 150	HAMEROW THEODORE S., 110, 113	LEVI PRIMO, 246
DECHARME PAUL, 87, 89	HAMLET, 135	LEWIS C. S., 147, 149, 265
DESCHMER KARLHEINZ, 225	HANS-UND-SOPHIE-SCHOLL-PLATZ,	LEWIS MERIWETHER, 144
DU BOS CHARLES, 284	20	LÖFFLER PETER, 108, 109, 111, 112,
DUHAMEL GEORGES, 284	HARTNAGEL FRITZ, 4	156
DUMBACH ANNETTE, 5, 16	HARVARD, 153, 182	LORRAINE, 157
DUNMEHS, 246	HASE HANS CHRISTOPH VON, 229	LOTHRINGEN, 157
DUPIN LUCILE, 282	HAWKING STEPHEN, 101-105, 127,	LÜBECK, 229, 230
EINSTEIN ALBERT, 18, 22, 101-105,	134, 197-199, 267	LUMINET J. P., 130
180, 200, 202, 254, 255, 258, 259,	HEIM HEINRICH, 223	LÜPKE MARC VON, 18
261, 262, 268	HEINE HEINRICH, 281	LÜTZ MANFRED, 227
ELDAGSEN BORIS, 33	HEITMANN CLEMENS, 109	MAASTRICHT, 155
ELIOT THOMAS STERN, 285, 286	HERMANN HORST, 225	MADRE PASCALINA, 227
ESS RUDOLF, 216	HERRIN JUDITH, 85	MAINZ, 107
EVANS RICHARD J., 208, 219, 228	HILBERT DAVID, 258, 259	MANDELSTAM ANDRÉ, 244
FALLMERAYER JAKOB PHILIPP,	HILTRUP, 163	MANDOLESI NAZARENO, 132
53, 67-70	HINDENBURG PAUL VON, 109	MARITAIN JACQUES, 285

- MARITAIN JACQUES, 4
 MARX WILHELM, 109
 MATHER JOHN C., 127, 174
 MAURIAC FRANÇOIS, 279, 283-285
 MERTENS ANNETTE, 173, 204
 METON THOMAS, 283
 METTERNICH KLEMENS VON, 52-55, 62-68
 MEYER ALFRED, 111
 MOCZARSKI KAZIMIERZ, 112
 MOHR ROBERT, 7-12, 17, 18
 MOLL HELMUT, 230
 MOLTKE HELMUTH JAMES GRAF VON, 227
 MORSEY RUDOLF, 108, 111
 MOSTACCI LUIGI, 277
 MÜLHAUSEN, 204
 MÜLLER EDUARD, 230
 MULLINS BAILEY, 141
 MÜNCHEN, 124, 229
 MÜNSTER, 106-108, 110, 112, 113, 118, 120-125, 154-157, 159-163, 166, 167, 169, 172, 17, 203, 204, 207, 209-211, 214-216, 218-221, 223-228, 230
 MÜNSTERLAND, 163
 MUSK ELON, 32
 MUSSINGHOFF HEINZ, 125, 228
 NELSON BILL, 176, 177
 NEUSS WILHELM, 111
 NEWBORN JUD, 5, 16
 NEWMAN JOHN HENRY, 4
 NEWTON ISAAC, 262
 NICKOLS JOHN BEVERLY, 286
 NILSSON MARTIN, 87
 O'CONNOR CIARÁN, 29
 OKEY ROBIN, 66
 OLDENBURG, 121
 OPPENHEIM MAX VON, 247
 ORSENIKO CESARE, 108, 155
 OSTMARK, 157
 OXFORD, 265
 PACELLI EUGENIO, 108
 PAINE THOMAS O., 181
 PALMER ALAN, 64
 PAPINI GIOVANNI, 283, 284
 PASCAL BLAISE, 284, 286
 PASTEUR LOUIS-JEAN, 273-275
 PATOČKA JAN, 51
 PÉGUY CHARLES, 281, 286
 PELKE ELSE, 229
 PENZIAS ARNO, 201
 PETIOT HENRI, 286
 PICKER HENRY, 223
 PLANCK MAX, 131
 PRASSEK JOHANNES, 230
 PREYSING KONRAD VON, 124, 227
 PRINCIP GAVRILO, 66
 PROBST CHRISTOPH, 15, 20, 229
 REES, 163
 REICHHART JOHANN, 18
 REMPPIS LISA, 6
 RICHEPIN JEAN, 87, 89
 RIEMANN GEORG FRIEDRICH BERNHARD, 254
 RIVIÈRE JACQUES, 285
 ROMAN R., 233
 ROPS DANIEL, 279, 286
 ROSENBERG ALFRED, 110-112, 121, 122
 ROTHMUND MARC, 22
 SABROOW MARTIN, 224
 SAND GEORGE, 282
 SANKT GALLEN, 53
 SARTRE JEAN-PAUL, 286
 SASUN, 245
 SCHÄFER JOSEF, 229
 SCHIFF JACOB, 246
 SCHINDLER OSCAR, 264
 SCHMORELL ALEXANDER, 229
 SCHOLL ELISABETH, 4, 19
 SCHOLL HANS, 3, 4, 7, 9-11, 17, 18, 229
 SCHOLL INGE, 7, 8, 16
 SCHOLL MAGDALENA, 3, 16
 SCHOLL ROBERT, 16, 19
 SCHOLL SOPHIE, 3-23, 229
 SCHULTE KARL JOSEPH, 108, 111
 SEEWALD BERTHOLD, 61, 70
 SETON-WATSON ROBERT, 245
 SHELLEY PERCY B., 56, 57
 SHIRER WILLIAM L., 123
 SKED ALAN, 66
 SMOOT GEORGE, 127
 SPEE ELISABETH VON, 108
 STADELHEIM, 18
 STARK RODNEY, 294
 STARMER KEIR, 184
 STEINTHAL FRITZ, 125
 STELLRINK KARL FRIEDRICH, 230
 STOIBER EDMUND, 21
 STOLZE LENA, 22
 STRAUSS OSCAR, 246
 STROOP JÜRGEN, 112, 113
 SÜSS WINFRIED, 224
 SZÉCHENYI ISTVÁN, 65
 TEGMARK MAX, 130
 THORNE JACK, 184, 185
 TIESSLER WALTER, 220, 222
 ULM, 20
 UNESCO, 32
 USPENSKY BORIS, 87
 UTICA, 249
 VERHOEVEN MICHAEL, 22
 VIGNY ALFRED DE, 282
 VINKE HERMANN, 5
 VOLTAIRE, 287
 VOSWINCKEL PETER, 230
 WALHALLA, 21
 WALLACE WILLIAM ROSS, 4
 WARENDORF, 163
 WARTHEGAU, 157
 WEBB JAMES, 174
 WEBB JAMES, 181
 WEHRMACHT, 164
 WEIGEL GEORGE, 4, 226
 WELLINGTON ARTHUR WELLESLEY, 54, 55
 WESTMINSTER, 272
 WEYERSBERG ALBERT, 13
 WHITESON DANIEL, 181
 WIGNER EUGENE, 254, 262
 WILKINSON DAVID, 129
 WILLIAMS TENNESSEE, 286
 WITTGENSTEIN LUDWIG, 100
 WOJTYLA KAROL, 226
 WOLF HUBERT, 227
 WOTAL, 113
 WURM THEOPHIL, 228
 XANTEN, 113-115, 118, 124
 YUCATAN, 269
 ZOELLNER WILHELM, 123
 ZUMHOLZ MARIA ANNA, 108, 125
 ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Κ., 35-40, 73-85, 135-142, 184-190, 240-250, 290-294
 ΑΓΓΛΟΙ, 64
 ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΑΤΤΙΚΗΣ, 44, 45, 276
 ΑΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ, 265
 ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ, 135
 ΑΔΑΜ, 251, 252
 ΑΔΗΣ, 78
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 82, 83
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ (χωριό), 191
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΛΕΜΕΣΟΥ, 43
 ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 44
 ΑΘΗΝΑ, 42, 46, 150-152, 182, 191, 201, 276, 281, 282, 288
 ΑΘΩΣ, 89
 ΑΪΒΑΛΙ, 247
 ΑΪΓΥΠΤΟΣ, 78
 ΑΙΔΙΑΝΟΣ, 87
 ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΑΛΜΠΕΡΤ, 18, 22, 101-105, 180, 200, 202, 254, 255, 258, 259, 261, 262, 268
 ΑΙΟΛΟΣ, 65
 ΑΙΤΩΛΙΑ, 280
 ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ, 280
 ΑΚΡΟΠΟΛΗ, 59
 ΑΛ ΓΚΟΡ ΑΛΜΠΕΡ ΑΡΝΟΛΤ, 151
 ΑΛΑΜΑΝΑ, 50
 ΑΛΑΤΙΝΙ, 246
 ΑΛΒΑΝΙΑ, 41-48, 265
 ΑΛΒΑΝΟΙ, 43, 47, 48, 70
 ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 45
 ΑΛΕΞΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 276
 ΑΛΕΞΙΟΥ ΕΛΕΝΗ, 276
 ΑΛΕΞΙΟΥ ΘΕΩΝΗ, 276
 ΑΛΕΞΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ π., 276-289
 ΑΛΕΞΙΟΥ ΝΙΚΟΣ, 276
 ΑΛΕΞΙΟΥ-ΔΕΪΜΟΝΗ ΒΑΡΒΑΡΑ, 276
 ΑΛΠΕΙΣ, 231
 ΑΜΒΟΥΡΓΟ, 42, 53
 ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ, 138, 139, 145

- ΑΜΕΡΙΚΗ, 139, 150, 151, 180, 240, 241, 281, 282
 ΑΜΛΕΤ, 135
 ΑΜΠΕΛΟΚΗΠΟΙ, 191
 ΑΜΠΙΝΤΟΥΛ ΧΑΜΙΤ Β', 244, 246
 ΑΜΦΙΑΡΑΕΙΟ, 183
 ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΙΡΑΝΩΝ, ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ (ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ), 41-48, 191, 235, 239, 264
 ΑΝΑΤΟΛΙΑ, 242, 244, 245, 247, 249
 ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ, 245, 249
 ΑΝΔΡΩΝΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, 139
 ΑΝΘΙΜΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, 287
 ΑΝΤΟΝ, 240
 ΑΝΤΩΝΑΡΑΚΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ, 149, 152, 153
 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΕΓΑΣ, 274
 ΑΠΟΛΛΩΔΩΡΟΣ Ο ΡΟΔΙΟΣ, 87, 89
 ΑΠΟΛΛΩΝ, 91
 ΑΡΙΟΙ, 88
 ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ο ΔΙΚΑΙΟΣ, 153
 ΑΡΚΑΔΕΣ, 88
 ΑΡΜΕΝΙΑ, 242
 ΑΡΜΕΝΙΟΙ, 240-243, 245, 247-249
 ΑΡΜΕΝΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 231, 233
 ΑΡΠΥΙΕΣ, 89
 ΑΡΣΑΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 279
 ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠ. Ι., 68
 ΑΣΙΑ, 246
 ΑΣΣΥΡΙΟΙ, 240-242, 245, 247, 248
 ΑΤΑΤΟΥΡΚ ΚΕΜΑΛ ΜΟΥΣΤΑΦΑ, 241, 247
 ΑΤΤΙΚΗ, 44, 183
 ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ, 4, 119, 151, 284
 ΑΥΞΕΝΤΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗΣ, 289
 ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ, 242
 ΑΥΣΤΡΙΑ, 53, 66, 68, 107, 157, 242
 ΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 62, 64-66
 ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΑΡΙΑ, 66
 ΑΦΡΙΚΑΝΟΙ, 45
 ΑΦΡΙΚΗ, 42, 45, 46, 199, 264, 265
 ΑΧΙΛΛΕΑΣ, 90
 ΒΑΒΕΛ, 30
 ΒΑΪΜΑΡΗ, 109
 ΒΑΛΚΑΝΙΑ, 43, 85, 243, 246
 ΒΑΛΑΤΕΤΣΙ, 50
 ΒΑΛΧΑΛΛΑ, 21
 ΒΑΜΒΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 235
 ΒΑΡΒΟΓΛΗΣ ΧΑΡΗΣ, 181
 ΒΑΡΦΟΛΟΜΑΙΟΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ, 41
 ΒΑΡΝΑ, 237
 ΒΑΡΝΑΒΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 289
 ΒΑΡΣΟΒΙΑ, 112
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ Ο ΜΕΓΑΣ, 110, 151, 201, 286, 287
 ΒΑΤΙΚΑΝΟ, 227
 ΒΑΥΑΡΙΑ, 21
 ΒΕΛΓΙΟ, 155
 ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗΣ ΡΗΓΑΣ, 65
 ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΣ ΙΣΤ' ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 227
 ΒΕΝΕΖΗΣ ΗΛΙΑΣ, 87
 ΒΕΝΕΤΙΑ, 287
 ΒΕΡΙΤΗΣ Γ., 238, 279-281, 302
 ΒΕΡΜΑΧΤ, 164
 ΒΕΡΟΛΙΝΟ, 15, 21, 124, 207, 227, 245, 246
 ΒΕΡΟΝΙΚΗ ΑΓΙΑ, 78
 ΒΕΡΣΑΛΛΙΕΣ, 109
 ΒΕΣΤΦΑΛΙΑ, 157, 163, 164, 209, 226
 ΒΗΘΛΕΕΜ, 302
 ΒΙΔΑΛΗΣ ΤΑΚΗΣ, 34
 ΒΙΕΝΝΗ, 53, 54, 59, 65, 68, 246
 ΒΙΚΤΩΡ ΑΓΙΟΣ, 114, 117
 ΒΙΡΤΖΙΝΙΑ, 146
 ΒΙΤΤΗΣ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, 35, 37, 39, 236
 ΒΛΑΧΑΒΑΣ, 90, 91
 ΒΛΑΧΟΣ ΙΕΡΟΘΕΟΣ, 38
 ΒΟΒΟΛΙΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 288
 ΒΟΖΝΙΑ-ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ, 246
 ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ, 287
 ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ, 47
 ΒΟΣΝΙΑ, 66
 ΒΟΣΤΩΝΗ, 182
 ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ, 246
 ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, 237, 246
 ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΕΥΓΕΝΙΟΣ, 287
 ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ, 231
 ΒΡΕΤΑΝΙΑ, 184, 245, 247
 ΒΡΕΤΑΝΟΙ, 226
 ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ, 191
 ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ, 70
 ΒΥΖΑΝΤΙΟ, 49, 85
 ΒΥΡΤΕΜΒΕΡΓΗ, 228
 ΒΥΡΩΝ ΛΟΡΑΟΣ, 58, 59
 Γ.Β.Μ. (ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β. ΜΕΛΕΤΗΣ), 1-2, 49-51, 95-96, 192
 ΓΑΛΕΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι., 44-48, 234-239
 ΓΑΛΛΙΑ, 61, 135, 247, 285
 ΓΑΛΛΟΙ, 64, 285
 ΓΑΕΩΝ ΜΑΝΟΥΗΛ, 287
 ΓΕΝΕΥΗ, 152
 ΓΕΝΟΒΑ, 58
 ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 3, 4, 8, 15, 19-21, 42, 106, 107, 109, 112, 115, 116, 124, 125, 157, 164-167, 169, 206-209, 213, 215, 217, 218, 221, 223, 226-230, 244, 245, 247-249
 ΓΕΡΜΑΝΟΙ, 15, 18, 19, 22, 70, 121, 157-160, 163, 164, 166, 209, 230, 245, 285
 ΓΕΡΟΣ ΤΟΥ ΜΟΡΙΑ, βλ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
 ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ, 90, 91
 ΓΕΩΡΓΑΛΛΑΣ ΜΙΧ., 289
 ΓΕΩΡΓΙΑ, 42
 ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ ΜΑΝΩΛΗΣ, 181
 ΓΗ, 127-129, 174-177, 180, 194, 196, 202, 266-270, 274
 ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 44
 ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, 41-48, 191, 235, 239, 264
 ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΤΟΥ ΡΩΞΑΝΗ, 41
 ΓΙΑΣΤΡΟΥΡ ΡΟΜΠΕΡΤ, 197, 198, 199
 ΓΚΑΓΚΑΡΙΝ ΓΟΥΡΙ ΑΛΕΞΕΓΠΑΒΙΤΣ, 101, 103
 ΓΚΑΙΜΠΕΛΣ ΓΙΟΖΕΦ, 20, 219, 221, 223
 ΓΚΑΙΡΙΝΓΚ ΧΕΡΜΑΝ, 164
 ΓΚΑΠΤΕ ΓΙΟΧΑΝ ΒΟΛΦΓΚΑΝΓΚ ΦΟΝ, 18, 22
 ΓΚΑΝΑ, 42
 ΓΚΕΝΑΚΟΥ ΖΩΗ, 71-72, 288
 ΓΚΕΝΤΕΣ ΦΡΗΝΤΡΙΧ, 62
 ΓΚΕΣΤΑΠΟ, 114, 120, 155-165, 167, 173, 203-206, 225, 283
 ΓΚΙΛΛΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι., 238, 279-281, 302
 ΓΚΙΝΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 233
 ΓΚΟΥΘ ΑΛΑΝ, 134
 ΓΚΡΑΧΑΜ ΣΤΕΦΕΝ, 185
 ΓΛΑΒΑΣ ΓΙΣΙΔΩΡΟΣ, 231, 232
 ΓΛΥΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 287
 ΓΟΛΓΟΘΑΣ, 78, 302
 ΓΟΝΤΙΚΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ π., 44
 ΓΟΥΕΜΠ ΤΖΑΙΗΜΣ, 174, 181
 ΓΟΥΕΣΤΜΙΝΣΤΕΡ, 272
 ΓΟΥΪΑΝΑ, 174
 ΓΟΥΪΛΚΙΛΣΟΝ ΝΤΕΪΒΙΝΤ, 129
 ΓΟΥΛΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 48
 ΓΟΥΛΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ Κ., 98
 ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ Β' ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ, 245
 ΓΟΥΝΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 202
 ΓΟΥΤΕΜΒΕΡΓΙΟΣ, 18, 22
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΕΡΚΟΝ, 289
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, 77, 151, 172
 ΓΡΟΙΛΑΝΔΟΙ, 55
 ΔΑΒΙΔ, βλ. ΔΑΥΪΔ
 ΔΑΓΚΑΝΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 181
 ΔΑΪΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 182-183
 ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ Δ., 254-263
 ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΑΡΟΛΟΣ, 150, 270-275
 ΔΑΥΪΔ, 80, 268, 287
 ΔΕΛΗΒΟΡΙΑΣ ΑΛΕΞΗΣ, 181
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΓΤΟΣ, 231-233
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΡΩΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗΣ (ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗΣ), 191
 ΔΙΑΣ, 86, 89, 90
 ΔΙΓΕΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΡΙΒΑΣ, 289
 ΔΙΟΓΝΗΤΟΣ, 292
 ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΓΙΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ, 265
 ΔΟΥΒΑΙΝΟ, 34
 ΔΟΥΝΑΒΙΣ, 21
 ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙ, 288
 ΔΡΑΚΟΣ ΜΑΡΚΟΣ, 289
 ΔΡΑΠΕΤΣΩΝΑ, 191
 ΔΥΡΡΑΧΙΟ, 43, 46-48
 ΔΩΔΩΝΗ ΟΛΥΜΠΟΥ, 90
 ΔΩΔΩΝΗ, 90

- Ε.Σ.Σ.Δ., Βλ. ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ
 ΕΒΡΑΙΟΙ, 15, 19, 110, 111, 124, 125, 135, 225, 230, 243, 245-248, 264
 ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΛΥΩΝΟΣ, 261
 ΕΙΡΗΝΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ
 ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ, 85
 ΕΙΡΗΝΟΥΠΟΛΗ, 42, 45
 ΕΛΛΑΣΣΟΝΑ, 87, 90, 91
 ΕΛΒΕΤΙΑ, 53, 193
 ΕΛΕΝΗ ΑΓΙΑ, 114
 ΕΛΙΟΤ ΤΟΜΑΣ ΣΤΕΡΝ, 285, 286
 ΕΛΛΑΔΑ, 42, 43, 45, 46, 52, 56-59, 61, 68-70, 89, 90, 92, 95, 107, 153, 182, 192, 234, 241, 249, 277, 286, 288
 ΕΛΛΗΝΕΣ, 2, 52-63, 65-72, 87-89, 92, 95, 149, 151, 187, 240-242, 244, 245, 247-250, 287, 288, 293
 ΕΜΜΑΟΙ, 281
 ΕΝΒΕΡ ΠΑΣΑΣ, 245
 ΕΡΜΙΟΝΗ, 71
 ΕΡΜΩΝΙΚΟΣ, 279, 280
 ΕΡΡΙΚΟΣ Β΄ ΑΓΓΛΙΑΣ, 286
 ΕΣ ΡΟΥΝΤΟΛΦ, 216
 ΕΥΑ, 251
 ΕΥΜΟΛΠΟΣ, 91
 ΕΥΡΙΑΚΗ, 78
 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, 32, 290, 291
 ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ, 53, 55-63
 ΕΥΡΩΠΗ, 32, 53, 55-57, 59-62, 67, 69, 85, 95, 150, 174, 231, 248, 280-282, 290
 ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ, 85
 ΕΦΡΑΙΜ ΑΡΙΖΟΝΑΣ, 141
 ΕΦΡΑΙΜ ΒΑΤΟΠΑΛΔΙΝΟΣ, 190
 ΖΑΚΥΝΘΟΣ, 265
 ΖΑΛΟΓΓΟ, 237
 ΖΑΠΠΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 279
 ΖΑΠΠΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 279
 ΖΑΧΑΡΩ ΗΛΕΙΑΣ, 182
 ΖΕΡΕΦΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 149, 151, 152, 202
 ΖΕΡΜΠΟΥΧΕΝ, 176
 ΖΗΑΡΟΣ, 90, 91
 ΖΗΝΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ, 80
 Η.Π.Α., 34, 42, 133, 139, 141, 174, 240, 242, 248, 249
 ΗΛΙΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 279-289
 ΗΛΙΑΣ, 80
 ΗΛΙΟΣ (θεός), 88
 ΗΛΙΟΣ, 127, 129, 175-178, 196
 ΗΠΕΙΡΟΣ ΒΟΡΕΙΟΣ, 47
 ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ, 80
 ΗΡΟΔΟΤΟΣ, 87, 89
 ΗΡΩΔΗΣ, 80
 ΗΣΑΪΑΣ, 99
 ΗΣΙΟΔΟΣ, 87, 89
 ΘΑΜΥΡΙΣ, 91
 ΘΕΟΔΩΡΑ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ, 85
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΒΒΑΣ ΕΝΑΤΟΥ, 38
 ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, 76, 77, 79-83
 ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ Β΄ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 45
 ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, 287, 288
 ΘΕΟΤΟΚΟΣ, 78, 81, 165
 ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 98-101
 ΘΕΡΑΠΕΙΑ, 289
 ΘΕΡΜΑΪΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ, 86
 ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ, 49, 50
 ΘΕΣΣΑΛΙΑ, 86, 89, 98
 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 48, 97, 150, 151, 194, 202, 231-233, 245, 246, 264
 ΘΟΡΝ ΤΖΑΚ, 184, 185
 ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ, 87
 ΘΡΑΚΗ, 245, 247, 249
 ΘΩΜΑΣ, 80
 ΙΑΠΩΝΕΣ, 249
 ΙΑΣΙΟ, 288
 ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ Ο ΘΕΟΦΟΡΟΣ, 85, 172
 ΙΕΖΑΒΕΛ, 80
 ΙΕΖΕΚΙΗΛ, 229
 ΙΕΡΑ ΣΥΜΜΑΧΙΑ, 59-61, 63, 70
 ΙΕΡΟΛΟΧΙΤΕΣ, 288
 ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ, 205
 ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ, 205, 215, 218, 219
 ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ Α΄ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 45
 ΙΗΣΟΥΪΤΕΣ, 155, 157, 162
 ΙΗΣΟΥΣ, 14, 16, 74, 7, 81, 96, 100, 114, 188, 192, 204
 ΙΜΠΡΑΗΜ, 71
 ΙΝΔΙΑΝΟΙ, 55
 ΙΩΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, 75
 ΙΟΥΔΑΙΑ, 137
 ΙΟΥΔΑΙΟΙ, 2, 293
 ΙΟΥΔΑΣ, 281
 ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 233
 ΙΣΛ, 62
 ΙΣΠΑΝΟΙ, 231
 ΙΣΡΑΗΛ, 110, 214, 218
 ΙΤΑΛΙΑ, 42, 59, 132, 237, 277
 ΙΤΑΛΟΙ, 64, 231
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, 82
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΥΛΟΣ Β΄ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 226
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΑΠΤΙΣΤΗΣ, 80
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, 73-75, 77, 79-84
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ, 73
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, 260, 281
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, 35, 36, 193, 233, 278, 287
 ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 237
 Κ.Ε.Τ., 251-253
 ΚΑΒΑΦΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 281
 ΚΑΖΑΝΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ Ι., 24-34
 ΚΑΛΑΜΑΤΑ, 279
 ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑ, 127
 ΚΑΛΚΟΥΤΑ, 52
 ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑΣ, 287
 ΚΑΛΛΙΝΤΕΡΗΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ, 291
 ΚΑΛΥΒΑΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, 236
 ΚΑΜΕΡΟΥΝ, 42
 ΚΑΜΠΑΝΟΙ, 231
 ΚΑΝΑΔΑΣ, 174
 ΚΑΝΝΙΝΓΚ ΤΖΩΡΤΖ, 63
 ΚΑΝΤ ΙΜΜΑΝΟΥΕΛ, 104, 105, 201, 202, 254, 258, 259, 265
 ΚΑΠΛΑΝΗΣ ΖΩΗΣ, 279
 ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 153
 ΚΑΠΠΑΔΟΚΕΣ, 240, 242
 ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ, 189
 ΚΑΡΑΓΙΑΝ ΧΕΡΜΠΕΡΤ ΦΟΝ, 107
 ΚΑΡΑΜΙΧΑΛΗΣ, 90, 91
 ΚΑΡΑΣΟ ΕΜΑΝΟΥΕΛ, 245, 246
 ΚΑΡΤΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΚΙΟΣ, 287
 ΚΑΡΥΑ, 86, 91
 ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, 280
 ΚΑΤΣΙΜΠΡΑΣ ΣΥΜΕΩΝ, 237
 ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ, 192
 ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ Γ, 281
 ΚΕΛΤΕΣ, 231
 ΚΕΜΑΛ ΜΟΥΣΤΑΦΑ (ΑΤΑΤΟΥΡΚ), 241, 247
 ΚΕΝΥΑ, 42, 45
 ΚΕΡΚΥΡΑ, 287, 288
 ΚΕΤΣΕΛ ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ, 104, 144
 ΚΙΝΑ, 28
 ΚΛΕΙΣΟΒΙΤΗΣ ΝΙΚΟΣ, 234
 ΚΛΙΝΤΟΝ ΜΠΙΛ, 144, 145
 ΚΛΩΝΤΕΛ ΠΩΛ, 282, 283, 285
 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ, 59-60
 ΚΟΛΙΤΣΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 236, 238
 ΚΟΛΛΙΝΣ ΦΡΑΝΣΙΣ, 104, 105, 143-149, 153, 194, 197, 265-271
 ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, 71, 72
 ΚΟΛΟΜΒΙΑ, 235
 ΚΟΛΩΝΙΑ, 108, 111
 ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 149-151, 201, 267
 ΚΟΡΑΝΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ, 288
 ΚΟΡΙΝΘΟΣ, 288
 ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, 76, 78, 79, 81-83
 ΚΟΣΜΑΣ ΑΙΤΩΛΟΣ, 280
 ΚΟΣΣΥΦΟΠΕΔΙΟ, 47
 ΚΟΥΒΕΛΑΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, 97-105, 143-153, 194-202, 264-275
 ΚΟΥΤΚΙ, 50
 ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ ΦΑΙΔΩΝ, 233
 ΚΟΥΠΕΡ ΟΟΥΕΝ, 185
 ΚΟΧ ΡΟΜΠΕΡΤ, 273
 ΚΡΗΤΗ, 89
 ΚΡΙΜΑΙΑ, 246
 ΚΡΙΣΤΕΝΣΟΝ ΜΠΕΝ, 139, 140
 ΚΡΟΑΤΕΣ, 64
 ΚΡΟΝΟΣ (πλανήτης), 180
 ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, 46
 ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΚΥΠΡΟΥ, 279, 289
 ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ, 279
 ΚΥΠΡΟΣ, 42, 249, 289
 ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ, 279
 ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΜΑΡΙΝΟΣ, 182-183
 ΚΥΡΙΑΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, 74
 ΚΥΦΟΣ, 90

- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΤΕΣ, 240, 242
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ο ΕΝ ΣΙΚΕΛΙΑ, 80
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ, 54, 91, 244, 246, 287
ΛΑΖΑΡΟΥ ΑΧΙΛΛΕΥΣ Γ., 86-92
ΛΑΚΩΝΙΑ, 276, 279
ΛΑΝΓΚΕΝΒΑΡΤΣ ΜΑΞΙΜΙΛΙΑΝ ΛΕΟΠΟΛΤ, 54
ΛΑΟΚΡΑΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ, 8
ΛΑΠΛΑΘΙΩΤΗΣ ΝΑΠΟΛΕΩΝ, 281
ΛΑΠΠΘΕΣ, 90
ΛΑΡΙΣΑ, 277
ΛΕΙΒΥΘΡΑ, 86
ΛΕΙΜΟΝΗ ΑΓΑΘΗ, 276-278
ΛΕΙΨΙΑ, 287
«ΛΕΥΚΟ ΡΟΔΟ», 3-23, 106, 107, 226, 229
ΛΕΥΚΩΣΙΑ, 289
ΛΙΑΚΟΥΡΑ, 237
ΛΙΟΥΣ ΚΛΑΪΒ ΣΤΕΪΠΛΣ, 147, 149
ΛΙΟΥΣ ΜΕΡΙΓΟΥΕΛΕΡ, 144
ΛΟΝΔΙΝΟ, 184, 246
ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ ΖΗΣΙΜΟΣ, 286
ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ Α΄ ΒΑΥΑΡΙΑΣ, 21
ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΔ΄ ΓΑΛΛΙΑΣ, 135
ΛΟΥΚΑΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ, 78
ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, 87
ΛΟΥΚΙΟΣ ΑΒΒΑΣ ΕΝΑΤΟΥ, 38
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ, 157
ΛΥΚΟΥΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 236
ΛΩΡΡΑΙΝΗ, 157
ΜΑΔΕΡ ΤΖΩΝ, 174
ΜΑΙΝΑΔΕΣ, 91
ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, 288
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 86, 89, 95, 231, 246, 247
ΜΑΝΙΑΤΙΚΑ, 236
ΜΑΝΙΧΑΙΟΙ, 80
ΜΑΝΤΟΛΕΖΙ ΝΑΖΑΡΕΝΟ, 132
ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, 35, 39, 260
ΜΑΡΒΟΥΡΓΟ, 42
ΜΑΡΚΙΔΕΣ ΠΟΥΛΙΟΥ, 65
ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ, 183
ΜΑΤΘΟΠΟΥΛΟΣ ΕΡΝΕΣΤΟΣ, 281
ΜΑΤΣΗΣ ΚΥΡ., 289
ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ, 248
ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ., 126-134, 174-181
ΜΑΧΛΙΡΑΣ, 289
ΜΕΓΑΛΕΣ ΛΙΜΝΕΣ, 180
ΜΕΛΕΤΗ ΕΥΤΥΧΙΑ, 191
ΜΕΛΕΤΗ ΖΩΗ, 191
ΜΕΛΕΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 191
ΜΕΛΕΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β., 191-193, βλ. καὶ Γ.Β.Μ.
ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, 281
ΜΕΣΙΚΟ, 269
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ, 234
ΜΕΤΤΕΡΝΙΧ ΚΛΕΜΕΝΣ ΦΩΝ, 52-55, 62-68
ΜΗΝΙΑΤΗΣ ΗΛΙΑΣ, 287
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, 240, 247, 249
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΕΣ, 240, 242
ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΦΑΝΗΣ, 280
ΜΟΝΑΧΟ, 4, 8, 18-22, 47, 124, 229
ΜΟΡΙΑΣ, 72, 288
ΜΟΣΧΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Ν., 285, 286
ΜΟΥΝΤΟΚΑΛΑΚΗΣ Θ. Δ., 183
ΜΟΥΡΟΥΤΗ-ΓΚΕΝΑΚΟΥ ΖΩΗ, 288
ΜΟΥΣΑΙΟΣ, 91
ΜΟΥΣΣΣ, 87, 91
ΜΠΑΚΟΛ ΤΖΩΝ, 130
ΜΠΑΡΑΝΚΙΓΙΑ, 234, 235
ΜΠΑΧ ΓΙΟΧΑΝ ΣΕΜΠΑΣΤΙΑΝ, 18, 22
ΜΠΕΚΕΤ ΘΩΜΑΣ, 286
ΜΠΕΝΕΤ ΚΑΡΟΛΟΣ, 130
ΜΠΙΣΜΑΡΚ ΟΤΤΟ ΦΩΝ, 18, 22
ΜΠΟΛΟΝΙΑ, 276
ΜΠΟΡΜΑΝ ΜΑΡΤΙΝ, 219, 221, 223
ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑ ΛΑΣΚΑΡΙΝΑ, 57
ΜΠΩΝΤΛΑΙΡ ΣΑΡΑ, 281
ΜΥΝΣΤΕΡ, 106-108, 110, 112, 113, 118, 120-125, 154-157, 159-163, 166, 167, 169, 172, 173, 203, 204, 207, 209-211, 214-216, 218-221, 223-226, 228, 230
ΜΥΡΙΝΑ, 265
ΜΥΡΜΙΔΟΝΕΣ, 88
ΜΩΡΙΑΚ ΦΡΑΝΣΟΥΑ, 279, 283-285
ΝΑΒΑΡΙΝΟ, 61, 70
ΝΑΖΑΡΕΤ, 125
ΝΑΖΙ, 113, 119, 121, 124, 166, 169, 219, 264
ΝΑΖΙΜ ΜΠΕΝΣ, 246
ΝΑΘΑΝΑΗΛ, 125
ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ, 61
ΝΑΠΟΛΕΩΝ Γ΄ ΓΑΛΛΙΑΣ, 135
ΝΕΑ ΙΩΝΙΑ, 191
ΝΕΑ ΝΟΤΙΑ ΟΥΑΛΙΑ, 242
ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, 47, 249
ΝΕΚΡΑ ΘΑΛΑΣΣΑ, 135
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΑΓΙΟΣ, 187
ΝΕΛΣΟΝ ΜΠΙΛ, 176, 177
ΝΕΟ ΜΕΣΙΚΟ, 133
ΝΕΟΕΛΛΗΝΕΣ, 67, 68, 87
ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΟΙ, 244, 245
ΝΕΟΤΟΥΡΚΟΙ, 244-247
ΝΕΥΤΩΝ ΙΣΑΑΚ, 262
ΝΗΣΙΩΤΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, 191
ΝΙΓΗΡΙΑ, 42
ΝΙΚΑΙΑ, 279
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, 186
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤ΄ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, 45
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 231-233
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ, 276
ΝΙΚΟΠΟΛΗ, 237
ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΣ ΗΛΙΑΣ, 87
ΝΙΚΟΤΣΑΡΑΣ, 90, 91
ΝΟΤΑΡΑΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ, 288
ΝΟΤΑΡΑΣ ΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, 289
ΝΟΤΙΑ ΚΑΡΟΛΙΝΑ, 141
ΝΤ΄ ΑΡΚ ΖΑΝ, 57
ΝΤΑΤΑ ΝΙΑ, 291
ΝΤΕ ΣΑΡΝΤΕΝ ΤΕΓΙΑΡ, 150
ΝΤΟΝΜΕ, 245
ΝΤΡΑΝΣΥ, 283
ΝΥΜΦΕΣ, 89
ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗ, 19
ΞΑΝΘΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ, 288
ΞΕΝΟΦΩΝ, 87
Ο.Η.Ε., 60, 61
ΟΔΥΣΣΕΑΣ, 37, 40
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 64-66, 69, 241, 242, 244, 248
ΟΘΩΜΑΝΟΙ, 242-245, 247, 248
ΟΘΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ, 21
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΕΞ ΟΙΚΟΝΟΜΩΝ, 289
ΟΛΛΑΝΔΙΑ, 242
ΟΛΥΜΠΟΙ, 91
ΟΛΥΜΠΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, 90, 91
ΟΛΥΜΠΙΟΣ, 86-92
ΟΜΗΡΟΣ, 87-90
ΟΜΟΝΟΙΑ, 42, 44
ΟΜΟΝΟΙΑΣ ΠΛΑΤΕΙΑ, 276
ΟΞΦΟΡΔΗ, 265
ΟΟΣΑ, 32
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ, βλ. Ο.Η.Ε.
ΟΡΦΕΑΣ, 78, 91
ΟΣΣΑ, 86
ΟΥΑΛΗΣ, 80
ΟΥΓΤΡΟΙ, 64
ΟΥΓΕΝΟΤΟΙ, 135
ΟΥΓΚΑΝΤΑ, 42, 45
ΟΥΓΚΩ ΒΙΚΤΩΡ, 265
ΟΥΕΛΙΝΚΤΟΝ ΑΡΘΟΥΡ ΟΥΕΛΣΛΙ, 54, 55
ΟΥΑΜ, 20
ΟΥΡΑΝΗΣ ΚΩΣΤΑΣ, 280
ΠΑΪΣΙΟΣ ΑΓΙΟΡΕΓΙΤΗΣ, 186, 187, 189
ΠΑΚΙΣΤΑΝ, 29, 34
ΠΑΛΛΙΟΚΡΑΣΣΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 48
ΠΑΛΛΑΜΑΣ ΚΩΣΤΗΣ, 92
ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΑΝΗΣ ΕΥΑΓΓΟΡΑΣ, 289
ΠΑΝΑΓΙΑ, 41, 187, 281
ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ ΣΤΗΒΕΝ, 47
ΠΑΠΑΔΕΡΟΣ ΑΛΕΞ. Κ., 288
ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 281
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, 233
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Γ., 288
ΠΑΠΑΖΑΧΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 46, 236
ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ ΤΑΚΗΣ, 286
ΠΑΠΙΝΙ ΤΖΙΟΒΑΝΙ, 283, 284
ΠΑΡΑΝΑΣΣΟΣ, 42, 278
ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΓΑΛΛΑΞΙΕΣ, 177
ΠΑΡΘΕΝΩΝΑΣ, 21
ΠΑΡΙΣΙ, 124, 246, 276, 283
ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ, 44, 45, 237, 239
ΠΑΣΚΑΛ ΜΠΛΕΖ, 284, 286
ΠΑΣΤΕΡ ΛΟΥΪ, 273, 274, 275
ΠΑΤΗΣΙΑ, 191, 276
ΠΑΤΟΣΚΑ ΓΙΑΝ, 51

- ΠΑΥΛΟΣ, 39, 40, 73, 80, 95, 96, 100, 140, 236, 252
 ΠΛΑΣΑΝΙΑΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ, 89
 ΠΕΪΝ ΘΩΜΑΣ, 181
 ΠΕΡΑΙΑΣ, 41, 191, 234, 236, 249, 276
 ΠΕΛΑΣΣΙΑ, 90
 ΠΕΛΑΣΓΟΙ, 88, 89
 ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ, 67
 ΠΕΝΖΙΑΣ ΑΡΝΟ, 201
 ΠΕΝΣΥΛΒΑΝΙΑ, 130
 ΠΕΡΗΣ Γ., 281, 282
 ΠΕΡΙΚΛΗΣ, 70
 ΠΕΡΡΑΪΒΙΑ ΕΛΑΣΣΟΝΟΣ, 86
 ΠΕΡΡΑΪΒΙΚΟΝ, 90
 ΠΕΡΡΑΪΒΟΙ, 90
 ΠΕΤΡΑΣ ΣΤΕΝΑ, 87
 ΠΕΤΡΟΣ, 99, 236, 281
 ΠΕΤΡΟΥΛΕΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, 34
 ΠΗΓΑΣΟΥ ΑΣΤΕΡΙΣΜΟΣ, 177
 ΠΕΡΙΑ, 86, 87
 ΠΙΚΡΙΔΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 236
 ΠΙΛΑΤΟΣ ΠΟΝΤΙΟΣ, 78
 ΠΙΜΠΛΕΙΑ, 91
 ΠΙΝΔΑΡΟΣ, 87
 ΠΙΟΣ ΙΑ΄ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 124
 ΠΙΟΣ ΙΒ΄ ΠΑΠΑΣ ΡΩΜΗΣ, 108, 109, 227
 ΠΙΤΤΑΣ Φ., 289
 ΠΛΑΝΚ ΜΑΧ, 131
 ΠΛΑΤΩΝ, 87, 258, 259
 ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, 87
 ΠΟΖΝΑΝ, 208
 ΠΟΛΕΜΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 281
 ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ, 87, 247
 ΠΟΥΛΙΟΣ, 87
 ΠΟΔΩΝΙΑ, 112, 208
 ΠΟΝΤΙΟΙ, 240-242
 ΠΟΝΤΟΣ, 240, 248
 ΠΟΡΟΣ, 278, 289
 ΠΟΡΤΛΑΝΤ, 240
 ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ, 231
 ΠΡΕΒΕΖΑ, 237, 280
 ΠΡΕΣΠΕΣ, 42
 ΠΡΙΝΣΤΟΝ, 240
 ΠΡΙΝΤΣΙΠ ΓΑΒΡΙΛΟ, 66
 ΠΡΟΕΛΛΗΝΕΣ, 88
 ΠΡΩΣΣΙΑ, 54, 164
 ΠΡΩΤΟΠΛΑΣΤΟΙ, 251
 ΠΥΘΙΟ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ, 91
 ΠΥΘΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ, 91
 ΡΑΠΤΟΥ ΜΑΪΡΗ, 277
 ΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΛΛΙΟΠΗ, 84, 85
 ΡΗΝΑΝΙΑ, 109, 226
 ΡΗΝΑΝΙΑ-ΒΕΣΤΦΑΛΙΑ, 113, 114
 ΡΗΝΟΣ, 163, 218
 ΡΙΖΑ ΑΧΜΕΤ, 245
 ΡΙΖΑΡΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 279
 ΡΙΖΑΡΗΣ ΜΑΝΘΟΣ, 279
 ΡΙΜΙΝΙ, 237
 ΡΟΔΙΟΙ, 88
 ΡΟΖΕΝΜΠΕΡΓΚ ΑΛΦΡΕΝΤ, 110-112, 121, 122
 ΡΟΠΣ ΝΤΑΝΙΕΛ, 279
 ΡΟΥΜΑΝΙΑ, 42, 246
 ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ ΦΑΝΗ, 281
 ΡΩΜΗ, 25, 78, 100, 227, 237
 ΡΩΜΙΟΙ, 240, 242
 ΡΩΣΙΑ, 64, 85, 245, 247
 ΡΩΣΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, 244
 ΡΩΣΟΙ, 69
 ΣΑΜΟΥΗΛ, 80
 ΣΑΟΥΛ, 80
 ΣΑΡΡΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ, 236, 237
 ΣΑΡΤΡ ΖΑΝ ΠΩΛ, 286
 ΣΒΟΡΩΝΟΣ ΝΙΚΟΣ, 68
 ΣΕΓΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, 286
 ΣΕΙΡΗΝΕΣ, 37, 89
 ΣΕΛΗΝΗ, 176, 267
 ΣΕΛΛΕΪ ΠΕΡΕΪ, 56, 57
 ΣΕΡΑΓΕΒΟ, 66
 ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 45
 ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ, 175, 181
 ΣΙΜΩΝ ΚΥΡΗΝΑΙΟΣ, 281
 ΣΙΝΑ, 212, 214
 ΣΙΝΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, 279
 ΣΙΝΑΣ ΣΙΜΩΝ, 279
 ΣΚΟΤΟΥΣΣΑ, 90
 ΣΛΑΒΟΙ, 69, 70, 85, 243, 244
 ΣΛΟΒΑΚΟΙ, 64
 ΣΛΟΒΕΝΟΙ, 64
 ΣΜΥΡΝΗ, 249, 289
 ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ, 8, 109
 ΣΟΛΩΜΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ, 281
 ΣΟΜΠΙΡΕΡΟ ΓΑΛΛΙΑΣ, 177, 179
 ΣΟΠΕΝ ΦΡΕΝΤΕΡΙΚ, 282
 ΣΟΥΗΔΙΑ, 242
 ΣΟΥΪΔΑΣ, 90
 ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ ΣΤΕΛΙΟΣ, 281
 ΣΤΑΘΑΚΗΣ ΒΑΣ. Κ., 279
 ΣΤΑΛΙΝΓΚΡΑΝΤ, 4, 20
 ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΑΡΓΥΡΟΣ, 193
 ΣΤΑΡΜΕΡ ΚΙΡ, 184
 ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΟΥΪΝΤΕΤΟ, 177, 178
 ΣΤΡΑΒΩΝ, 87, 90
 ΣΤΡΟΒΟΛΟΣ, 289
 ΣΥΓΓΡΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ, 279
 ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 231, 233
 ΣΥΡΙΑ, 240
 ΣΥΡΟΙ, 248
 ΣΩΚΡΑΤΗΣ, 200
 ΤΑΛΑΤ ΠΑΣΑΣ, 245, 246
 ΤΑΝΖΑΝΙΑ, 42, 45
 ΤΕΜΠΗ, 86, 90
 ΤΕΡΤΙΟΣ, 192
 ΤΖΑΒΙΤ ΜΠΕΗΣ, 245, 246
 ΤΖΕΝΙΓΚΕ ΕΪΖΑ, 249
 ΤΖΕΦΕΡΣΟΝ ΤΟΜΑΣ, 144
 ΤΙΒΕΡΙΟΣ, 78
 ΤΙΡΑΝΑ, 41, 43, 46-48
 ΤΙΡΑΝΑ, 265
 ΤΙΡΟΛΟ, 68
 ΤΙΤΑΝΑΣ (δορυφόρος Κρόνου), 179, 180
 ΤΙΤΑΝΕΣ, 86
 ΤΙΤΑΡΗΣΙΟΝ, 90
 ΤΟΣΠΤΑΣ ΜΙΧΑΗΛ, 279
 ΤΟΥΡΚΙΑ, 240-242, 247, 248
 ΤΟΥΡΚΟΙ, 54, 58, 59, 241-245, 247, 249
 ΤΡΑΚΑΤΕΛΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, 191
 ΤΡΕΙΣ ΙΕΡΑΡΧΕΣ, 287
 ΤΡΟΙΖΗΝΑ, 289
 ΤΣΕΝΤΟΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ., 3-23, 52-70, 86, 106-125, 154-173, 203-230
 ΤΣΕΧΟΙ, 64
 ΤΣΙΓΚΑΝΟΣ ΚΑΝΑΡΗΣ, 129, 134
 ΤΣΙΟΔΡΑΣ ΣΩΤΗΡΗΣ, 149, 152, 153
 ΤΣΙΡΙΝΤΑΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, 279, 280
 ΤΥΠΑΛΛΟΣ Ν., 281
 ΦΑΓΙΟΥΜ, 78
 ΦΑΪΝΜΠΕΡΓΚ ΛΙ, 176
 ΦΑΛΜΕΡΑΓΙΕΡ ΓΙΑΚΟΜΠ ΦΙΛΙΠ, 53, 67-70
 ΦΑΝΑΡΙ, 43
 ΦΑΡΑΣΑ, 186, 187
 ΦΕΡΡΑΙΟΣ ΡΗΓΑΣ, 65
 ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, 288
 ΦΙΛΙΠΠΙΚΟΣ ΒΑΡΔΑΝΗΣ, 80
 ΦΙΛΙΠΠΟΙ, 95
 ΦΙΛΟΘΕΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ, 39
 ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, 233
 ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΙΩΣΗΦ, 19
 ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΣ ΑΡΧΙΔΟΥΚΑΣ, 66
 ΦΡΑΓΚΟΥ ΜΑΡΙΝΑ, 241
 ΦΡΕΑΤΤΥΔΑ, 191
 ΦΩΚΙΔΑ, 45
 ΧΑΪΝΕ ΧΑΪΝΡΙΧ, 281
 ΧΑΡΒΑΡΝΤ, 153, 182
 ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, 82, 83
 ΧΕΡΙΝ ΤΖΟΥΝΤΙΘ, 85
 ΧΙΝΤΕΝΜΠΟΥΡΓΚ ΠΑΟΥΛ ΦΟΝ, 109
 ΧΙΟΣ, 244
 ΧΙΤΛΕΡ ΑΔΟΛΦΟΣ, 5, 8, 19, 108, 109, 114, 115, 118, 123, 154, 164, 173, 204, 208, 216, 219, 223-225
 ΧΙΩΤΕΣ, 244
 ΧΟΡΤΟΝ ΤΖΩΡΤΖ, 247
 ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ, 87, 91
 ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, 278
 ΧΡΙΣΤΟΣ, 1- 3, 17, 20, 21, 23, 40, 43, 44, 49, 74-78, 80-83, 95, 96, 99, 100, 107, 114, 115, 117, 118, 121-123, 138, 140, 141, 158, 188, 189, 192, 193, 235, 236, 252, 253, 281, 283-286, 288, 292
 ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΦΩΚΙΔΟΣ, 45
 ΧΩΚΙΝΓΚ ΣΤΕΦΕΝ, 101-105, 127, 134, 197-199, 267
 ΨΑΡΑ, 62
 ΨΥΧΑΡΗΣ ΕΡΝΕΣΤΟΣ, 281

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΟΓΔΟΗΚΟΣΤΟΥ ΟΓΔΟΥ ΤΟΜΟΥ (2025)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γ.Β.Μ. (Γεώργιος Β. Μελέτης), «Ἐπιστροφή στις πηγές», σελ. 1-2 – «Ἐταξαν νὰ φυλᾶνε Θερμοπόυλες», σελ. 49-51 – «Ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός», σελ. 95-96 – **Ἰωάννης Κ. Ἀγγελόπουλος**, «Ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα στὴν εἰκόνα», σελ. 73-85 – **Κ.Ε.Τ.**, «Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη», σελ. 251-253.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Τριανταφυλλιά Ἰ. Καζάνη, «Ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη καὶ προβληματισμοί», σελ. 24-34 – **Σωτήρης Κούβελας**, «Oh my God», Μέρος Α', σελ. 97-105 – Μέρος Β', σελ. 143-153 – Μέρος Γ', σελ. 194-202 – Μέρος Δ', σελ. 264-275 – **Κωνσταντῖνος Δ. Μαυρομάτης**, «Ἡ χαρτογράφηση τοῦ Σύμπαντος μὲ τὰ διαστημικὰ τηλεσκόπια», σελ. 126-134 – «Τὸ νέο διαστημικὸ τηλεσκόπιο “Τζέιμς Γουέμπ” (“James Webb Space Telescope” ἢ “JWST”), ποὺ ἀντικατέστησε τὸ “Χάμπλ” (“Hubble”), σελ. 174-181 – **Πέτρος Δ. Δαμιανός**, «Ἡ “παράλογη” ἀποτελεσματικότητα τῶν Μαθηματικῶν στὴ Φυσική», σελ. 254-263.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Γιάννης Κ. Τσέντος, «Αὐτοὶ δὲν ὑπέκυψαν... Τὸ “Λευκὸ Ρόδο” στὴ Ναζιστικὴ Γερμανία», σελ. 3-23 – «Ἀνθελληνισμὸς στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση», σελ. 52-70 – «Αὐτοὶ δὲν ὑπέκυψαν... Χριστιανικὴ ἀντίσταση στὸν Ναζισμὸ στὴ Γερμανία. Clemens August Graf von Galen», Μέρος Α', σελ. 106-125 – Μέρος Β', σελ. 154-173 – Μέρος Γ', σελ. 203-230 – **Ζωὴ Γκενάκου**, «Εἶναι ἀνάγκη... νὰ σωθεῖ ἡ Πατρίς», σελ. 71-72 – **Ἀχιλλεὺς Γ. Λαζάρου**, «Ὁ Ὀλυμπος, θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ», σελ. 86-92 – **Ἰωάννης Κ. Ἀγγελόπουλος**, «Βιβλία γιὰ τὴ Γενοκτονία τῶν Ἑλλήνων», σελ. 240-250.

ΜΟΡΦΕΣ

Γιάννης Κ. Τσέντος, «Αὐτοὶ δὲν ὑπέκυψαν... Τὸ “Λευκὸ Ρόδο” στὴ Ναζιστικὴ Γερμανία» (Sophie Scholl), σελ. 3-23 – «Αὐτοὶ δὲν ὑπέκυψαν... Χριστιανικὴ ἀντίσταση στὸν Ναζισμὸ στὴ Γερμανία. Clemens August Graf von Galen», Μέρος Α', σελ. 106-125 – Μέρος Β', σελ. 154-173 – Μέρος Γ', σελ. 203-230 – **Ἀγάθη Λεῖμονῆ**, «Ὁ θεῖός μου π. Ἰωάννης Ἀλεξίου. 25 ἔτη ἀπὸ τὴν ἐκδημία του», σελ. 276-278 – **Ἀθανάσιος Ἡλίας**, «Ὁ π. Ἰωάννης Ἀλεξίου ὡς ἀρθρογράφος τῶν Ἀκτίνων. 25 ἔτη ἀπὸ τὴν ἐκδημία του», σελ. 279-289.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἰωάννης Κ. Ἀγγελόπουλος, «Ἐνθαρρυντικὲς εἰδήσεις», σελ. 135-142 – «Τηλεοπτικὲς σειρὲς ποὺ συζητήθηκαν», σελ. 184-190 – «Οἱ “ἔξτρεμιστές” Χριστιανοί», σελ. 290-294.

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Ζωή, «Ἀναστάσιος Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων, Δυρραχίου καὶ πάσης Ἀλβανίας», σελ. 41-44 – **Νικόλαος Ἰ. Γαλέτας**, «Ὁ Ἀναστάσιος ὅπως τὸν ἔζησα», σελ. 44-48 – **Μαρίνος Κυριακόπουλος**, «Γεώργιος Δαΐκος», σελ. 182-183 – **Ἐκ τῆς Συντάξεως**, «Γεώργιος Β. Μελέτης», σελ. 191-193.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Ἰ. Κ. Ἀγγελόπουλος, «Ἐθισμοὶ καὶ πάθη», σελ. 35-40 – **Χρῆστος Νικολόπουλος**, «Ἡ ἐορτὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὴ Θεσσαλονίκη τὸν 12°-14° αἰῶνα μέσα ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς ἐποχῆς», σελ. 231-233 – **Ἐκ τῆς Συντάξεως**, «Τὸ Συναξάρι τοῦ Μεγάλου Λιμανιοῦ», σελ. 234-239.

– Κουρασμένοι στρατοκόποι,
 πού σᾶς εἶδαν τόσοι τόποι,
 πού σᾶς θόλωσαν τὸ μάτι
 καταγιῖδα, ἀνεμοζάλι,
 δίψα, θλίψη, φόβος, μπόρα,
 πάρτε καὶ τὸ μονοπάτι
 τὸ φτωχό, πού θὰ σᾶς βγάλει
 πρὸς τῆς Βηθλεὲμ τὴ χώρα.

Εἶν' τὸ ἴδιο τὸ στρατὶ
 τὸ ματόβρεχτο πού φτάνει
 στὸ μαρτυρικὸ στεφάνι
 κι ὡς τὸ Γολγοθᾶ κρατεῖ.
 Ἄκλουθᾶτέ το, ἀκλουθᾶτε:
 Ἄπ' τὴ Φάτνη ὡς τὸ Σταυρὸ
 μπόρεσα καὶ γὼ νὰ βρῶ
 τ' ἄυλο Φῶς π' ἀναζητᾶτε.

(οἱ δύο τελευταῖες στροφές ἀπὸ τὸ ποί-
 ημα τοῦ Γ. Βερίτη «Ζητώντας τὸ Φῶς»).

Ἡ ἀνανέωση τῆς συνδρομῆς μπορεῖ νὰ γίνεῖ μὲ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

Γιὰ συνδρομὴ Ἑσωτερικοῦ

- α) Μὲ κατάθεση στὴν τράπεζα Eurobank, στὸν λογαριασμὸ πού διατηρεῖ ἡ Χριστιανικὴ Ἑνωσις Ἀκτίνων ὑπ' ἀριθμ.: 0026-0201-94-0100366081 (IBAN: GR 1102602010000940100366081). Νὰ ζητᾶτε νὰ σημειώνεται ρητῶς τὸ ὀνοματεπώνυμό σας στὴν Αἰτιολογία.
- β) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ταχυδρομικὴ ἐπιταγὴ στὴ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήνα). Προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.
- γ) Στὰ ΕΛΤΑ μὲ ἔντυπο ταχυπληρωμῆς πού συναποστέλλεται μὲ τὸ τελευταῖο τεῦχος κάθε χρονιάς γιὰ ὅσους ἔχουν ὀφειλῆ. Σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση δὲν προβλέπεται ἐπιβάρυνση μὲ ταχυδρομικὰ τέλη.

- δ) Στὰ Βιβλιοπωλεῖα «ΖΩΗ» καὶ συνεργαζόμενα βιβλιοπωλεῖα.
- ε) Σὲ κατὰ τόπους συνεργάτες καὶ ἀντιπροσώπους, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ κόβουν σχετικὲς ἀποδείξεις.

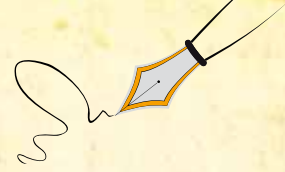
Γιὰ συνδρομὴ Ἐξωτερικοῦ

Παρακαλοῦμε μὴν ἀποστέλλετε ἐπιταγές, γιατί ἀδυνατοῦμε νὰ τὶς εἰσπράξουμε. Ἡ συνδρομὴ μπορεῖ νὰ κατατεθεῖ μὲ τραπεζικὸ ἔμβασμα. Τὰ στοιχεῖα πού θὰ χρειαστεῖτε εἶναι:

– IBAN: GR1102602010000940100366081
 – BIC/Swift Code: ERBKGRAA

ΠΡΟΣΟΧΗ! Ὅταν κατατίθεται ἓνα ποσὸ στὸν τραπεζικὸ λογαριασμὸ, χωρὶς νὰ ἀναγράφεται στὴν Αἰτιολογία τὸ ὀνοματεπώνυμο τοῦ συνδρομητῆ / τῆς συνδρομητριάς (ἀκόμη καὶ ἂν ἀναγράφεται: «Ακτίνες συνδρομὴ 2026» ἢ ὅ,τι ἄλλο), δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ποια συνδρομὴ ἀφορᾷ τὸ συγκεκριμένο ποσό! Ἄν τυχὸν ἔχετε κάνει κατάθεση, ἀλλὰ ἔχετε ἀμελήσει νὰ καταγράψετε τὰ στοιχεῖά σας στὴν Αἰτιολογία, παρακαλοῦμε ἐπικοινωνήστε μὲ τὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ (κατὰ προτίμηση μὲ μῆνυμα ἠλεκτρονικοῦ ταχυδρομείου), γιὰ νὰ μᾶς ἐνημερώσετε καὶ νὰ μπορέσουμε νὰ πιστώσουμε σωστὰ τὸ ποσὸ.

Άξίζει νά διαβάσετε

Τò μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τὴν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντὰ στὸν ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στὴ γυναῖκα, στὴν πνευματική καὶ κοινωνική της παρουσία.

Ἐνα περιοδικό – πολὺτιμος συμπαραστάτης γιὰ ἐκπαιδευτικούς καὶ γονεῖς.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καὶ τὴ σφραγίδα τῆς πίστεως καὶ τῆς παιδείας.

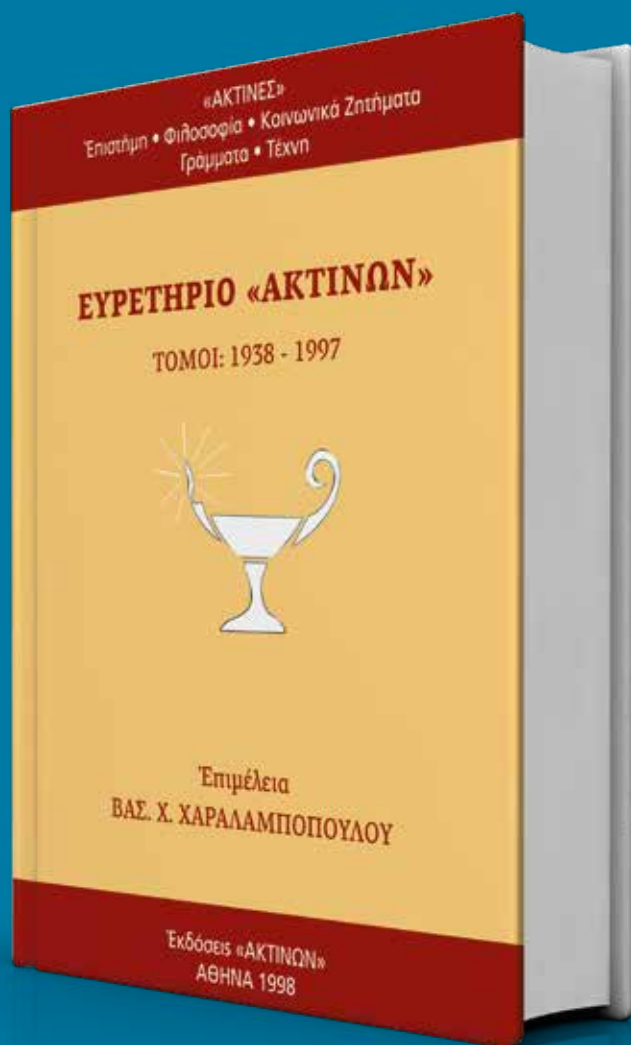
Τò μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολὺτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ: όλοι οι τόμοι του περιοδικού «Ακτίνες» καθώς και τό εϋρετήριο τῶν ἐτῶν 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Άθῆνα, Τηλ. 210 32.35.023